

T.C

UFUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**2010 YILINDA BAŞLAYAN SİYASİ GELİŞMELER: ARAP BAHARI'NIN
SONU, SURİYE İÇ SAVAŞI**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Tuba YILMAZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ MUĞİSUDDİN

Ankara, 2017

2010 YILINDA BAŞLAYAN SİYASİ GELİŞMELER: ARAP BAHARİ'NİN SONU
SURİYE İÇ SAVAŞI

Tuba YILMAZ

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2017

KABUL VE ONAY

Tuba YILMAZ tarafından hazırlanan " 2010 Yılında Başlayan Siyasi Gelişmeler: Arap Baharı'nın Sonu, Suriye İç Savaşı" başlıklı bu çalışma, 12.09.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ MUĞİSUDDİN

Danışman: Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ MUĞİSUDDİN

Üye: Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK

Üye: Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Bu tez Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yayım kurallarına uygundur.

Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “2010 Yılında Başlayan Siyasi Gelişmeler: Arap Baharı'nın Sonu, Suriye İç Savaşı” başlıklı çalışmanın, kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ❖ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ❖ Çalışma sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ❖ Çalışma ... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tamamı her yerden erişime açılabilir.

Ağustos 2017

Tuba YILMAZ

Bu tezi hazırlama sürecimde en büyük sabrı, desteği ve özveriýi gösteren aileme Salih YILMAZ, Makbule YILMAZ'a ve arkadaşlarım Abdulkadir BİLTEKİN, Seycan DEMİR, Onur ÖZER'e teşekkür ediyorum. Tez çalışma aşamasında bütün bilgi ve öncülüğünden ötürü Danışmanım Prof. Dr. Oya AKGÖNENÇ'e şükranlarımı bildiririm.

ÖZET

YILMAZ Tuba. 2010 Yılında Başlayan Siyasi Gelişmeler: Arap Baharı'nın Sonu, Suriye İç Savaşı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2017.

Ortadoğu'ya baktığımızda arkeolojik kazılar sonucu insanlığın ve tarihin ilk alanı olarak görebiliriz. Tarihin ve uygarlığın beşiği konumunda olan Ortadoğu coğrafyası; yer altı kaynaklarının zengin oluşundan batılı ülkeler, teknolojik gelişimlerinde Ortadoğu'nun hammaddelerini kullanmayı amaçlamıştır. Bu da politik bir çatışmayı beraberinde getirmiştir. Böyle bir coğrafyada Tunus'ta bir gencin kendisini yakması ile halkın sokaklara dökülmesinin ardından başlayan Arap Baharı, kısa bir zamanda da birçok ülkeyi de etkisi altına almıştır. Her ülkede ya rejim değişikliğine gidilmiş ya da reformlarla bu etkilenme süreci kısa sürede son bulmuştur. Aynı şekilde Suriye de Arap Baharı'ndan etkilenmiştir. Ancak Suriye'de farklı bir şekilde sonuçlanmış: Arap Baharı Suriye'de bir iç savaşa dönüşmüştür. Tezin amacı ise; Arap Baharı'nın Suriye de iç savaşa dönüşmesi, gerek bölgesel gerekse uluslar arası güçlerin de etkisiyle Suriye iç savaşında herhangi bir uzlaşmaya gidilmemesi, uzun sürmesinin ve hala son bulmamasının nedenleri araştırılmıştır.

Bu tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Suriye coğrafyasının tarihsel sürecine kısaca değinilmiştir. Bu bağlamda Suriye'nin dini ve etnik yapısına bakılıp birbirleri ile etkileşim süreci incelenmiştir. Aynı zamanda bu bölümde Suriye'nin siyasi yapısı askeri darbeler dönemi, Hafız Esed dönemi ve Beşer Esed dönemine yer verilmiştir. Ardından Suriye'nin ekonomik yapısı ele alınmıştır.

İkinci bölümde, Arap Baharı'na giden süreçte uluslar arası güçlerin Suriye politikasına değinilmiş olup Suriye politikasında etkili olan küresel ve bölgesel güçlerin kısa tarihi ile Suriye politikalarını inceleyip gidilen bu iç savaşta ne derecede etkili olduğuna tezde yer verilmiştir

Üçüncü bölümde ise, genel olarak Arap Baharı'ndan etkilenen ülkelerin ne gibi nedenlerle başlayıp nasıl son bulduğunu ve neden Suriye'de bu baharın son bulmayıp bir iç savaşa dönüştüğü yer almıştır. Suriye'deki savaşı etkileyen iç aktörlerin bu savaştaki etkilerinden bahsedilmiştir. Türkiye'nin bu savaşta kendine üstlendiği görevler de ele alınmıştır. Son olarak da Suriye'nin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Suriye iç savaşı, Arap Baharı, Ortadoğu, Esed rejimi, Halk Ayaklanmaları

ABSTRACT

YILMAZ Tuba. Political Developments Started in 2010: The End of Arap Spring, Syrian Civil War, Master Thesis, Ankara, 2017.

When we look at the Middle East, we can see it as the first area of humanity and history as revealed by archaeological excavations. Western countries aimed to use the raw materials in the Middle East for their technological developments as the Middle East geography, the cradle of history and civilization, was rich in terms of underground resources. This has brought about a political conflict. In such a geography, Arab Spring, which started in Tunisia after a young man burned himself and people rushed into the streets, influenced many countries in a short period of time. In every country, either a regime change took place, or this period of influence ended up with reforms after a short while. Likewise, Syria was also influenced by the Arab Spring. However, things turned out to be different in Syria: The Arab Spring turned into a civil war in Syria. The aim of the thesis is to research the reasons of the transformation of the Arab Spring into a civil war in Syria and the failure to reach a conciliation by the influence of regional or international powers, an issue which has remained unsettled for a long period of time.

This thesis consists of three parts. In the first part, the historical process of the Syrian geography is briefly mentioned. In this context, the religious and ethnic structures of Syria and their interaction with each other are examined. This section also addresses the political structure of Syria during the period of military coups, the period of Hafez al-Asad and the period of Bashar al-Assad. Then the economic structure of Syria is discussed.

In the second part, the Syrian policy of the international powers the Arabian Spring is addressed, along with a short history of the global and regional powers influencing the Syrian policy and the effect of their Syrian policies on the civil war.

In the third part, it is discussed how the process started and ended in those countries affected by the Arab Spring in general terms, and why this spring did not end up in peace in Syria and turned into a civil war. The influence of internal actors in the Syrian civil war is addressed. The duties that Turkey has assumed in this war are also discussed. Finally, projections about the future of Syria are presented.

Key Words: Syrian Civil War, Arab Spring, Middle East, Assad Regime, Popular Uprisings

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No.</u>
KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
SURİYE COĞRAFYASI	
1.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE SURİYE	3
1.1.1. Osmanlı Devleti Öncesi Suriye	3
1.1.2. Osmanlı Devleti Döneminde Suriye	5
1.1.3. Manda Yönetiminden Bağımsızlığa: Suriye	7
1.2. SURİYE CUMHURİYETİ'NİN SİYASİ YAPISI	10
1.2.1. Bağımsız Suriye ve Askeri Darbeler Dönemi (1946-1970)	10
1.2.2. Hafız Esed Dönemi (1971-2000)	12
1.2.3. Beşar Esed Dönemi (2000- ...)	14
1.3. SURİYE'NİN EKONOMİK YAPISI	18

1.4. SURİYE’NİN DİNİ VE ETNİK YAPISI	20
1.4.1. Dini Yapısı	20
1.4.2. Etnik Yapısı	26

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI’NA GİDEN SÜREÇTE ULUSLARARASI GÜÇLERİN SURİYE İLE İLİŞKİLERİ

2.1. KÜRESEL GÜÇLER	32
2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Suriye İlişkisi	32
2.1.2. Rusya Federasyonu (RF) ve Suriye İlişkisi	37
2.1.3. Avrupa Birliği (AB) ve Suriye İlişkisi	42
2.1.4. Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ve Suriye İlişkisi	46
2.2. BÖLGESEL GÜÇLER	50
2.2.1. Türkiye ve Suriye İlişkisi	50
2.2.2. Mısır ve Suriye İlişkisi	54
2.2.3. İran ve Suriye İlişkisi	55
2.2.4. İsrail ve Suriye İlişkisi	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE’DE ARAP BAHARI VE İÇ SAVAŞ

3.1. ARAP BAHARININ BAŞLAMASI VE YAYILMASI	63
3.1.1. Tunus’ta Arap Baharı	63
3.1.2. Mısır’da Arap Baharı	66
3.1.3. Libya’da Arap Baharı	70

3.2. SURİYE' DE ARAP BAHARI	74
3.2.1. Suriye'de Olayların Başlaması ve Gelişimi	74
3.2.2. Suriye'de Adım Adım Gidilen İç Savaş	79
3.2.3. Suriye'de Kimyasal Silah Kullanımı İddiaları	84
3.2.4. Suriye'deki Savaşı Etkileyen İç Aktörler	87
3.2.4.1. Suriye Ulusal Konseyi (SUK)	88
3.2.4.2. Ulusal Koordinasyon Komitesi (UKK)	90
3.2.4.3. El-Nusra Cephesi	92
3.2.4.4. Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)	94
3.2.4.5. Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SMDGUK)	97
3.2.4.6. Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)	99
3.2.4.7. Demokratik Birlik Partisi (PYD) / Halk Savunma Birlikleri (YPG)	104
3.3. SURİYE İÇ SAVAŞININ SONLANDIRILMASINA YÖNELİK ÇABALAR	108
3.3.1. Annan Planı	108
3.3.2. Cenevre Konferansı I	110
3.3.3. Cenevre Konferansı II	112
3.3.4. Cenevre Konferansı III	115
3.4. SURİYE İÇ SAVAŞINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ	116
3.5. SURİYE'NİN GELECEĞİNE İLİŞKİN ÖNGÖRÜLER	120
SONUÇ	122
KAYNAKÇA	128
ÖZGEÇMİŞ	145

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANKASAM: Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi

ASALA: Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu

BAC: Birleşik Arap Cumhuriyeti

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

CIA: Merkezi İstihbarat Teşkilatı-Central Intelligence Agency

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

Dev-Sol: Devrimci Sol

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

IBKY: Irak Bölgesel Kürdistan Yönetimi

İŞİD/DAİŞ/DEAŞ: Irak-Şam İslam Devleti

İTC: İttihat Terakki Cemiyeti

KDP: Irak Kürt Demokratik Partisi

KİS: Kitle İmha Silahları

KYB: Kürdistan Yurtsever Birliği

MEC: Ortadoğu Komutanlığı

MEDA: Akdeniz Ekonomik Kalkınma Bölgesi-Mediterranean Economic Development Area

MEDO: Ortadoğu Savunma Örgütü

NATO: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-North Atlantic Treaty Organization

OA: Ortaklık Anlaşması

OPCW: Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü

OTK: Ortak Teknik Komite

ORSAM: Ortadoğu Stratejik Araştırma Merkezi

ÖSO: Özgür Suriye Ordusu

PÇDK: Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi

PJAK: Kürdistan Özgür Yaşam Partisi-Partîya Jîyana Azad a Kurdistane

PKK: Kürdistan İşçi Partisi-Partiya Karkerên Kurdistanê

PYD: Demokratik Birlik Partisi-Partiya Yekîtiya Demokrat

PYJ: Kadın Savunma Birlikleri-Partiya Yekîtiya Jinan

RF: Rusya Federasyonu

S-KDP: Suriye Kürt Demokrat Partisi- Partîya Demokrata Kurdistan

SMDGUK: Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SUK: Suriye Ulusal Konseyi

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

UGK: Ulusal Geçiş Konseyi

UKK: Ulusal Koordinasyon Komitesi

UPA: Uluslar arası Politika Akademisi

YDDİK: Yüksek Düzey Dörtlü İşbirliği Konseyi

YDSK: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

YPG: Halk Koruma Birlikleri-Yekîneyên Parastina Gel

GİRİŞ

Suriye konumu ile dünyanın ve insanlık tarihinin en eski yerleşim alanı olması ile birçok medeniyetlerin bu topraklarda hüküm sürmesine neden olmuştur. Bulunduğu stratejik konumu ile büyük ticaret yollarına ev sahibi olmuştur. 1516 yılında Suriye'nin Osmanlı Devleti topraklarına katılması ile Suriye yeni bir döneme geçmiştir. Osmanlı yönetimindeki Suriye ticaret yolları geliştirilmiş ve tarıma önem verilmiştir.

400 yıllık süre içinde Osmanlı yönetiminde kalan Suriye, 1920 yılında Fransızların işgaline uğramıştır. Osmanlı yönetimindeki Suriye, yakaladığı huzuru Fransızların müdahalesi ile bozulmuş, çatışmalar sahne almıştır. Fransız himayesindeki Suriye 1946 yılında bağımsızlığını elde etmiştir. Yine bu dönemde Suriye'nin seyrini değiştirecek olan İsrail, ABD'nin desteği ile devletini kurarak bölgeye entegre olmaya çalışmıştır. Akabinde Suriye ile İsrail devleti savaşa gitmiştir.

Suriye'de 1970 yılına kadar birçok darbe yaşanmıştır. Suriye halkı ise istikrarsız yönetimden sıkılmış durumdaydı. Hafız Esed komutanlığında 1970 yılında gerçekleştirilen darbe ile istikrarsız yönetim son bulmuştur. Hafız Esed iktidarı ele geçirmesi ile bütün devlet yetkilerini kontrolüne geçirmiştir. Ülke her ne kadar Hafız Esed döneminde baskılarla yönetilmiş olsa da halk, istikrar sağlanmasından ötürü yönetimden memnun duruyordu.

2000 yılında Hafız Esed'in vefatı ile yerini, daha önceden gerekli zemin hazırlanarak, oğlu Beşar Esed seçilmiştir. Beşar Esed'in İngiltere'de eğitim görmesi ile ülke yönetiminde seçime gitmesi halk tarafından olumlu karşılanmıştır. Beşar Esed, ülkeye yeni reformlar getirerek Batı'ya açılmayı istemiştir. Bu yolun ilk basamağında bulunan Türkiye ile iyi ilişkiler kurmuştur.

"Arap Baharı" olarak nitelendirilen halk ayaklanmaları, diğer devletlerde başarı ile sonuçlanırken Suriye'de daha farklı sonuçlar doğurmuştur. Suriye'de sözde demokratikleşme çabaları, Arap dünyasında baş gösteren ayaklanmalar sonucunda, Suriye halkı baskıların son bulması adına, "halk ayaklanmasını" başlatmıştır. Esed rejiminin halk ayaklanmasını şiddet ve baskılarla bastırmaya

çalışmak istemesi, ardından muhaliflerin dış aktörler tarafından silahlandırılması sonucu ülke kaosa sürüklenmiş ve iç savaş yaşanmıştır. Beşar Esed ezeli dostu olan Rusya'yı iç savaşta kendinden yana taraf olması ve desteklemesi için ülkede yaşanan ayaklanmaları bastırmak adına Suriye'ye davet ederek müdahil olmasını sağlamıştır. Rusya ise "sıcak sular politikası" emelleri ile Suriye rejimine destek vermiş ve bölgede varlığını göstermiştir.

İran Devleti, bölgede İsrail Devleti'nin bulunmasını istememesi ve din faktörünü göz önüne alarak Suriye rejimine destek vermiştir. ABD, bölgede Rusya'nın varlığından çekince duymuş ve muhaliflere silah ve eğitim desteklerinde bulunmuştur. Avrupa Birliği ise iç savaşı kınamakla yetinmiştir. Çin ise yaşanan iç savaşın son bulması adına Suriye rejimini ve muhalifleri uzlaşmak adına görüşmelere davet etmiştir. Ancak Çin, ideolojik görüşlerle benzerlik göstermesi nedeni ile tavrını rejimden yana ortaya koymuştur.

Suriye, bölgesel aktörler arasında yer alan Türkiye ile en uzun ortak sınıra sahip olmasına rağmen genel olarak ilişkileri sorunlu olmuştur. Türkiye, Suriye iç savaşında yaşanan insanlık dışı baskı ve ölümlerden dolayı Esed'e yaptırımlar uygulamıştır. Türkiye, Suriye'de iç savaş yaşanırken, savaştan kaçan Suriyeli mültecilere kucak açmıştır.

Suriye'deki iç savaşa yönelik birçok çözüm planı hazırlanmış ancak Rusya ve Çin'in vetosuna takılmış veya çözüm planları uygulanmamıştır. Bölgesel ve küresel aktörlerin iç savaşa müdahil olması, Suriye'deki iç savaşın uluslar arası devlet ve aktörlerin vekalet savaşına dönüşmesine ortam olmuştur. Bu savaşta yüz binlerce insan hayatını kaybetmiş ve milyonlarca insan iç savaştan kaçarak başka ülkelerde sığınmacı konumuna düşmüştür. Suriye'de iç savaş hala devam etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE COĞRAFYASI

1.1. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE SURİYE

1.1.1. Osmanlı Devleti Öncesi Suriye

Suriye'nin resmi adı "Suriye Arap Cumhuriyeti"dir. Suriye, Ortadoğu ülkeleri içerisinde yer alan oldukça verimli, zengin ve kültürel bir coğrafyaya sahiptir. Suriye'nin günümüzdeki komşu devletlerine baktığımızda; kuzeyinde Türkiye, güneyinde Ürdün, doğu ve güneydoğusunda Irak ve güneybatısında ise İsrail ve Lübnan yer almaktadır. Başkenti ise Şam'dır. Suriye'nin şimdiki sınırları I. Dünya Savaşı'ndan sonra belirlenmiştir.¹

20. yüzyıla kadar Büyük Suriye Bölgesi (şimdiki Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün), bulunduğu stratejik konumu ile büyük ticaret yollarına ev sahipliği yapmıştır. Böyle bir bölgede yer alması ile tarih boyunca birçok uygarlıkların istilalarına maruz kalmıştır. MÖ 3500 yıllarında Sümerlilerin Büyük Suriye'ye ele geçirmesi ile 800 yıl boyunca hüküm sürmüşlerdir. Fakat MÖ 2300 yıllarında Akad Kralı I. Sargon bu bölgeyi ele geçirmiştir. MÖ 2150 yıllarında ise Sümerliler tekrar hükmetmişlerdir. MÖ 14. yüzyılda ise Fenikeliler egemenlik kurmuşlardır. Daha sonra MÖ 15. yüzyılda Anadolu'dan gelen Hititler bölgeyi ele geçirmek isterken Mısırlılar ile çatışmışlardır. Tarihteki ilk yazılı antlaşma olan Kadeş Antlaşması ile Suriye iki devlet arasında paylaşılır. MÖ 13. yüzyıllarında bölgeye aynı dönemde gelen Filistinliler ve İbraniler bölgeye hakim olmak ister fakat neticesinde İbranililerin egemenliği ile sonuçlanarak iki ayrı Yahudi ve İsrail Krallıkları kurulur. Kurulan bu iki krallık Asurluların istilası ile son bulur. Daha sonra bölgeyi MÖ 6. yüzyıllarda Persler ele geçirir. Akabinde MÖ 4. yüzyıllarda ise Makedonya Kralı Büyük İskender kontrolü altına alır. Büyük İskender'in ölümü ile imparatorluk parçalanır. İmparatorluğun parçalanması ile doğu bölgesi Selevkosların egemenliğine geçer. Doğu Akdeniz

¹Nazar Büyüm, "AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi", XXVIII. Cilt, Ed. Çiğdem Kağıtçıbaşı v.d., İstanbul, Ercan Ofset 1986, s.409.

ve Anadolu'da Romalıların yayılması ile Selevkoslar büyük oranda güç kaybetmeye başlar. Suriye, MÖ 15 yılında Roma'nın hakimiyetine geçmiştir. Romalıların egemenliğindeki Suriye, Akdeniz kültürü ile de kaynaşarak kültür merkezi haline gelmiştir.² Tarıma önemli ölçüde destek verilerek geliştirilmiştir. Ticaret yollarının açılması ile Suriye Roma'nın en zengin eyaleti haline gelmiştir.³ Roma İmparatorluğunun yıkılması ile MS 4. yüzyıllarında Doğu Roma ve Bizans Suriye'ye hükmetmiştir. Bu dönemde Suriye'yi genel olarak askeri üs olarak kullanan Bizanslılar, zaman zaman Sasanilerin saldırılarına maruz kalmışlardır. MS 224 yılında ise Sasanilerin egemenliğine girmiştir.⁴

Bizanslılar Suriyelilere dini baskılarda bulunup aşırı vergi yüklemişlerdir.⁵ Arabistan yarımadasında İslamiyet doğup hızla yayılmaya başlamıştır.⁶ Hz. Muhammed Suriye'yi de fethetmek istemiştir fakat gerçekleştirme imkanı olmamıştır. Hz. Ebubekir Medine'de ordusunu toplayarak Halid Bin Velid komutanlığında Suriye'yi fethetmiştir.⁷ 633-640 yıllarında Suriye bölgesi kısa zamanda Arap Müslümanların eline geçmiş ve İslamiyet hızlıca yayılmış, bölge Araplaştırılmıştır. Emevi İmparatorluğu'nun başkenti 661-750 yıllarında Şam vilayeti olmuştur. 750 yılında Abbasiler tarafından ele geçirilen Suriye Bölgesi'nin başkenti Bağdat'a taşınır. Abbasiler döneminde Suriye'de zaman zaman ayaklanmalar çıkmıştır. 11. yüzyılda Suriye Bölgesi Büyük Selçuklu İmparatorluğuna girmiştir. Suriye, zaman zaman Haçlıların egemenliğine girmiştir. Selahaddin Eyyubi, 12. yüzyılda Haçlıları tamamen bölgeden çıkarmıştır ve güçlü egemenlik kurmuştur. Memlükler Suriye Bölgesi'nde 13. ve 15. yüzyılları arasında egemenlik kurmuşlardır. 1401 yılında Timur Orduları Şam ve Halep'i yağmalayarak büyük zararlar vermiştir. Memlüklerin çöküşü ile

² "Grolier International Americana Ansiklopedi", XII. Cilt, İstanbul, Medya 1993, s.167.

³"Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi", XVIII. Cilt, y.y, t.y, s. 368.

⁴ Nazar Büyüm, a.g.e., s.411.

⁵Adnan Benk, "Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi", XXI. Cilt, Haz. Oya Adalı vd., İstanbul, Interpress 1986, s.10883.

⁶ Grolier International Americana Ansiklopedi, a.g.e., s.167.

⁷ Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, a.g.e., s. 369.

1516 yılında Suriye'yi Yavuz Sultan Selim fethetmiştir. Yavuz Sultan Selim'in fethi ile 1914 yılına kadar Osmanlı Devleti egemenliğinde kalmıştır.⁸

1.1.2. Osmanlı Devleti Döneminde Suriye

1516 yılında Mercidabık Savaşı'ndan sonra Suriye, Şam, Halep, Trablusşam ve Sayda (daha sonra Akka) olmak üzere dört eyalete ayrılarak Osmanlı yönetimine katıldı. Buradaki ilk Osmanlı valileri tarıma ve ticarete büyük önem verdiler. Pamuk, tahıl ürünleri ve ipek üretimini geliştirdiler. Aynı zamanda Şam ve Halep'in önemli ticaret yollarını aktifleştirerek ticaret merkezi haline getirmiştir. Ayrıca Avrupa ile ilişkilerini büyük oranda güçlendirmiştir. Böylece Hristiyan ve Yahudilerin içinde bulunduğu bir tüccar sınıfı meydana gelmiştir.⁹

Suriyelilerin Osmanlı yönetimine katılması ile Memlûk yönetim teşkilatını olduğu gibi devam ettirmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde eski Memlûk emirliklerinden Gazali, kendini Memlûk Sultanı ilan ederek 1521 yılında ayaklanma başlatmıştır. Daha sonra yakalanarak idam edilmiştir. Bu olay üzerine eyaletlere merkezden paşalar gönderildi. Ülkenin diğer bölgelerinin yönetimi eskisi gibi devam etmiştir. Daha sonra 1583 yılında Durzi emri Sayda ve Akka'yı egemenliğine alarak bağımsızlığını ilan etmiştir. 1583 yılında İbrahim Paşa, Sayda'yı temizlemek için asker çıkartmıştır ama başarılı olamamıştır. İstanbul yönetimi 1605 yılında Celali Ayaklanmalarını bastırmak için Canbulatoğlu'na Halep beylerbeyini vermiştir fakat başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Durzi emri Manoğlu, egemenliğini Adana'ya kadar genişletmiştir. Hatta Osmanlı yönetimine nispeten Avrupa ile ilişki kurmuştur. Daha sonra 1607 yılında Osmanlı yönetimi Celali Ayaklanmasını ağır bir şekilde yenilgiye uğratmıştır. Böylece Suriye'deki Durzi ayaklanması uzun bir uğraş sonucu sona ermiş ve düzen tekrardan sağlanmıştır.

⁸ Grolier International Americana Ansiklopedi, **a.g.e.**, s.167.

⁹ Nazar Büyüm, **a.g.e.**, s.411.

Cin Ali Bey, 1768-1774 yılları arasında Türk-Rus Savaşı yaşanırken bunu fırsat bilen Akka muhafızı Şeyh Ömer Zahir ile birleşerek Osmanlıya karşı ayaklanmıştır. Suriye ve Filistin'i ele geçirerek Ruslarla işbirliği içine girmiştir. Beyrut ve Sayda'yı da işgal etmiştir. Güçlü bir ordu ile Mısır'a girmeye çalışırken Türk-Mısır kuvvetlerine yenilmiştir. Bu yenilgi ile yakalanıp 1773 yılında idam edilmiştir. Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmıştır. 1832 yılında 40 bin kişilik ordu ile Suriye'yi egemenliğine almıştır. 1840 yılında Londra Antlaşmasını Kavalalı Mehmet Ali Paşa reddetmiştir. Bunun sonucunda Türk İngiliz Avusturya ordularını birleştirerek Suriye'yi tekrar Osmanlı egemenliğine katmıştır. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 Islahat Fermanı ile Suriye'deki Hristiyanlara eşit haklar verilmiştir. ¹⁰ Eşit hakların verilmesi ile Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında kanlı çatışma başlamıştır. Bu olaylar çok kısa zamanda Şam'a da sıçramıştır. Bu durumu fırsat bilen III. Napoleon, diğer Avrupa ülkelerinin de desteğini alarak general Beautart Houtpoul komutanlığında 6000 kişilik orduyu Beyrut'a göndermiştir.¹¹ Ancak Suriye'de bulunan Fuat Paşa, kararlı duruşu ile suçluları cezalandırarak Fransız ordusunun saf dışı kalmasını sağlamıştır. İkinci Abdulhamit 1906 yılında Şam ve Medine kenti arasında Hicaz demiryolunu inşa edip işletmeye başlamıştır.¹²

20. yüzyılda milliyetçilik hareketliliği artmıştır. İttihat Terakki Cemiyeti (İTC) Araplarla ilişkilerini geliştirmek için çabalarını sergiler. Bununla beraber parti ilişkileri pekiştirmek adına "*Arap-Osmanlı Kardeşlik Cemiyeti*"ni kurar. Kısa süre sonra parti bu siyasetini değiştirerek cemiyeti kapatma kararı alır. Eğitim dili ve mahkemelerde sürekli Türkçenin yaygınlaştırılması ile bu durum Arapların pek de hoşuna gitmez ama bunun önünde durmak için de çaba göstermemişlerdir. Bu dönemde faaliyet yürüten bir diğer cemiyet ise Akit Cemiyeti'dir. İstanbul ve Şam merkezli birçok bölgede faaliyetlerini yürütmüştür. Başka bir faaliyet gösteren cemiyet ise Suriyelilerin öncülüğündeki Osmanlı Ademi Merkeziyetçi Fırkası'dır.

¹⁰ Adnan Benk, **a.g.e.**, s.10884.

¹¹ Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, **a.g.e.**, s.371.

¹² Adnan Benk, **a.g.e** s. 10884.

I. Dünya Savaşı başladığında Mısır'da bulunan İngiliz kuvvetlerinin ilk hedefi Suriye olmuştur. İngilizler 1918 yılında Suriye'yi de ele geçirdiler. I. Dünya Savaşı bittikten sonra Şam'da Faysal'ın öncülüğünde bir askeri yönetim oluşturulmuştur. Fransızların yönetimine Beyrut ve çevresi geçerken, Filistin ise İngiliz yönetimine geçmiştir. 1920 yılında Şam'da Suriye Kongresi toplanmıştır. Kongrede Filistin'i de içine alan Faysal Krallığında Birleşik Suriye kurulmuştur. Bu krallık çok sürmemiştir. San Remo Konferansı ile İtilaf Devletleri İngiliz yönetimine Filistin'i, Fransız manda yönetimine ise Suriye ve Lübnan'ın verilmesi kararlaştırılmıştır.¹³ Bu karar Ortadoğu tarihinde bir dönüm noktası olmuştur.

1.1.3. Manda Yönetiminden Bağımsızlığa Suriye

900 yıllık bir süreç içinde Türkler, gerek Selçuklu gerek Osmanlı olarak Akdeniz, Kafkaslar, Ortadoğu Balkanlar, Karadeniz ve Orta Avrupa bölgelerine hakim idi.¹⁴ 900 yıllık bir süreç içinde Türk yönetiminde kalan Suriye, Osmanlı Devletinin yıkılması ile 1920 yılında Fransızlar işgaline uğramıştır. Suriye'nin Osmanlı yönetiminden çıkması, Ankara İtilafnamesi 20 Ekim 1921 ve 24 Temmuz 1923 tarihleri arasında Lozan Antlaşması ile kabul edilmiştir.¹⁵ Fransızlar, Şam valiliğine bağlı kendi denetiminde bir yönetim kurdular. Sadece Alevi ve Dürzilerin yoğun olduğu bölgelere karışmadılar. Fransızlar Suriye'de tarım, eğitim, kentsel planlama gibi hizmetler vermek için adımlar atmıştır. Oysaki Suriye, eski toraklarının da içinde bulunduğu Büyük Suriye için bağımsızlık adına Arap milliyetçiliği her geçen zamanda daha da güçlenmiştir. Halk partileri kuruldu. 1925 yılında bu partiye bağlı milliyetçiler ve Dürziler ayaklanma başlattılar. Bu ayaklanma kısa zaman içinde birçok kırsal bölgelere yayıldı. Milliyetçiler daha da ileri giderek Şam'a girdiler. Bunun akabinde Fransızların tepkisiyle karşılaştılar. Fransızlar, Şam'ı bombalamaya başladı. Bu

¹³ Nazar Büyüm, **a.g.e.**, s.412.

¹⁴ Oya Akgönenç, "**Türkiye'nin AB Stratejisi**", 2. Baskı, Ankara, Nobel Yayınevi, 2010, s.16.

¹⁵ Adnan Benk, **a.g.e.**, s.10885.

ayaklanma iki yıl sürdü. 1927 yılında ise ayaklanma Fransızlar tarafından bastırıldı. Bu zorlu sürecin ardından Fransızlar daha ılımlı bir politikaya yönelmesine neden oldu. Bu politikanın örneklerinden biri de 1928 yılında Kurucu Meclis için seçim yapılmasına karar verildi. Seçimi ise milliyetçiler kazandı. Milliyetçiler bu kurulan yeni hükümette görev almaya başladılar.¹⁶

1933-1936 yılları arasında yüksek komiser Pontos ve 1933-1938 yılları arasında ise yüksek komiser Martel, parlamenter sistemi örgütlenme ile yaşama geçirmeye çalıştılar. 1930 yılında anayasa onaylandı. Teşrii Meclisi 1932 yılında kuruldu. Yine aynı yıl içinde Mehmet Ali Abid cumhurbaşkanı seçildi.¹⁷

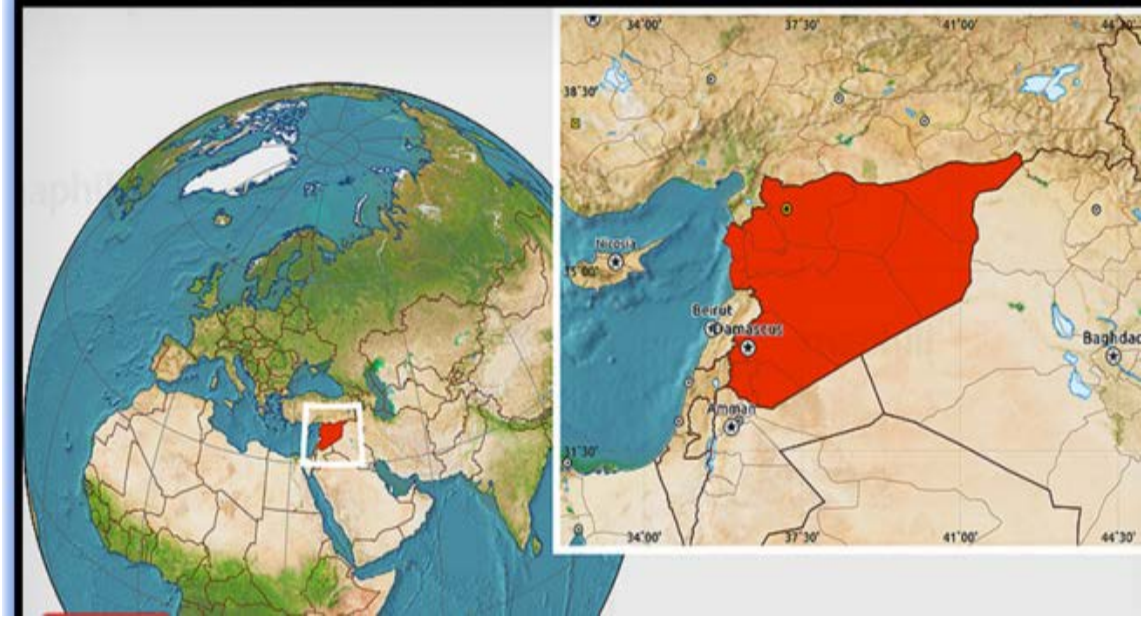
Ulusal Blok yönetimindeki milliyetçi hareketi Ocak 1936 yılında Şam'da yeniden yeşermeye başladı. Paris'e bir delegasyon gönderilmesine izin verilmesi için Martel öncülük etmiştir. Bu görüşmeler sonunda 9 Eylül 1936 yılında Vienot Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre 3 yıl bir deneme sürecine tabii tutulacak ve 3 yılın sonunda Birleşik Suriye'ye bağımsızlık tanınacaktır. Yine bu anlaşmaya göre tam 25 yıl Fransa-Suriye ittifakı yapılacaktır. Bu metni Suriye Parlamentosu imzalamıştır. Ancak Fransız Parlamentosuna sunulmamıştır. Fransızların bu metni imzalamaması ile Suriye Parlamentosu büyü bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Fransa bağımsızlık yerine tekrar Fransa'nın himayesine girmiştir. Fransızlar 1939 yılında 1930 Anayasası'nı askıya alır. Parlamento'yu ise fesheder. Tekrardan Alevi ve Dürzi'lere özerklik verir. Bu sürece baktığımızda aslında Suriye Batılı devletlerce yine bölünmüş vaziyette ve yine bağımsızlıktan yoksun bir şekilde II. Dünya Savaşı'na doğru sürüklenmiştir. Suriyeli yetkililerin istifası ile 1939-1940 yılları arasında yüksek komiser Puaux, bütün sivil yetkileri kendi himayesinde topladı. Askeri yetkiler ise Eylül 1939-Mayıs 1940 tarihleri arasında Doğu Akdeniz müttefik ordu başkomutanı general Weygand himayesine geçmiştir.

Akka teslim anlaşmasını general Dentz imzaladı. Bu anlaşma ile general Dentz, 32 bin Fransız ile birlikte Fransa'ya döndü. Fransa'nın Ortadoğu temsilcisi general Catroux, Suriye'nin bağımsızlığını ilan etti. 23 Ocak 1942

¹⁶ Nazar Büyüm, **a.g.e.**, s.413.

¹⁷ Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, **a.g.e.**, s.371.

yılında cebel Druz ve Lazkiye hükümetleri Suriye hükümetine katıldı. Anayasal yaşam 1943 yılında yeniden düzenlenerek kuruldu. General Catroux 1 Ocak 1944 tarihinden itibaren Fransız mandasının kaldırılacağını belirten bir antlaşma imzaladı. Ancak Suriye'nin işgalinden dolayı II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Fransız-İngiliz himayesinde varlığını sürdürmüştür. Büyük Britanya, Suriye, Lübnan, Filistin ve Ürdün'ü de içinde bulunduğu Büyük Suriye Krallığı'nın kurulmasını istedi ve başına da haşimi Abdullah'ı getirmeyi amaçladı. Yönetimin devri ile yeni bir krizi beraberinde getirdi. Bu kriz ile Fransızlar Şam'ı bombaladı ve İngilizler ise müdahale etti. Bu konu üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi uzun görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmeler neticesinde Fransız ve İngilizler eş zamanlı olarak Suriye ve Lübnan'dan çekilmesine karar verilmiştir. Nisan 1946 yılında bu çekilme tamamlanmıştır.¹⁸

*Harita: Suriye'nin Coğrafi Konumu*¹⁹

¹⁸ Adnan Benk, **a.g.e.**, s.10886.

¹⁹ Harita Kaynak: Mehmet Enes Bağlama, "Suriye'nin Stratejik Önemi ve Demografik Yapısı", Stratejik Ortak, Ekim 2016.

<https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.html>

1.2. SURİYE CUMHURİYETİ'NİN SİYASİ YAPISI

1.2.1. Bağımsız Suriye ve Askeri Darbeler Dönemi (1946-1970)

Genel olarak Suriye Cumhuriyeti'ne baktığımızda II. Dünya Savaşından sonra daima bir istikrar sağlamaya çalışmıştır. Ağır ve yorucu bir savaşın ardından Suriye, yeni bir döneme parlamenter demokrasi ile girmiştir. Parlamento, Suriyeli Milliyetçilerin (Ulusal Blok) denetimine geçmiştir. Suriye'nin ilk devlet başkanlığına ise 1943 seçimlerinde Şükrü Kuvvetli seçilmiştir.

Suriye savaş sonrası parti dönemlerine baktığımızda Ulusal Blok 1947 yılında bölünmüştür. Bölünme ile iki ayrı siyasi parti oluşturulmuştur. Biri Şam merkezli Ulusal Parti Şükrü Kuvvetli önderliğinde kurulmuştur. Diğer Parti ise Halep merkezli Halk Partisi olmuştur. Ulusal Parti kırsal kesimin desteğini almış iktidar ağırlıklı iken muhalefetiği ise Halk Partisi üstlenmiştir. 1949 yılına kadar bu iki parti popülerliğini yavaş yavaş yitirirken Suriye Milliyetçi Sosyalist Partisi ve Suriye Komünist Partisi etkililiğini arttırmaya başlamıştır. Aynı zamanda 1950 yılında Arap Sosyalist Partisi de ortaya çıkmıştır. Ve en önemlisi 1943 yılında bir hareket olarak siyasal yaşama başlayıp Suriye'nin bağımsızlığından sonra parti olarak karşımıza çıkan Baas Partisi olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın ardından 1949 yılına kadar Suriye kısmen durgun bir dönem geçirmiştir. 1949 yılından sonra yeniden hareketli siyasi hayata sürüklenmiştir.²⁰ Bu tarihten sonra Suriye askeri darbeler dönemine girmiş ve bu askeri darbeler ülkede geleneksel hale gelerek klasikleşmiştir. İlk darbe Mart 1949 yılında Albay Hüsnü Zaim tarafından gerçekleştirilmiştir. Şükrü Kuvvetli ise devrilerek iktidardan uzak tutulmuştur. Albay Hüsnü Zaim beş ay iktidarda kalabilmiştir. Çünkü art arda iki darbe daha gerçekleştirilmiştir. Ağustos 1949 yılında önce Albay Sami Hinmavi tarafından ardından da Aralık 1949 yılında Albay Edip Çiçekli tarafından darbe gerçekleştirilmiştir. Edip Çiçekli, Şubat 1954 tarihine kadar iktidarda kalmıştır.

²⁰ Türel Yılmaz, "Ulular arası Politikada Ortadoğu (I.Dünya Savaşından 2000'e)", 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s.110.

Albay Edip Çiçekli, merkezi bir askeri diktatörlük kurmuştur. Başta Müslüman Kardeşler Partisi olmak üzere birçok siyasi partileri kapattırıştır. Çiçekli, ilk yıllarında ordu içindeki bölünmeleri sonlandırmıştır. Böyle bir politika ile rölatif istikrar sağlanması Suriye halkını memnun etmiştir. Eylül 1950 yılına gelindiğinde askeri bir anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasa ile halk üzerinde ağır baskılar oluşturulmuştur. Halk bundan gayrimemnun durumdadır. Aynı zamanda ekonomik istikrarsızlıkla beraber, etkililiği artan muhalefet, Çiçekli iktidarındaki olumsuz gelişmelerdir. Albay Edip Çiçekli ise daha otoriter bir politika ile yönetmeye başlamıştır. Daha da ileri gidip bütün siyasi partileri yasaklamıştır. Yerine ise Arap Kurtuluş Partisi'ni kurmuştur. 1953 yılına gelindiğinde referandum yapılmıştır. Bu referandum sonucunda yeni bir anayasa kabul edilmiş ve Çiçekli ise başkanlık rejiminin ilk devlet başkanı olarak seçilmiştir. 1953 yılında öğrenci olayları patlak vermiştir. Öğrenci olayları ile ordu ve muhalefet birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bu birleşme Çiçekli iktidarının aleyhine olmuştur.²¹ Şubat 1954 yılında ise Albay Faysal el-Attasi öncülüğünde Albay Edip Çiçekli darbe sonucu ile devrilmiş ve iktidardan uzaklaştırılmıştır. Darbe sonrasında parlamenter sisteme tekrar geçildi ve iktidar mücadelesini de beraberinde getirdi. Bu mücadelede orduda hızlı bir şekilde güç elde ederek Toplumsal Milliyetçileri geride bırakan Baas Partisi olmuştur.²² Baas Partisi Nasır'a arka çıkıyordu. Parti fanatik Arap Milliyetçisi ve Salah Bitar ile Mişel Eflak tarafından 1943 yılında kuruldu. Baas Partisi Sovyet tarafında iken Bağdat Paketi'nin da karşısında duruyordu.²³ Darbeden sonra seçime giden Suriyeliler, Şükrü Kuvvetli'yi tekrar devlet başkanı olarak seçtiler. Aslında Suriye'de ordu siyasetin bir parçası olduğunu söyleyebiliriz.

Şam ve Moskova 1954 yılında ilişkileri geliştirmiştir. Bu ilişkiler üzerine Şam yönetimi 1955 yılında Çekoslovakya'dan silah almıştır. Ayrıca Kahire ile Moskova arasında silah alverişi yapılmıştır. Nitekim Suriye, 1957 yılında Sovyetlerle girdiği askeri ilişkiler sonucunda daha fazla silahlandırılmıştır. Suriye

²¹ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi", 5. Baskı, I. Cilt, Bursa, MKM Yayınları, 2012, s.137.

²² Nazar Büyüm, a.g.e., s.413.

²³Türel Yılmaz, a.g.e., s.111.

bu yıllarda bölgede tehdit haline gelmiştir. 1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ve Mısır anlaşma yaparak Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır.

Arap Baas Sosyalist Partisi 1960 yıllarında iktidara tümüyle egemen olmuşlardır. Parti; Suriye Irak Filistin ve Ürdün'ü bir arada toplayarak Büyük Suriye'yi hedeflemiştir. Baas Hatay sorununa büyük önem vermiştir. Parti özel mülkiyete sınırlama getirmeyi amaçlarken yabancı sermayeye ise tamamen karşı çıkmıştır. 1963 yılında ordu içinde darbe gerçekleştirilmesi ile Baasçılar daha da güç kazandılar. Yapılan bu darbe Baas Darbesi olarak tanımlanmıştır. Darbe ile general Emin Hafız devlet başkanı oldu. Salah Bitar ise başbakan oldu. Kısa zamanda Suriye Baasçıların eline geçti. 26 Şubat 1966 yılında bir darbe ile Emin Hafız yönetimden uzaklaştırıldı. Denetim Baasçıların arasından radikal solcuların himayesine geçti. Salah Bitar ise 1980 yılında Paris'te bir suikaste uğrayarak yaşamını yitirdi. Mişel Eflak ise 1989 yılında Paris'te vefat etti. 1966 yılında Nurettin Atassi devlet başkanı oldu. Hava Kuvvetleri Komutanı Hafız Esed Savunma bakanı oldu. 16 Kasım 1970 tarihinde yeni bir darbe daha gerçekleştirildi. Devlet başkanı ve başbakan görevden uzaklaştırıldı. Ahmet Habib devlet başkanı oldu. Hafız Esed ise başbakanlık ve parti genel sekreterliğine geçti.

1.2.2. Hafız Esed Dönemi (1971-2000)

Hafız Esed, Suriye'de Nusayriilerin bulunduğu Lazkiye vilayetinde doğmuştur. İlk ve orta eğitimini Lazkiye'de tamamlamıştır. Henüz 16 yaşında Baas hareketinde aktif olarak yer almıştır. Hafız Esed 1951 yılında askeri akademisine başlamıştır. Bu akademiden hava subayı olarak mezun olmuştur. Mezun olunca da Sovyetler Birliği'nde pilot eğitimi almıştır. Böyle bir alt yapıyla Baas Hareketinde faaliyet göstermiştir. Hafız Esed 1970 yılında Salih Cedid ve yönetimdeki üyelerin tutuklanmasına önyak olmuştur. Daha sonra bütün denetimi kendi himayesi altına almıştır. Yaklaşık bir yıl sonra sözde seçim yapılarak 7 yıllığına devlet başkanı olarak seçilmiştir. Hafız Esed'in genel itibari ile ekonomide uyguladığı politikasına baktığımızda özel sektöre tamamen karşı

değildi. 1960'lı yıllardaki darbe politikasına göre daha ılımlıydı. Özel sektörü tamamen kaldırmak yerine daha dar faaliyet ortamı sunmuştur.²⁴ Böyle bir politika ile ekonomiyi liberalleştirmeye ve Arap komşuları ile ilişkilerini iyileştirme yoluna girdi.²⁵

Hafız Esed'in iktidara gelişi Moskova tarafından hoşnut bir şekilde karşılandı. 1-3 Şubat 1971 tarihleri arasında Hafız Esed Moskova'ya ziyarette bulundu. 16 Şubat tarihinde ise Şam vilayetinde geçici anayasayı duyurdu. Bu anayasaya göre bir Halk Meclisi kurulacak ve referandum ile cumhurbaşkanının yetkileri genişletilecektir. Başta Baas Partisi olmak üzere 173 üyeli mecliste diğer siyasi gruplar da temsil edildi. Hafız Esed, geçici anayasaya göre Mart 1971 yılında cumhurbaşkanlığına seçildi. Meclis başkanı ise Habib oldu. Bu dönemde Mısır, Suriye ve Libya arasındaki görüşmeler neticeye varıldı. Bu görüşmeler sonucunda Arap Cumhuriyet Federasyonu Anayasası, Suriye Mısır ve Libya'da referandum ile kabul edildi. Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler daha da güçlendirildi. İktisadi ve Teknik Yardım Anlaşması Şubat 1972 yılında Şam'da imzalandı. Akabinde Mayıs 1972 yılında ise Askeri İşbirliği Anlaşması imzalandı.²⁶

Suriye 1970 yıllarında petrol yataklarının artırılmasının desteklenmesi ile hızlı bir ekonomik büyümeye gidildi. 1973 yılında Arap-İsrail savaşı yaşanırken kaybettiği toprakları geri alamadı. Fakat Suriye düzenli ordu izlenimi vermesi ile Hafız Esed'in Arap ülkelerinde ve kendi ülkesinde karizmasını arttırmıştır. Esed 1970'li yıllarda Lübnan iç savaşına müdahil olmuştur. İlk olarak 1976 yılında Suriye askerini Lübnan'a çıkartmıştır. Lübnan'da iktidara gelmek için çatışan bütün Lübnanlı hizibi desteklemiştir.

Ayrıca İsrail ile arasındaki stratejik eşitliği yakalayabilmek için daha fazla askeri harcama içine girmiştir. Askeri harcamaları için hem Arap ülkelerinden

²⁴ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.139.

²⁵ Grolier International Americana Ansiklopedi, **a.g.e.**, s.167.

²⁶ Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, **a.g.e.**, s. 373.

ciddi para yardımı almış hem de 1980 yılında Sovyetler Birliği ile imzaladığı dostluk anlaşması gereği 1990 yılına kadar silah yardımı almıştır.

1980 yılında Halep çalkalanmaya başlamıştır. 1982 yılında ise patlak vermiştir ve ayaklanma başlamıştır. Hafız Esed Rejimi bu ayaklanmayı bastırmak için sert baskıcı önlemler almaya çalışmıştır. Bunun sonucunda ordu birlikleri tarafından binlerce sivil öldürülmüştür. Bu olay “Hama Katliamı” olarak literatürde yer almıştır. Daha sonra 1985 yılında Hafız Esed üçüncü dönemi için 7 yıllığına seçilmiştir. 1991 yılında ise 7 yıllığına dördüncü dönem için tekrar seçilmiştir. Hafız Esed 1980 yılında Batılı ülkelerle ilişkileri iyileştirmeyi amaçlamıştır. 1977 yıllarında bozulan ilişkileri 1990 yılında yeniden kurmuştur. Bunun göstergesi olarak Lübnan’da esir olan Batılı rehinelere salıvermiştir.

1990 yılında Körfez Savaşı patlak vermiştir. ABD önderliğindeki kuvvetlere asker göndererek Körfez ülkelerinden oldukça yüklü miktarda para yardımı almıştır. Savaşın sonunda barış görüşmeleri yapıldı. İsrail ise Suriye’ye barış adı altında Golan Tepelerinin bir kısmını vermeyi istediğini açıkça söylemiştir. Türkiye ile Suriye arasında ise GAP Projesi çıkmazından dolayı belirsizlik içinde kalmıştır.²⁷

1.2.3. Beşar Esed Dönemi (2000- ...)

Hafız Esed’in 10 Haziran 2000 tarihinde kanserden vefat edişi ile yeni bir dönemin başlangıcı olarak Suriye halkı tarafından görüldü. Hafız Esed arkasında Baas Partisi’ni, orduyu, istihbarat servislerini bırakmıştır. Hafız Esed ölmeden önce her şeyi planlamış, Beşar Esed’in iktidarı devralması ile oluşabilecek sorunları hala hayatta iken çözüm yolları arayışı içine girmiştir. Hafız Esed oğluna otoriter ve baskıcı bir rejim bırakmıştır. Beşar Esed bir miras gibi yönetimi devralmıştır. Yaklaşık on yıl boyunca birkaç değişiklik dışında

²⁷ Grolier International Americana Ansiklopedi, a.g.e., s.168.

sorunsuz ve durgun bir şekilde ülkeyi yönetmiştir.²⁸ Beşar Esed İngiltere’de tıp eğitimi almıştır. Bilgisayar bilimi alanında eğitim gören Esmâ ile evlenmiştir. Henüz koltuğu devralmadan önce Suriye’ye internetin gelmesini sağlamıştır. Bu şekilde Suriye halkına karşı değişime açık olduğunu göstermeye çalışmıştır.²⁹

Hafız Esed, kurduğu Başkanlık Monarşisi’nin devamlılığı adına hazırlık yapmıştır. Bu hazırlıklara 1990’lı yıllarda başlamıştır. Yönetime ise büyük oğlu Basil Esed’i getirmeyi planlamıştır. Fakat beklenmedik bir olay gerçekleşmiştir. 21 Ocak 1994 yılında Basil Esed trafik kazası geçirerek hayatını kaybetmiştir. Bu kaza sonrasında öldürülmüş olma ihtimali tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda başkanlık mirasını kimin alacağı yeniden gündeme oturmuştur. İngiltere’de staj eğitimi gören Beşar Esed, Hafız Esed tarafından Suriye’ye çağırılmıştır. Yeni mirasçı Beşar Esed olmuştur. Babası Beşar Esed’i 1994-2000 yılları arasında askeri eğitime tabi tutmuştur. Çünkü Beşar Esed devlet yönetiminden ve ordudan pek de anlamazdı. Suriye gayrimeşru bir şekilde monarşiyi yaşasa bile resmiyette cumhuriyet olması nedeni ile Beşar Esed seçilebilmesi için kendini halka ispatlaması gerekiyordu. Bu çalışmalara hiç zaman kaybetmeden başladılar. Humus Askeri Akademisi’ni birincilikle kurmay olarak tamamlamıştır. 1999 yılında da albaylığa terfi ettirilmiştir. Medyalarda ise dürüst, ılımlı, açık görüşlü imajı sergilemiştir. Bu yüzden Suriye halkı için Beşar Esed, yeni bir dönem için umut verici profili yakalamayı başarmıştır. Beşar Esed başkanlığında olası sorunlara karşı Hafız Esed 1998 yılında bazı asker ve üst düzey istihbarat görevlilerini görevden uzaklaştırılmıştır. Yine bu çalışmalardan biri de anayasadaki devlet başkanlığı yaşını 40 iken 34 yaşına indirmiştir. Bunun gibi birçok hukuksal düzenlemeler ile Beşar Esed’e sorunsuz bir şekilde mirasını teslim edebilmiştir.³⁰

10 Temmuz 2000 tarihinde yapılan referandum sonucu Beşar Esed %92.2 oy alarak 7 yıllığına Suriye Devlet Başkanlığına seçilmiştir. Devlet

²⁸ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, “**Uluslar arası Politikada Suriye Krizi**” 1. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2016, s.69.

²⁹ Fehim Taştekin, “**Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal!**”, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2016, s.45.

³⁰ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **a.g.e.**, s.72.

başkan yardımcıları ise Abdül Halim Haddam ve Muhammed Zuhayr Maşariga olmuştur. Muhammed Naci Utri ise başbakanlığa geçmiştir. Birinci başbakan yardımcılığına ise Savunma Bakanı Mustafa Tlas var olan görevini devam ettirmiştir. Aralık 2001 yılında ise Faruk el-Şara ve Muhammed el-Hüseyin başbakan yardımcıları olmuştur. Mart 2003 yılında 250 sandalyelik Halk Meclisi için seçim yapılmıştır. Ulusal İlerici Cephe %67 oy oranı ile 167 sandalyeye sahip olurken %33 oy oranı ile 83 sandalyeyi bağımsızlar kazanmıştır. Meclisteki büyük parti böylelikle Baas Partisi olmuştur. ³¹

Esed iktidarının onuncu yılına geldiğinde Suriye’de huzursuzluklar yavaş yavaş baş göstermiştir. Ortadoğu’da halk ayaklanmaları yaşanırken Suriye de bu ayaklanmadan nasibini almıştır. Hafız Esed’in kurduğu rejim git gide sarsılmıştır. Bu ayaklanmadan etkilenen otoriter rejimler kısa sürede yıkılmışlardır. Ancak Suriye için aynı şeyi söylemek pek de mümkün olmamıştır. Hafız Esed ölümü ile oğlu Beşar Esed’e sadık bir yönetim kadrosunu bırakması böyle bir sorunla karşılaşması anında tamamen Esed’e destek vermesi planlanmıştı ki öyle de oldu. Bu yüzden ülkedeki devlet kurumları bütün desteklerini Esed’den esirgemediler. ³²

Ortadoğu coğrafyasındaki bu hareketlilik Arap ülkelerinde başarı ile sonuçlanmıştır. Ya rejim değişikliğine gidilmiş ya da iktidar devrilmiştir. Tunus ve Mısır’da liderler devrilirken Suriye’de ise toplumsal gösteriler henüz yeni başlamıştır. Bu gösteriler üzerinden 2 yıl geçmesine karşın Esed rejimi iktidarı elinde tutuyordu. Esed rejimi iktidarı elinde tutmasına imkan sağlayan ve başarılı olmasında etkili olan bazı unsurlar ortaya çıkmıştır. Suriye’nin toplumsal ve dini-etnik yapısına bakacak olursak homojen bir yapıya sahip değildir. Nusayriler Baas Hareketine sahip bir çıkar gruplarının denetimindeydi. Devletin bütün kurumlarında da bu hareket etkiliydi. Diğer yandan ise Esed rejimini destekleyen çıkar grupları Esed’in devrilmemesinde önemli rol oynamıştır. Ayrıca Nusayrilerin orduda üst düzey yetkilileri Esed üzerinde desteğini esirgememiştir. Ülke içindeki bu hareketlilik karşısında Esed’e en büyük desteği

³¹ Tayyar Arı, **a.g.e.**, s.154.

³² Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **a.g.e.**, s.69.

veren Rusya ve Çin olmuştur. Rusya, Suriye'deki bu rejim değişikliğini savunmamıştır ve Esed'e arka çıkmıştır. Aynı zamanda Rusya Esed'e silah ve mühimmat vermiştir. Ayrıca Rusya IŞİD'i bahane ederek Suriye'ye savaş uçakları ile askeri müdahalede bulunmuştur. Esed rejiminin devrilmemesindeki bir diğer unsur ise muhalif gruplar arasında bir türlü birliğin sağlanamamış olmasıdır. Muhalefet zayıf ve etkisiz durumda kalmıştır. ³³

Beşar Esed henüz yeni başkan olmuşken ekonomi alanında liberalleşmeyi öngörmüştür. Aynı zamanda rejimin işkencehanesi olan Mezze Hapishanesi'ni kapatma kararı almıştır. Siyasi tutukluların %75'ini bırakmıştır. Sivil toplum örgütlerine olanak tanımıştır. Esed'in bu sosyo-ekonomik politikası tarihe "Şam Baharı" olarak geçmiştir. Ancak tam anlamıyla istediği politikayı hayata geçirememiştir. Çünkü önünde Baas faktörü duruyordu. Esed ayrıca Kürtlere de dil kursları, Kürtçe kitap gibi olanaklar sağlamıştır. Aynı zamanda 6 Kürt partisinden oluşan Kürt Demokratik İttifakı ile iletişim kurmuştur. Kürt şehri olan Haseki'ye 2002 yılında ilk resmi temas kuran devlet başkanı Beşar Esed olmuştur.

2003 seçimlerinde muhalefet, Ulusal Demokrasi koalisyonu çatısı altında birleşti. Muhalifler seçimin yeterince demokratik olmadığını savunarak sandığı boykot etme kararına vardılar. Seçim, Ulusal İlerici Cephesi 137 sandalye, bağımsızlar ise 30 sandalyeye sahip oldular. Esed 2005 yılında Baas Kongresi'nde siyasi anlamda bazı değişikliklere gitmiştir. Hafız Esed döneminden beri yürürlükte olan olağanüstü hal yasası daha esnek hale getirilmiştir. Bağımsız siyasi partilerin kurulmasına olanak tanımıştır. Kürtler içinde yıllarca vatansız bir şekilde yaşam sürdürmeye çalışanlara vatandaşlık verilmesi için önemli adımlar atılmıştır. ³⁴

³³ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **a.g.e.**, s.79.

³⁴ Fehim Taştekin, **a.g.e.**, s.47.

1.3. SURIYE’İN EKONOMİK YAPISI

Suriye’nin 1946 yılında bağımsızlığını kazanması ile siyasal sistemde yaşanan değişimler Suriye iktisadi alanında da değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Bağımsızlığın ilan edilmesi ile ülke ekonomisi genel anlamda tarıma dayalı endüstrileşen bir sisteme dönüşmüştür.

1950-1970 yılları arasında Suriye’nin ekonomi politikası içinde yer alan toprak reformları gerçekleştirilmiştir. Yapılan toprak reformları, tarım arazilerinin en iyi şekilde kullanılması ile halka iş istihdamı sunulması amaçlanmıştır. Ancak büyük toprak sahipleri ile hiç toprağı olmayan veya küçük toprak sahipleri arasında yaşanan çatışmalar ile ekonomik politika sekteye uğramıştır.

1960’lara gelindiğinde, Baas Hareketinin sosyalist yapısı Suriye’nin iktisadi politikasını etkilemiştir. Böylelikle yeni toprak reformları gerçekleştirilerek Suriye’deki işletmeler devlet kontrolüne alınarak devletleştirme politikası güdülmüştür. Ancak devletleştirme politikası beklenildiği gibi bir ilerleme kaydedilmemiş, refah artmamıştır. Aksine Suriye yönetiminin izlediği bu politika iktisadi sekteye uğramasına neden olmuştur. Suriye’nin toprak reformu adı altında uyguladığı politika başarısız olmuştur.

1970’li yıllara gelindiğinde Hafız Esed’in yaptığı askeri darbe ile iktidara gelmesi, yeni ve farklı ekonomik politikalar uygulamıştır. Hafız Esed öncesi yaşanan ekonomik krizler ile Hafız Esed’in iktidara gelmesi sonucu yeni ekonomik politikalar geliştirilerek liberalleşmeye gidilmiş ve ekonomik sorunlar aşılmaya çalışılmıştır. Hafız Esed ile toprak reformları yeniden düzenlendi, yeni politikalar ile ülkenin kırsal bölgelerinde yaşayan halkın lehine olacak reformlar düzenlenmiştir. Ayrıca ticaret ve sanayide ciddi değişimler başlatılmıştır. Özel sektörün üstündeki ticari kısıtlamalar kısmen kaldırılmıştır. Sanayi alanındaki üretim kapasitesi arttırılmıştır. Hafız Esed’in uyguladığı iktisadi politika, ülke ekonomisini canlandırmıştır diyebiliriz.

Suriye ekonomisi gerek ülke içinde gerekse de dış nedenlerle 1980'lere gelindiğinde ekonomik tıkanma yaşanmıştır. Bu nedenle ülke yönetimi için

çözüm bulmak adına yeniden ekonomide liberalleşme politikası uygulamaya konulmuştur.

SSCB'nin yıkılması ile Suriye, sosyalist ekonomi modelini bırakmak zorunda kalmıştır. Ve artık Suriye serbest piyasa ekonomisine geçmek için gerekli zemini hazırlamaya başlamıştır. Bu çerçevede Hafız Esed, liberal ekonomik reformları genişletmiştir. Ayrıca dış sermayenin ülke içine girmesini sağlamıştır. Özellikle Mayıs 1991 tarihinde Yatırım Yasası'nı onaylayarak yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırmıştır. Yatırım Yasası ile döviz, vergi konusunda yabancı yatırımcılara avantaj sağlamıştır. Suriye, SSCB'nin dağılması ile kendine yeni ticaret alanı oluşturmak amacı ile AB ülkeleri ile ekonomik işbirliği içine girmiştir.

2000'li yıllara gelindiğinde Hafız Esed'in ölümünden sonra yerini oğlu Beşar Esed almıştır. Beşar Esed, ekonomide bazı yapısal dönüşüm programlarını uygulamaya başlamıştır. Beşar Esed'in uyguladığı yapısal dönüşüm reformu ile ülke ekonomisinin küresel pazarlarda öne çıkmasına yetmemiştir. Beşar Esed ülke ekonomisinde en çok mücadele ettiği sorunlar şöyledir: ülkenin önemli kaynaklarından biri olan petrolü ihraç etmek yerine ithal eden bir ekonomik yapıya dönüşmesi, Esed'in ekonomik alandaki karşı karşıya kaldığı en önemli sorunları arasında yer almaktadır. SSCB ile sosyalist ekonomiyi benimseyen Suriye, Sovyetlerin dağılması ile liberal ekonomiye geçiş sürecinde sorun yaşamayı, ekonomik sorunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca Beşar Esed, yoksulluğu azaltmak istemekte, refahın toplumun her kesimine eşit bir şekilde ulaştırılması ile sermayenin iyileştirilmesi politikaları gütmüştür.

Günümüzde, Suriye'de sosyal-piyasa ekonomi modelinin uygulandığını söylemek mümkündür. Çünkü iktidarın kontrollü piyasa mekanizması ile ekonomide kalkınmayı sağlamıştır. Aynı zamanda sosyal kalkınmayı da olumlu yönde etkilemiştir. Ülkenin sosyal-piyasa ekonomik modeli hem sosyal hem de ekonomik yönünü gösteren bir model olup sosyal piyasa ekonomisinin dayandığı temel esas ise sosyal adalet ile birlikte sağlanmış piyasa özgürlüğüdür.

2011 yılına gelindiğinde Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde yaşanan ekonomik sorunlar sebebi ile halk ayaklanmalarına dönüşen “Arap Baharı” olarak nitelendirilen yeni dönüşümler Suriye’de iç savaşa dönüşmesine neden olmuştur. Suriye hükümeti, yaşanan iç ayaklanmalar ile ekonomik reformları rafa kaldırmıştır. Suriye’de iç savaşın hala devam etmesi sosyal ve ekonomik sorunları ile boğuşan hükümeti daha da çıkmaza sokmuştur. Ülke iç savaşla beraber sermaye kaynakları ciddi bir şekilde zarar görmüştür. Suriye hükümeti, iktisadi kaynakların çoğunu bu dönemde askeri harcamalara ayırmıştır. Ve Suriye ekonomisi 2015-2019 döneminde yıllık %64 oranında böyle devam etmesi durumunda küçülmesi beklenmektedir. Şu an bile iç savaş bitirilmesi durumunda ve ülke normale dönse dahi ekonomik iyileşme için en az 30 yıla ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ülkenin iç savaşa girmesi ile bütçe açığı, ödemeler dengesi, kamu borcu, ticaret açığı, enflasyon, yatırım, işsizlik rakamları ülke ekonomisinin bittiğini göstermektedir. Böylece ekonomik sorunların baş gösterdiği Suriye’de negatif büyüme yaşanırken, toplumu yoksullaştırmış ve muhtaç hale getirmiştir.³⁵

1.4. SURİYE’NİN DİNİ VE ETNİK YAPISI

1.4.1.Dini Yapısı

Suriye coğrafyası ve çevresinde üç ana din olan İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik bu bölgelerde doğmuş ve ilk olarak bu topraklarda yayılmaya başlamıştır. Bu bölge Roma İmparatorluğu’nun kuşatmasının ardından Hristiyanlığın etkisinde kalarak Hristiyanlık dini yayılmaya başlamıştır. 636 yılında Hz. Ömer önderliğinde fethedilerek İslamiyet bu topraklarda yayılmaya başlamıştır. Günümüzde ise Suriye’nin dini yapısı % 90’ını Müslümanlar oluştururken, %10 gibi bir oranı ise Hristiyanlar oluşturmaktadır. Ayrıca

³⁵ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.114.

Yahudiler ve Yezidiler de bu topraklarda azınlık olarak yaşamaktadırlar. ³⁶ Birçok uygarlığın gelip geçtiği bu topraklarda dini yapısı oldukça çeşitli durumdadır. Böyle zengin dini ve etnik yapıyı bir arada bulundurması ile Suriye'nin birçok tuzaklara ve kışkırtmalara açık durumda olduğunu söyleyebiliriz.³⁷ Suriye nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Sünniler günümüze kadar iktidara gelmemişlerdir. Bunun en önemli sebeplerinden biri de manda döneminde Fransızların diğer inançları desteklemesidir. ³⁸

İslam dini Suriye nüfusunun yaklaşık %90'ını oluşturmaktadır. İslam dini tarih boyunca yorumlanarak birçok mezhebin doğmasına neden olmuştur.

Sünniler, Suriye'de yaşayan halkın büyük çoğunluğunu oluştururlar. %74'lük orana sahip olan Sünniler sadece Lazkiye ve Es-Süveyde bölgeleri dışında yaşamlarını devam ettirmektedirler.³⁹ Sünnilik mezhebi İslam hukukunda Hanefi, Şafii Maliki ve Hanbeli olarak dörde ayrılmıştır. İnanç olarak da Eşari ve Maturidi şeklinde ikiye ayrılmıştır. Bu inançlar Kur'an, sünnet ve kıyasa dayanmaktadır.⁴⁰ Hafız Esed'in iktidarı ele geçirmesine kadar Memlûkler ve Osmanlı Devleti dönemlerinde Sünni İslam desteklenmiştir. Sünniler, Suriye'nin bağımsızlığından sonra hem orduda hem de Baas Partisi'nin üst düzeylerinde yer aldılar. Hafız Esed döneminde de önemli mevkilere geldiler. Suriye'de Hafız Esed'e karşı tek tehdit Müslüman Kardeşler Örgütü olmuştur. ⁴¹ Arap Baharından etkilen Suriye'de iç savaşa sürüklenen ayaklanmalardan biri de Sünniler olmuştur. İç savaş dinsel ve etniksel bir görünüm kazanmaya

³⁶ Yasin Atlıoğlu, "Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Etnik ve Dini Yapı", 2006, (Erişim) <http://heartoforient.blogspot.com.tr/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnik-ve.html>, 18.01.2017.

³⁷ Fehim Taştekin, **A.g.e.**, s.25.

³⁸ Al Jazeera, "Suriye'nin dini ve etnik haritası", 01.12.2011, (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyenin-dini-ve-etnik-haritasi>, 18.01.2017.

³⁹ Yasin Atlıoğlu, **A.g.m.**

⁴⁰ Salih Akdemir, "Suriye'deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü", **Avrasya Dosyası Uluslar Arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, VI. Cilt, I. Sayı, 2000, s.205.

⁴¹ Yasin Atlıoğlu, **A.g.m.**

başlamıştır. Şii- Sünni çatışması beraberinde Doğu-Batı Bloklarının da ilgisini bu bölgeye çekmiştir. ⁴²

Şiilik (Şia) Mezhebi, Şia, Hz. Ali'yi gören topluluğun genel adıdır. Bu topluluğa göre Hz. Ali'nin halifelik makamında Hz Ali'den sonra onun soyundan gelmesi gerektiğine inanılır. Suriye'de Şiilik mezhebinin en yaygın olduğu alt kolu ise İsmaililik'tir.⁴³ Şiilik mezhebinin Sünni mezhebenden farkı ise İmamet inancıdır. Suriye'de Sünnilerden sonra en fazla nüfusu Şiiler oluşturmaktadırlar. Şii mezhebi Zeydilik, İmamiye ve İsmaililik olarak üçe ayrılmıştır. Sünni din adamlarına göre Şiiliğin bir kolu olan Nusayrilik, Alevilik olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda İsmaili mezhebinin bir kolu olan Dürzi ise kendilerini Muvahhidin olarak tanımlamışlardır.

Nusayrilik (Alevilik), Suriye nüfusunun yaklaşık %11'ini oluşturan Nusayriler, tarih boyunca Sünniler tarafından siyasi ve dini anlamda dışarıda tutulmuşlar, ekonomik olarak da geri kalmıştır. 11. İmam Hasan el-Askeri'nin talebesi olan Ebu Şuayb Muhammed bin Nusayr'den Nusayrilik adını alır. Nusayr'ın vefatı ile Abdullah Cenani el Cundep ve Muhammed bin Cundep tarafından Nusayrilik yayılır. Nusayrilik kendine has gizli inanç sistemine sahiptir. Nusayriler Hz. Ali'yi ilahlaştırmıştır. Nusayrilik, Haydariye, Şimaliye (Şemsiye), Kilaziye (Kameriye) ve Gaybiyye olarak dört alt kola ayrılmıştır. Nusayriler Suriye'de Lazkiye bölgesinde %75 gibi bir nüfus oranına sahiptirler. Lazkiye bölgesi bağımsızlık öncesinde ekonomik anlamda az gelişmiş ve yoksul durumdaydı. Manda döneminde Fransızların Nusayrililiğe destek vermesi il güç kazandılar. 1920 yılında Süleyman el-Ahmed tarafından Alevi Devleti kurularak ayrıcalık elde ettiler. Bağımsızlık sonrası Baas iktidar döneminde önemli ölçüde ekonomik olarak ilerlemişler. 1970 yıllarında Nusayri olan Hafız Esed'in iktidarı ele geçirmesi en büyük gelişim olmuştur. Hafız Esed ile devlet ve ordu kadrolarında rol oynayarak toplumda yer edinmişlerdir. Şii din adamlarından fetvalar alarak Nusayrililiğin bir Şii kolu olduğunu ortaya koymuştur. Nusayri

⁴² Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.196.

⁴³ Salih Akdemir, **A.g.m.**, s.205.

yerine “Hz. Ali’yi seven” anlamı taşıyan Alevi adını tercih etmiştir. Hafız Esed’in bu yorumu Sünniler tarafından Nusayriliği meşrulaştırmaya çalışması olarak yorumlanmıştır.⁴⁴ Hafız Esed’in vefatı ile iktidara gelen Beşar Esed, sadece Nusayrililerin kendi kişiliğinde temsil edilmesinden ziyade bütün Suriyelilerinde desteğini almayı çabalayan değişime açık bir lider olarak kendini ispatlamaya çalışmıştır. Sünni bir ailenin kızı ile evlenmesi de toplumda olumlu karşılanmıştır. Arap Baharından etkilenen Suriye iç savaş ile beraber Nusayrileri fazlasıyla etkilemiştir. Suriye’deki ilk ayaklanma hareketlerinin başlamasından bu yana Nusayriler gibi bütün dini azınlıklar da Suriye Esed yönetimine sadık kalmışlardır. Bunun nedenlerine bakacak olursak Nusayriler radikal Sünni İslamcıların iktidarı ele geçirmesinden endişe duymaktadırlar. Aynı zamanda Esed iktidarı ile ekonomik çıkar üzerine ilişkileri kurması sonucu Nusayrili Esed’in iktidarda kalmasını desteklemiş ve ayaklanmalarda yer almamışlardır. Selefi Şeyhlerin Nusayriler için yaptığı açıklamalar üzerine Sünni muhalifler Esed yönetimine karşı silahlı direnişlerle kendilerini meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Bu mezhep temelli silahlı girişimler Nusayrilerin endişelenmelerine neden olmuştur. Suriye yönetiminin yanında İran ve Şii Hizbullah’ın bu iç savaşa müdahalesi ile iç savaşın mezhep üzerinden görünmesine neden olmuştur. Sünni muhalifler Esed rejimini ortadan kaldırmayı amaçlamaya başlamıştır. Tarih boyunca Sünniler tarafından dışlanan Nusayriler iç savaşla beraber ülkede Sünnilerden ayrılmış durumdadırlar. Bağımsızlık ile beraber güç kazanarak kentleşen Nusayriler, kendi varlıklarının devamı adına merkez rejimin yanında durmak zorundadırlar. Ülkedeki bu dini ve etnik farklılıklar demokratik sistem üzerine kurulmadığı sürece mezhepsel çatışma kaçınılmaz olacaktır.⁴⁵

İsmailik, Şii mezhebinin kolu olan İsmailik, İmamiye’nin 6. imamı olan Cafer es Sadık’ın vefatı ile ortaya çıkmıştır. İmamiye’nin Şiisi 7. imamı da Musa el Kasım’ı kabul etmiştir fakat İsmaililer ise 7. imamın Cafer Sadık’ın oğlu İsmail

⁴⁴ Yasin Atlioğlu, **A.g.m.**

⁴⁵ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.178.

olduğunu kabul etmişler.⁴⁶ Abbasi döneminde baskı altında olan İsmaililer, kendi inançlarını merkezden uzak bir şekilde gizli olarak yaymaya çalışmışlar. İsmail'in vefatı ile Ubeydullah el Mehdi'ye kadar gizli bir şekilde yapılandılar. İsmail'in vefatı ile imamlığı oğlu Muhammed el Mektum devralmıştır. İsmaililer Haçlı seferi döneminde askeri güç elde etmiş olsalar bile devlet kurmayı başaramamışlardır. İsmaililer Suriye'de Nizari olarak tanımlanmıştır. 12. yüzyıldan sonra Moğol ve Memlüklerin siyasi baskıları ile Lazkiye bölgesinde dağlara göç etmişlerdir. Burada daha az baskı altında yaşamlarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Lazkiye bölgesindeki Nusayriler İsmaililere karşı pek de ılımlı olmamışlardır. 1876 yılında II. Abdulhamit tarafından toprak verilerek Selemiyeye geri yerleşmişlerdir. Genel olarak tarımla ilgilenmişlerdir. Baas iktidar döneminde devlet kadrolarına yerleşmişler ve merkezi vilayetlere göç etmeye başlamışlardır.

Dürzilik, Suriye Dürzilerinin büyük kısmı Suveyde vilayetinde yaşamaktadırlar. Aynı zamanda Golan tepeleri Şam ve Halep bölgelerinde yaşarlar. Ortalama nüfusları 350 bindir. 1071 yılında kendini tanrı ilan eden Fatimi halifesi el-Hakim esrarengiz bir şekilde ortadan kaybolan Hamza bin Ali'nin kurduğu kolun üyesidir. Hakimi'nin Mehdi olarak tekrar ortaya çıkacağına inanılır. Böyle bir inanca sahip olmaları ile Fatimi halifelerinin tepkisini almıştır. Bu tepki ile Suriye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Sünniler, Dürzileri Müslüman olarak görmezler.

Müslümanların Suriye'yi fethedinceye kadar Suriye Hristiyan dinini yaşıyordu. İslamiyet'ten şimdiye kadar hala kendi kimliklerini muhafaza etmişlerdir. Hristiyanlık; Ortodoks, Protestan ve Katolik olarak üç mezhebe bölünmüştür. Bu mezhepler de kendi içinde alt kollara ayrılmışlardır. Suriye'deki Hristiyan nüfusu ortalama %10'dur. Suriye'deki Hristiyan cemaatleri Ortodoks Kilisesi, Birleşmiş Katolik Kiliseleri ve Bağımsız Nasturi Kilisesi olarak üçe bölünmüştür. Ortodoks Kiliselerinin alt kolu olan Grek Kilisesi ayinlerde Arapça da kullanmışlardır. Ermeni Ortodoks Kilisesi ise yine aynı şekilde Hz. İsa'nın

⁴⁶ Salih Akdemir, **A.g.e.**, s.206.

ilahi olduğunu öne sürerler. Aynı zamanda ayinlerinde ise Ermeniceyi kullanmaktadırlar.

Birleşmiş Katolik Kiliselerinin alt kolu olan Maruni Kilisesi Hz İsa'nın insani ve ilahi olduğuna ama tek iradeli olduğuna inanılır. 1215 yılında bu inancı terk etmişlerdir. Ayinlerinde ise Süryaniceyi kullanmışlardır. Suriye Katolik Kilisesi ise Suriye Ortodoks Kilisesinden ortaya çıkmıştır. Maruni Kilisesinin ayinlerini uygulamışlardır. Grek Katolik Kilisesi ise Grek Ortodoks Kilisesi ile aynıdır. Keldani Katolik Kilisesi ilk başlarda Nasturi'yi özümsemiştir.⁴⁷ Günlük yaşamda Arapça dilini kullanan Hristiyanların etnik yapısı Rum, Ermeni, Asuri, Keldani, Maruni, Latinlerden meydana gelmiştir. Halep, Cerablus, Ayn el Arap, Tel Abayat bölgelerinde yaşamlarını sürdürmektedirler.⁴⁸

Bağımsız Nasturi Kiliselerine baktığımızda diğer kiliseler ile ilgisi yoktur. Nasturi'ye göre Hz. İsa'nın hem insani hem de ilahi olduğu inancı vardır. Hz. İsa, Hz. Meryem'in oğlu olması insani inancına dayanır. Kadıköy Konsülü'ne göre Hz. Meryem hem insani hem de ilahi tanrı olan Hz. İsa'nın annesidir.

Yahudiler, Halep Şam ve Kamışlı bölgelerinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Yahudilerin büyük çoğunluğu İsrail Devleti'nin kurulması ile İsrail'e göç etmişlerdir. İsrail Devleti'nin Golan'ı işgal ederek Yahudileri Golan Tepeleri'ne yerleştirdiler.⁴⁹

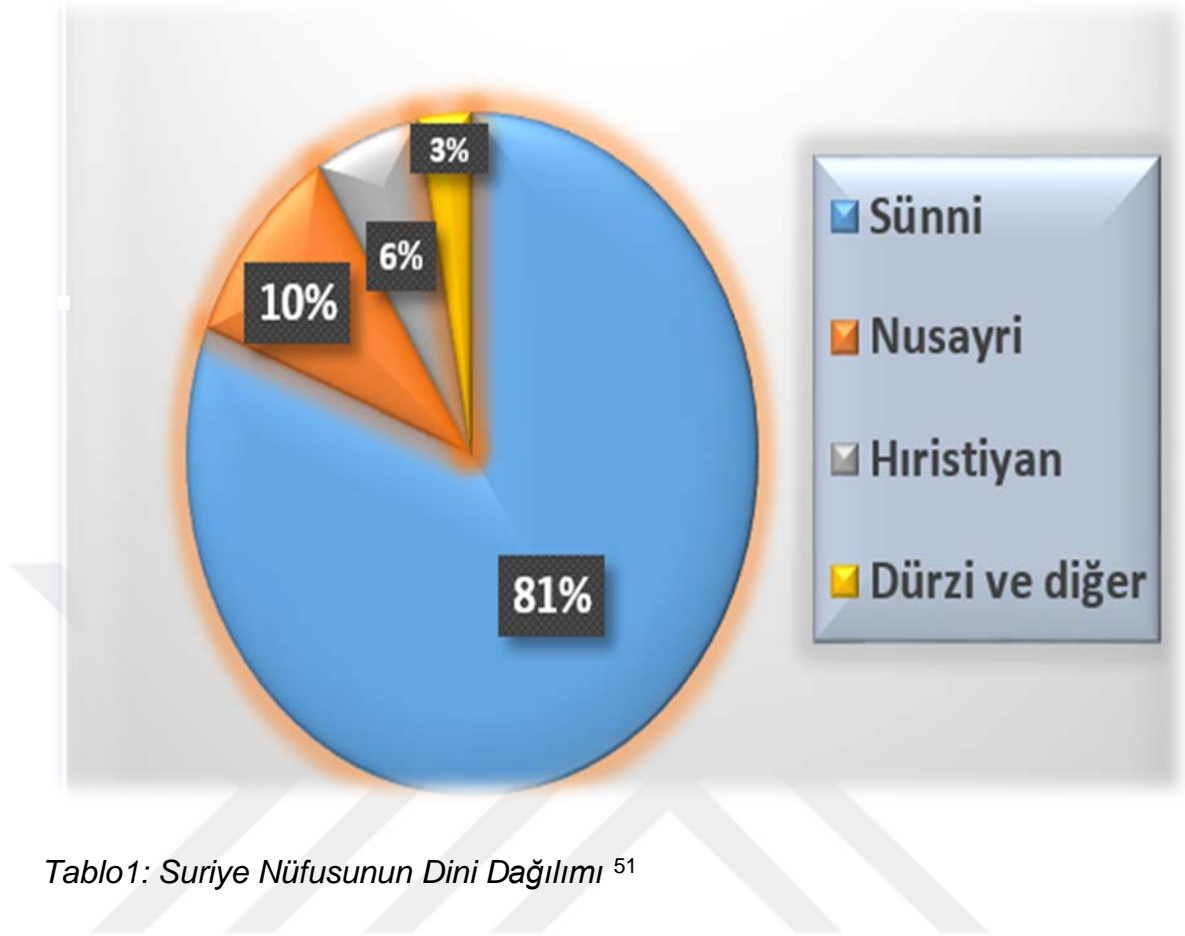
Yezidilerin dini kitapları Arapçadır. Şeyhleri ise Kürtçe dua okurlar. Zerdüştlükten etkilenmişlerdir. Tapınaklarında Kuran'dan ayetler mevcuttur.⁵⁰

⁴⁷ Yasin Atlıoğlu, **A.g.m.**

⁴⁸ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.289.

⁴⁹ Yasin Atlıoğlu, **A.g.m.**

⁵⁰ Salih Akdemir, **A.g.m.**, s.208.

Tablo1: Suriye Nüfusunun Dini Dağılımı ⁵¹

1.4.2. Etnik Yapısı

Suriye halkı günümüzde dini ve etnik yapılarına baktığımızda homojen bir yapıya sahip değildir. Suriye'deki Arap nüfusunun oranı %90 iken, %10'unu Kürtler, Türkler, Ermeniler, Çerkezler, Süryaniler oluşturmaktadır. Suriye'nin resmi dili Arapça iken aynı zamanda Arapça dışında kendi dillerini günlük yaşamda konuşan topluluklar da mevcuttur. Sünni Müslümanlar Türkçe, Kürtçe, Kafkas dillerini konuşmaktadırlar. Hristiyanlar ise Ermenice, Aramice, Süryanice dillerini günlük yaşamlarında kullanmaktadırlar. Yahudiler de İbranice dilini konuşmaktadırlar.

⁵¹ Tablo 1 Kaynak: Mehmet Enes Bağlama, "Suriye'nin Stratejik Önemi ve Demografik Yapısı", Stratejik Ortak, Ekim 2016

[,https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.html](https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.html)

Suriye nüfusunun büyük kısmını oluşturan Araplar %70 oranında Sünni mezhebine mensup iken %30'unu ise Şii mezhebi oluşturmaktadır. Genel olarak Hristiyan Araplar Ortadoks Grek Kilisesi, Suriye Ortodoks Kilisesi ve Katolik Grek Kilisesine bağlı bir şekilde yaşamaktadırlar. Suriye'nin Osmanlı Devleti'ne katılmasından bu yana Sünni Araplar sosyal, kültürel ve ekonomik ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. Ancak günümüzde sadece Lazkiye ve El-Süveyde bölgeleri haricinde hemen hemen her yerde çoğunluğa sahiptirler. Genel olarak kentli ve tüccar sınıfına mensupturlar. Osmanlı Devleti döneminde yaşayan Suriyeliler genelde kendi içinde uyumlu ve barış içinde yaşam sürdürmüşlerdir. Osmanlı Devleti'nin uyguladığı adil, akılcı, barışçıl paylaşımcı politikaları ile güçlü merkezi sistem Suriye'deki çeşitli dinsel ve etnik gruplar çatışmak yerine daha saygılı yaşam sürdürmeyi tercih etmişlerdir. 19. yüzyılda Batılıların bu coğrafyalara gelmesi ile çatışma sürecinin başladığını söyleyebiliriz. Manda dönemi ile Fransızların Suriye'de azınlıkta olan dini ve etnik grupları desteklemeleri ile Osmanlı'nın barışçıl sisteminin çökmesine neden olmuştur. 1920 yılından sonra bu coğrafyada çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Arapların ve azınlıkların çatışmasının en önemli nedenlerinden biri de Fransızların böl ve yönet politikası olmuştur. Bağımsızlıktan sonra milli bir Suriyelilik kimliği oluşturulmuştur.

Kürtler, Suriye nüfusunun ortalama %8'dir. Genellikle Sünni'dirler. Küçük oranda ise Alevi, Yezidi ve Hristiyanlardan oluşur. Sünni Kürtlerin günlük konuşma dili çoğunlukla Kurmanci'dir. Hristiyanlar ise Kurmanci, Süryanice ve neo-Aramice dillerini günlük hayatlarında konuşmaktadırlar.⁵² Kürt nüfusu kendi aralarında ikiye bölünmüştür. Bunların bir bölümü konar-göçer bir şekilde yaşarken Suriye sınırlarının belirlenmesinin ardından Suriye coğrafyasında kalmıştır. Diğer bir bölümü ise 1919-1944 yılları arasında Türkiye'de yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Suriye'de Kürtler tarih boyunca dışlanmışlardır. Kürtlerin yaşadığı bölgeler ise; Kurt Dağı, Haseke ve Kamışlı bölgesi ve Ayn-el Arap adlı yerleşim alanları olmuştur.⁵³ Türkiye'nin kurulması

⁵² Yasin Atlıoğlu, **A.g.m.**

⁵³ Salih Akdemir, **A.g.m.**, s.203.

ile Şeyh Sait ve Dersim isyanlarının ardından Suriye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Manda ve bağımsızlık dönemlerinde Kürtlerin küçük bir kısmı vatansız bir şekilde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Günümüzde ise ortalama 250 bin Kürt, Suriye'de vatandaşlık haklarından mahrumdur. Manda döneminde Fransızlar Kürtlere özerklik hakkı vermeseler de bu düşünceyi desteklemişler. Fransızlar, Kürtler de dahil olmak üzere azınlıklara ayrıcalık tanınması ile Kürtlere bazı haklar elde etmeye başlamışlardır. Suriye'nin bağımsızlığının ardından ilk siyasi haklarını 1957 yılında Irak Kürt Demokratik Partisi'nin (KDP) uzantısı olan Suriye Kürt Demokratik Partisi (S-KDP) olarak elde etmiştir. İki yıl sonra Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) yönetimi tarafından parti yasaklanmıştır. Parti lideri ise tutuklanmıştır. Baas iktidarı döneminde siyasi baskılara maruz kalan Kürtler, Hafız Esed döneminde daha ılımlı ve hoşgörülü politika izlenmiştir. Ayrıca Kürtleri dış politikada araç olarak ortaya sunmuştur. Bu dış politikaların örneklerinden bazıları ise; Şam'da Celal Talabani liderliğinde 1976 yılında Kürdistan Yurtsever Birliği'nin (KYB) kurulmasında önyak olmuş, 1980 yılından sonra ise Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve lideri Abdullah Öcalan'a Türkiye karşıtlığı eylemler karşılığında askeri-finansal destek sağlamıştır. 11 Eylül saldırıları ile Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Ortadoğu politikasını yeniden şekillenmesi ve aynı zamanda Hafız Esed'in vefatı ile Kürtler siyasi bağımsızlığını talep etmeye başlamışlardır. 2004 yılında Kamışlı bölgesinde Kürt-Arap çatışmasının ortaya çıkması ile Kürtlerin sessizliğini bozduğu ilk başkaldırı olmuştur.⁵⁴ Türkiye, Kürtleri görmezlikten gelse de artık Kürtler de etkinliğini göstermeye başlamıştır. 2012 yılından itibaren Kürtler, rejim güçleriyle ciddi çatışmaya girmeden Kobani, Afrin, Amude, Dirbesiye, Derik gibi bölgelerin iktidar binalarını hakimiyeti altına almaya başlamıştır. Kürtlerin şimdiye kadarki politikası "bekle gör" olmuştur. Suriye'de vatansız yaşayan Kürtlere Esed kimlik vererek olası Kürt cephesinin açılmasını önlemeye çalışmıştır ve Kürtlere karşı askeri gücünü kullanmama politikasını tercih etmiştir.⁵⁵

⁵⁴ Yasin Atlioğlu, **A.g.m.**

⁵⁵ Fehim Taştekin, **A.g.e.**, s.202.

Tarih boyunca Türkler Ortadoğu'da devletler kurarak etkin rol oynamışlardır. Türk devletlerinin yıkılmasının ardından etnik azınlık olarak ülkelerde yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Ülkede azınlık olarak yaşayan Türkler baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalmışlardır. Suriye'deki Türkler bir arada değil dağınık bir şekilde yaşamaları, özerklik veya bağımsızlık taleplerinin oluşmasına engel teşkil etmiştir.⁵⁶ Suriye'de Türkler nüfusun ortalama %2'sini oluşturmaktadır. Suriye Türkleri göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmiştir. Türkler Suriye'ye 11. yüzyıllarında bu coğrafyaya geldikleri bilinmektedir. Türklerin en fazla olduğu bölgeler ise Halep, Teleke, Kunteyra ve Şam olmuştur.⁵⁷ Türkler Sünnidir. Osmanlı Devleti döneminde Suriye'de yaşayan Türkler iyi bir statüye sahip olmuşlardır. Bağımsızlıktan sonra Suriye Türkleri Araplar ve rejim tarafından baskı altında yaşamışlardır. Suriye iç savaşı ile Türkler, Türkiye'nin ilgisini çekmiştir. Bu Türklerin büyük kısmı asimilasyon politikası sonucu kendi dilleri yerine Arapça dilini kullanmaktadırlar.⁵⁸

Suriye nüfusunun ortalama %2'dir. Asimile edilmemiş azınlık grupları arasında yer alırlar. 1915 yıllarında Türkiye'den Suriye'ye geç etmişlerdir. Kendi dilleri olan Ermeniceyi kullanmaktadırlar. Aynı zamanda kendi okullarında eğitimlerine devam edip kendi gazetelerini yayımlayarak kendi kültürlerini yaşarlar. Geneli Ermeni Ortadoks Kiliselerine bağlıken çok azı da Ermeni Katolik Kiliselerine bağlıdır.⁵⁹ Manda döneminde "Troupes Speciales" birliklerine katılan Ermeniler, Suriyeli Arapların düşmanlığını kazanmıştır. Baas ve BAC dönemlerinde baskılara maruz kalmışlardır. Bu dönemde gazete ve kültürel faaliyetlerinde yasaklamalar getirilmiştir. Hafız Esed döneminde ise Ermenilere yasaklanan hakları geri verilmiştir.

⁵⁶ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.265

⁵⁷ Yasin Atlıoğlu, **A.g.m.**,

⁵⁸ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.265

⁵⁹ Salih Akdemir, **A.g.m.**, s.203

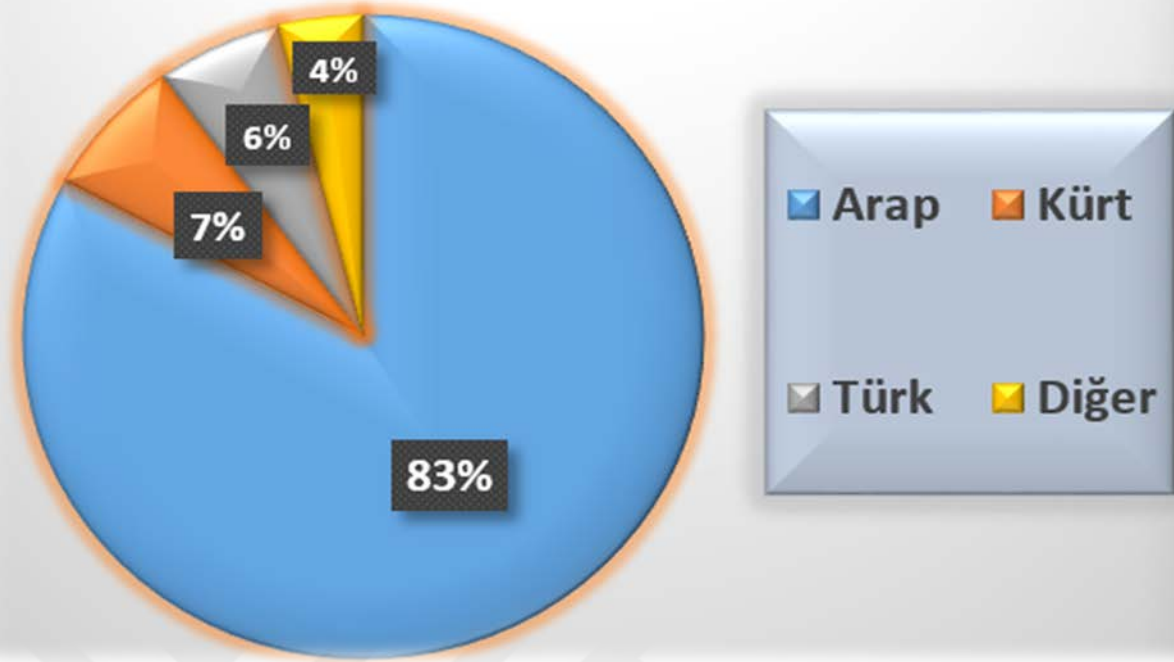
Asimilasyon politikalarına karşı ayakta duran bir diğerk etnik grup ise Çerkezler olmuştur. Günümüzde halen özlerine has kültürlerini yaşamaktadırlar. Sünni mezhebine bağılıdırlar. Havran'ın kuzey batısında yaşarlar.⁶⁰ Suriye'ye ilk gelen Çerkezler 1872 yılında Rusların baskısından kaçıp buraya yerleşmişlerdir. 1878 yılında gelen ikinci göç dalgasını Balkanlardan Suriye'ye gönderilen Çerkezlerdir. Fransız manda döneminde Çerkezler de azınlık olarak ayrıcalık elde etmiştir. 1948 yılında İsrail'e karşı savaşarak devlet yönetiminde yer almaya başlamıştır. Çerkezler Suriye'de göç ve hastalık gibi nedenlerle nüfusları azalmaya başlamıştır.⁶¹ Arap baharı ile ayaklanmaların yaşandığı zamanlarda Çerkezler pek de konuşulmayan etnik topluluk olmuştur. İlk ayaklanmalar yaşanırken çok az Çerkez silahlı örgütlere katılırken geneli sessiz kalmayı tercih etmiştir. Suriye'deki nüfusları ortalama 100 bin olmasına karşın Çerkezler bu iç savaşta genel itibari ile tarafsızlıklarını bildirmelerine rağmen 2012 yılına kadar 35 kurban verildi.⁶²

Hristiyanlığın yayılması ile Süryaniler iki blok şeklinde bölünmüştür: Süryani ve Süryanilik. Doğı ve Batı Süryani Kilisesi olarak parçalara bölünmüştür. Nasturi, Keldani ve Yakubi kiliselerine bağılıdırlar.

⁶⁰Salih Akdemir, **A.g.m.**, s.203.

⁶¹Yasin Atlıoğlu, **A.g.m.**

⁶² Fehim Taştekin, **A.g.e.**, s.221

Tablo 2: Suriye Nüfusunun Etnik Dağılımı ⁶³

⁶³ Tablo Kaynak: Mehmet Enes Bağlama, "Suriye'nin Stratejik Önemi ve Demografik Yapısı", Stratejik Ortak, Ekim 2016

<https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.html>

İKİNCİ BÖLÜM

ARAP BAHARI'NA GİDEN SÜREÇTE ULUSLARARASI GÜÇLERİN SURIYE İLE İLİŞKİLERİ

2.1. KÜRESEL GÜÇLER

2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri ve Suriye İlişkisi

ABD ile Suriye ilişkileri 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığının ardından ABD'nin Şam'da konsolosluk açması ile ilk adımlar atılmıştır. ABD'nin 1947 yılında Suriye'yi tanımasının ardından diplomatik ilişkiler başlamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından Suriye'de Rusya'nın bölgedeki etkinliğini kırmak adına birçok girişimde bulunmuştur. Bu planların bir parçası olan 1957 yılında Suriye yönetimine darbe planı olmuştur. Bu darbenin Edip Çiçekli'ye yapılacağı ortaya çıkması sonucunda ABD, büyükelçisini Şam'dan çağırmak zorunda kalmıştır. Böylece Suriye'nin ABD'ye karşı güvensizliği oluşmuştur.⁶⁴ ABD, Ortadoğu'da Sovyetlere karşı iki blok oluşturmak istemiştir. Bunlar Ortadoğu Komutanlığı (MEC) ve Ortadoğu Savunma Örgütü (MEDO) olmuştur. Bu Ortadoğu blokları ile Suriye, Mısır ve çoğu Arap devletlerinden oluşan bir örgüt oluşturarak bölgedeki etkinliğini arttırmak istemiş olsa da başarılı olamamıştır.

ABD, SSCB'nin bölgede olması ile enerji kaynaklarında petrole kolay ulaşabilmesinden hoşnut olmamıştır. ABD'nin Ortadoğu politikasında baş müttefik olan İsrail'in bölgede zor durumda kalma riski vardı. Bu yüzden SSCB'yi etkisiz bırakmak adına Suriye'ye müdahil olmaya çalışmıştır. Suriye'nin stratejik önemi itibari ile ABD, Suriye içinde istihbaratını güçlendirmiş ve iç politikaya dahil etmeye çalışmıştır. Bu iç politikalardan biri de 1949 yılında Şükrü el Kuvvetli yönetimine darbe girişimi olmuştur. Darbeyi CIA destekli Kara Kuvvetleri Komutanı Hüsnü Zaim gerçekleştirmiştir. ABD'nin Ortadoğu'daki baş

⁶⁴Evren Altınkaş, "Tarih Boyunca Suriye-ABD İlişkileri", (Erişim) https://www.academia.edu/2229042/Tarih_Boyunca_Suriye-ABD_%C4%B0li%C5%9Fkileri_Kitap_%C4%B0%C3%A7i_B%C3%B6l%C3%BCm 21.01.2017.

müttefikleri olan İsrail ile iyi ilişkisi Suriye ve İsrail arasındaki ilişkinin bozulmasında önemli bir etmen olmuştur. ABD'nin İsrail ile ilişkilerinde ABD'nin diğer Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Böylelikle bölgede İsrail ile kriz yaşayan devletlerin ilk baktığı yer ABD olmuştur. Suriye ile ABD'nin arasının açılmasına neden olan bir diğer unsur ise 1957 yılında Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı) olmuştur. Bu savaş 6 gün sürmüştür ve İsrail; Suriye, Mısır ve Ürdün ile çatışmıştır. Savaşta Kuzey Afrika ülkeleri Suriye, Mısır ve Ürdün'e askeri destekte bulunurken savaşta İsrail kazanmıştır. Savaş sonunda Golan Tepeleri, Gazze Şeridi ve Batı Şeria'yı alarak topraklarını genişletmiştir. Suriye, İsrail ile savaşarak toprak kaybetmesi, ABD ile ilişkilerini daha da kötüleştirmiştir. Suriye'de savaş sonrası ABD karşıtlığı daha da alevlenmiştir.

1970 yılında Hafız Esed dönemi ile Suriye ve ABD ilişkileri bir iyi, bir kötü devam etmiştir. ABD, Suriye ve İsrail ilişkilerini iyileştirmek adına arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Aynı zamanda Suriye'nin SSCB müttefikleri olması nedeniyle ABD, Suriye'ye olan tepkisini net olarak ortaya koymuştur. Haziran 1974 tarihinde ABD büyükelçiliğinin Şam'da tekrar açılmasının ardından diplomatik temaslar tekrar kurulmuştur.⁶⁵ Suriye hem SSCB ile ilişkilerini korurken bir yandan da stratejik çıkarları doğrultusunda ABD ile ilişkileri iyileştirme çabasına girmiştir. Hafız Esed Sovyetlerden her ne kadar yardım ve askeri destek alarak ordusunu güçlendirmiş olsa da komünizmi benimsememiştir. Hafız Esed için en önemli unsur kendi ülkesinin çıkarları doğrultusunda politika izlemek olmuştur. Böylelikle denge stratejisini ortaya koymuştur.⁶⁶

Suriye, SSCB'nin Ortadoğu'daki en etkin müttefikliğini üstlenmiştir. Suriye'nin Lübnan'ı desteklemesi ile bu durum ABD tarafından terörist yanlısı haydut devlet olarak tanımlanmıştır.⁶⁷ 1970 yıllarında ABD ve Suriye ilişkisi sorunsuz ilerlerken 1979 yılında ABD tarafından Suriye "terörü destekleyen

⁶⁵ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, "**Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika**" 1. Basım, Ankara, Nobel Yayınevi, 2016, s.264.

⁶⁶Ali Poyraz Gürson, "**Büyük Güçlerin Suriye Planı**", 5. Baskı, Ankara, Kripto Yayınevi, 2016, s.102

⁶⁷Birol Akgün "Suriye Krizi'nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)", **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, Haziran 2012, s.40 (Erişim) <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/suriye%20analiz.pdf> 23.01.2017.

ülke” listesine alınmıştır. Böylece ABD ve Suriye için yeni bir dönem başlamıştır. Bunun sebebi ise İran Devrimi ile Suriye erken adım atarak yeni yönetimi tanıma çabası olmuştur. Aynı zamanda Suriye, ABD-İran arasındaki rehine krizi üzerine büyükelçiliği basmasına önyak olması terörist grupları desteklediğini açıkça göstererek bu listede yerini korumuştur. Suriye El-Fetih’e desteklerinden dolayı ABD tarafından eleştirilmiş ve bazı yaptırımlara zorlanmıştır. Bu yaptırımlardan biri 1979 yılında yürürlüğe giren “İhracat İdaresi Yasası” olmuştur. Bu yasanın 6. maddesine göre ABD Dışişleri Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı Suriye ve Suriye gibi terör yanlısı ülkeler 7 milyon dolar üstündeki malların ihracatı, Amerikan Kongresi’ne bildirilecek ve onaylanması ile gerçekleştirilecektir. 1986 yılından sonra bu rakam bir milyon dolara düşürülmüştür. Yine Suriye ve Suriye gibi terörü destekleyen ülkeler için Silah İhracatı Yasası’nın 40.maddesi değiştirilerek bu ülkelere askeri mühimmat satışı yasağı getirilmiştir. Aynı zamanda bu yasa ile teröre destek sağlayan ülkelere yardım fonu açılması durdurulmuştur. ABD’nin bu yaptırımları karşısında Suriye ısrarlı bir şekilde örgütlerin terörist tanımı içerisinde olmadığını aksine özgürlük savaşçısı ve direnişçi olduğunu ifade etmiştir. ABD’nin 1979 yılından bu yana Suriye’ye uyguladığı yaptırımlar ekonomik ilişkileri zedelemiştir. SSCB’nin dağılması ile ABD Suriye’ye karşı daha ılımlı politikalar sergilemiştir ve ilişkileri iyileştirme çabasına girmiştir. Bir diğeri ise ABD, Suriye ve İsrail ilişkilerini iyileştirmek adına çaba sarf etmesi Hafız Esed tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak Golan Tepelerini Suriye’nin tekrar istemesi bu ilişkilerin iyileştirilmesini zorlaştırmıştır.⁶⁸ ABD ile Suriye arasındaki bir diğeri ise Suriye’nin “Madrid Barı Konferansı”na katılması olmuştur. Bu katılım İsrail-Arap barışında önemli bir aktör olmasını sağlamıştır. Ancak barış görüşmeleri olumsuzlukla sonuçlanmış ve 2000 yılında Hafız Esed’in vefatı bu gelişmeleri etkilemiştir.⁶⁹

1991 yılı ile Hafız Esed’in vefatına kadar hem Suriye sert tavrından ödün vermemiş hem de ABD, Suriye’yi terörü destekleyen ülkeler listesinden

⁶⁸ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, **A.g.e.**, s.268.

⁶⁹ Ali Poyraz Gürson, **A.g.e.**, s.105.

çıkarmamıştır.⁷⁰ 2000 yılında Beşar Esed iktidarı devralması ve 2001 yılında ise George W. Bush'un Amerika'da seçimi kazanarak göreve gelmesi, ABD ve Suriye ilişkilerinde yeni sıkıntılı süreci beraberinde getirmiştir. Beşar Esed, 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Ortadoğu politikasını pek de dikkate almamıştır. Aynı zamanda Lübnan'daki güçlerini orada bulundurmaktaki kararlılığı ile ABD'yi önemsememiştir. Beşar Esed iktidarı ile ekonomik ve idari alanda yapılan reformlar bu ilişkileri düzeltmedi. Yapılan reformlar ABD tarafından göstermelik olarak görüldü. ABD Suriye rejiminin değişmesini istemektedir. Ancak bu rejim değişikliği ile teröre destek veren ülkeler profilinden çıkabilecektir. 11 Eylül saldırıları sonrasında Suriye'nin Hamas ve Hizbullah gibi grupları desteklemesi ile zaten sabıkalı olan Suriye'nin Bush yönetimi tarafından dolaylı yoldan “*şer eksenli*” içine almıştır. ABD Senatosu'nun arşivlerinde bu dönemlerle ilgili Suriye'nin “insan hakları ihlalleri, dini hoşgörüsüzlük, terörizm, insan trafiği, finansal suçlar ve çeşitli kimyasalların ihracatı” başlıkları yer almıştır. ABD ve Suriye'nin 2009 yılında ortak çıkarları doğrultusunda aralarındaki gerginliğin sonlanması ve Ortadoğu'da barışçıl politikalar izlenmesi gibi konuları gözden geçirme kararı alınmıştır.⁷¹

Washington ile Şam yönetimleri arasında, Mart 2011 ayaklanmalarına kadar geçen süreçte büyük güvensizlik yaşanmıştır. 2011 yılında Dera'da başlayan ayaklanmalar ile Amerika tarafından yakından izlenmiş, Esed'e şiddete başvurusu yerine siyasi ilişkiler içine girmesini önermiştir. Olayların ilerlemesi ile ABD, konuyu Birleşmiş Milletlerin (BM) gündemine oturtmuştur. Aynı zamanda Türkiye ve diğer Arap devletleri ile iletişime geçmiştir. Ağustos 2011 yılında Obama, artık Beşar Esed'in gitmesi gerektiğini açıklamıştır. 6 Şubat 2012 tarihinde ise diplomatlarını geri çekme kararı almıştır.⁷²

Suriye'de artan ayaklanmalar ile Birleşmiş Milletler ve Kofi Annan moderatörlüğünde bir “Suriye Planı” hazırlandı. Bu plana göre;

⁷⁰ Evren Altınkaş, **A.g.e.**

⁷¹ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, **A.g.e.**, s.272.

⁷² Birol Akgün, **A.g.e.**, s.41.

- Suriyeli halkın taleplerine yanıt verilecektir,
- Ateşkes sağlanacak, ağır silahlar kullanılmayacak, askerler geri çekilecektir.
- Günde iki saat insani yardım için çatışmalara ara verilecektir.
- Sebepsiz gözaltı ve tutuklular serbest bırakılacaktır.
- Gazeteciler ülke içinde rahatça görevini yerine getirecektir.
- Protesto ve toplantı haklarına saygı duyulacaktır.

Bu plan Esed ile mücadele etmek için hazırlandı. Bunun üzerine El-Cezire haberi Suriye’de her gün 140 kişinin öldüğünü açıklaması, Dünya kamuoyunun ilgisini çekmiştir. Görünen o ki bu planın maddelerini Suriye dikkate almamıştır. ABD muhalif olan El-Kaide’ye ihtiyatlı davranmıştır. Çünkü Suriye’de bu belirsizlik ile El-Kaide’nin güçlenmesi söz konusu olabilirdi. ABD yönetimi El-Nusra’yı, El-Kaide bağlantılı olduğunu kabul edip terör grubu listesine almıştır. 1 Mart 2013 tarihinde “Suriye’nin Dostları Toplantısı”nda John Kerry, Suriyeli muhaliflere gıda ve ilaç yardımı yapacağını ve 60 milyon dolar para yardımında bulunacağını dile getirmiştir. 25 Nisan 2013 tarihinde ise ABD Savunma Bakanı Chuck Hagel Suriye’de kimyasal silah kullanıldığını açıklamıştır. Obama ise daha önce eğer Suriye kimyasal silah kullanırsa bu ABD için “kırmızı çizgi” olduğunu ifade etmişti. Haliyle Hagel’in açıklaması ile ABD’nin Suriye’ye müdahil olma hakkı doğmuştur. Kerry ve Obama, Esed yönetiminin “sarin gazı” kullandığını kamuoyuna açıklaması ile Suriye’ye askeri müdahale etme ortamı oluşturulmuştur. ABD, Akdeniz’e bir savaş gemisi göndererek Esed’i tedirginleştirmek istemiştir. Obama “kırmızı çizgi” ile Suriye’ye askeri müdahale edebilmesi ancak Kongre onayından geçmesi ile gerçekleşebileceğini ifade etmiştir. Cenevre’de Kerry ile Lavrov kimyasal silah denetimi konusunda anlaşmaya varmıştır. Böylelikle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyeleri Suriye’deki kimyasal silahların imhası konusunda uzlaştılar.

2014 yılında ABD ordusuna ait personellerin bulunduğu Erbil civarında Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)'in top atması ile ABD Hava Kuvvetleri İŞİD'e saldırı başlattı. İŞİD'e yönelik başka bir operasyon ise 13 Eylülde olmuştur. Bu defa hedeflerinde Suriye'deki İŞİD üsleri vardı. ABD ordusu bölgenin de desteği ile Suriye'de İŞİD'e ait stratejik yerleri vurdu. Ardında 70 örgüt militanı öldürüldüğü açıklandı. ABD'nin bu girişimlerini "yasadışı müdahale" olarak tanımlayan Esed, bu hareketlerle İŞİD'in son bulmayacağını net bir şekilde ifade etmiştir. ABD'nin bölgede terörü bitirebilmesi için Suriye ordusuna ihtiyacı vardır. Bu da ABD yönetimi ile Esed'in masaya oturmak zorunda olduğunu göstermektedir. Obama yönetiminin son açıklamaları da Esed'in başarılı politika izlediğini ispatlamaktadır. ABD İŞİD'e karşı Esed ile işbirliği yapmak zorundadır.

73

2.1.2. Rusya Federasyonu (RF) ve Suriye İlişkisi

Sovyetler Birliği II. Dünya Savaşı'nın ardından Ortadoğu'ya nüfuz etmek istemiştir. Sovyetler, Suriye'nin bağımsızlığını desteklemiştir. Aynı zamanda Filistin'de İsrail'in bağımsız bir devlet kurmasını desteklemiştir. Ancak İsrail bölgede ABD'nin müttefikliğini yapınca Sovyetler Birliği, Ortadoğu'da başka müttefikler aramaya koyulmuştur. Sovyetler Baas Partisi'nin ideolojisinin sosyalizme dayanmasından ötürü yakın ilişki kurmaya başlamıştır. 1 Nisan 1946 tarihinde Sovyetler ile Suriye arasında imzalanan gizli bir anlaşma ile ilişkileri başlamıştır. 1 Nisan 1950 tarihli Saldırmazlık Paktı ile bu ilişkiler daha da güçlendirilmiştir. Baas Partisi anti-emperyalist oluşu ile SSCB'nin Ortadoğu'da aradığı müttefik olmuştur. Aynı zamanda Suriye'nin jeostratejik konumu itibari ile Sovyetlerin ilgisini çekmiştir. Aslında Sovyetlerin Suriye'ye nüfuz etme sebebi sadece petrol yataklarına ulaşmak değil aynı zamanda ABD'nin çevreleme politikalarını kırmak ve ABD'nin tek güç olmasının önüne geçmek olmuştur.⁷⁴

⁷³ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, **A.g.e.**, s.274.

⁷⁴Birol Akgün, **A.g.e.**, s.41.

Mısır lideri Cemal Abdül Nasır 1955 yılında silah teminatı için yönünü SSCB'ye çevirmesi ABD'nin Ortadoğu planını engellemektedir. Bu yüzden ABD Arap ülkelerini yakından izleyerek Sovyetlerin nüfuzunu kırmaya çalışmıştır. SSCB, ABD ile mücadelesini Güney Yemen, Mısır ve Suriye topraklarından yürüterek 20 Ekim 1955 tarihinde Mısır ve Suriye "Karşılıklı Savunma Paketi" imzalamasının ardından İsrail ile ABD ise "Güvenlik Paketi"ni imzalamıştır. 1957 yılında ABD Kongresinde Eisenhower Doktrin'i, Sovyet politikalarına karşı Ortadoğu coğrafyasında komünist tehlikesine karşın bu bölgelerdeki ülkelere yardım için uygulanmıştır. Eisenhower'ın 5 Ocak 1957 tarihinde ABD Kongresine gönderdiği mektupta şunlar yer almaktadır;

1. *"Bağımsızlığı korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak.*
2. *Bunlardan isteyen ülkelere askeri yardım yapmak.*
3. *Bu ülkelerin istemeleri şartı ile "milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında" Amerikan Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılması."*⁷⁵

1958-1961 yılları arasında Mısır ile Suriye birleşmiştir. Ancak bu birleşme bölgede Mısır doktrinlerinin uygulanmasına neden olmuştur. Mısır Doktrinini ile Suriye-Mısır ilişkilerinde kısmen durgunluk yaşanmıştır. 1961 yılında gelindiğinde Suriye-Mısır ilişkileri kötüleşip ayrılmışlardır. Mısır'dan ayrılan Suriye, akabinde Sovyetler ile ilişkileri yeniden hız kazanmıştır. Aynı zamanda 1970'lere kadar Suriye, Sovyetlerden askeri yardımları kısmen de olsa alabilmiştir.

Baas Partisi ile SSCB arasındaki ilişki ilk olarak güvensizlik üzerine inşa edilmiş olsa bile Baas'ın ideolojisini belirgin bir şekilde ifade etmesi Sovyetlerle yakınlaşmasına neden olmuştur. Bu ilişki Neo-Baas döneminde de yerini korumuştur. 24 Mart 1966 tarihinde Suriye, Sovyetlerden gelen heyeti kabul etmiş ve iki ay sonra ilişkileri daha da güçlendirmek adına Sovyetleri ziyaret

⁷⁵ Burak Sarıkaya, "Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri", **TASAM Dergisi**, t.y., s.3, (Erişim) 26.01.2017.

etmiştir. Bu ikili görüşmenin ardından iki yönetim de birbirlerinin egemenlik haklarına saygılı olacağını, iç işlerine karışmayacağına, sosyal, ekonomik, askeri alanlarda ilişkileri iyileştirme kararları alınmıştır.

Sovyetler ile Çin'in çatışması bu dönemde başlamıştır. Ortadoğu'da özellikle Suriye'de Sovyetlerin gücünü kırmak isteyen Çin, Sovyetler ile çatışmasına sebep olmuştur. Bu yüzden 1967 yılında Neo-Baas yönetimi ile Sovyetler bölgede özellikle Suriye'yi destekleyen politikalar geliştirmiştir..⁷⁶

1970'lere gelindiğinde darbe ile iktidarı ele geçiren Hafız Esed, ilk yurtdışı ziyaretini Moskova'ya yapmıştır. Bu ziyaret ile ilişkiler daha da güç kazanmıştır. Hafız Esed yönetimi askeri bir kuruma dönüştürülmüştür. Esed döneminde Mısır yönetimindeki Nasır'ın vefatı ile yerine Enver Sedat'ın geçmesi Suriye ile Sovyetlerin ilişkilerini etkilemiştir. Enver Sedat ABD yanlısı politika gütmeye başlamıştır. Bunun üzerine Suriye ile Sovyetler arasında yeni askeri anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile ilişkiler ileri düzeye taşınmıştır.⁷⁷ Enver Sedat'ın ABD ile yakınlaşması Sovyetlerin 1972 yılında askeri personellerinin (15-20 bin civarında) Mısır'ı terk etmelerini istemesine neden olmuştur. Bu durum üzerine Hafız Esed Temmuz 1972 tarihinde Moskova'yı ziyaret etmiştir. Ziyaret sonucu 700 milyon dolar askeri ve ekonomik yardım almıştır. 1973 yılında Arap-İsrail Savaşı yaşanırken Mısır Sovyetler ile ilişkisini koparıp Batı Blok'una yönelmiştir. Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, 1976 yılında Mısır ile SSCB arasında feshedilmesine karar verilmiştir. Bu fesih ile Sovyetlerin Suriye'ye sözveride bulunmasına neden olmuştur. ⁷⁸

1985 yılında Komünist Parti Genel Sekreterliğine seçilen Mihail Gorbaçov, Sovyetlerin Suriye politikasını etkilemiştir. Böylelikle yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Gorbaçov, ülkede yeni bir yapılandırma programı başlatmıştır. Bu program Suriye'yi olumsuz olarak etkilemiştir. Bunlardan biri de

⁷⁶ Selçuk Eryılmaz, "**Arap Baharı Sürecinde Rusya'nın Suriye Politikası**", Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, SBE, 2014, s.23.

⁷⁷Birol Akgün, **A.g.e.**, s.41.

⁷⁸ Burak Sarıkaya, **A.g.e.**, s.5.

Sovyet Birliği dışında harcanan mali ve askeri harcamaların en aza indirme politikası kararı olmuştur. Bu da Suriye'ye aktarılan silah ve teçhizat desteğini yarıya dışırmek olmuştur. Aynı zamanda şam Hükümetinden yapılan yardımların ücretlerin nakit olarak ödenmesi istenmiştir. Bu dönemde Sovyetler ile Suriye arasında belirgin bir biçimde soğuma yaşanmıştır. Bu soğumaya rağmen ezeli dostu olan Sovyet'lerin çöküşüne Suriye büyük üzüntü duymuştur.⁷⁹

Sovyetlerin yıkılışından sonra kurulan yeni Rusya Federasyonu ilk on yıl boyunca politik istikrarsızlık, ekonomik kriz gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Aynı zamanda bu dönemde Kafkas topraklarında yaşanan Çeçen Hareketi önemli ölçüde Rusya'yı etkilemiştir. Bu nedenlerle bu dönemde Rusya, Ortadoğu ile ilgilenme fırsatını yakalayamamıştır. Rusya ile Suriye yönetimi Nisan 1994 yılında askeri-teknik işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Rusya, Suriye'ye silah yardımında bulunmuştur. Mayıs 2000 yılında Rusya Cumhurbaşkanı Wiladimir Putin göreve başlamıştır. Putin ile siyasi ve ekonomik ilişkileri iyileştirip güçlendirme sürecine gidilmiştir.

Rusya'nın Ortadoğu politikasında, Suriye ayrıca önemli olmuştur. Rusya'nın, Suriye'ye yaptığı yardımları karşılıksız bırakmamak adına, Suriye borcunu Çeçenistan, Güney Osetya ve Abhazyaya sorunlarında Moskova yönetimine destek vererek ödemiştir. Suriye, Çeçen Hareketi'ni terör örgütü olarak tanımlamıştır. Çeçenistan Cumhurbaşkanı Ahmed Kadirov Eylül 2001 tarihinde Suriye'yi ziyaret etmiştir. Mayıs 2004 tarihinde Kadirov öldürülmüştür. Yerine Alu Alkhanov geçmiştir ve 2005 yılında da Suriye ziyaretini gerçekteşirmiştir. Mart 2010 yılında ise Alkhanov'un yerine geçen Ramazan Kadirov Suriye'yi ziyaret etmiştir ve bu ziyareti Suriye samimi bir şekilde ağırlamıştır.

Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da meydana gelen halk ayaklanmaları 2011 baharında Suriye yönetimini de etkilemiştir. Suriye'deki eylemler kısa zamanda bir iç savaşa dönüşmüştür. Uluslar arası alanda daha da belirginleşen izolasyon tehdidi ile Suriye yönetimi karşı karşıya kalmıştır. Rusya, bu izolasyon tehdidi

⁷⁹ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.362.

karşısında Esed rejiminin arkasında durmuştur. Bütün halk hareketlerine rağmen Esed rejiminin ayakta kalmasını sağlayan Rusya ile beraber İran da rejimin yanında yerini almıştır.⁸⁰ Bölgesel güçlere baktığımızda Suriye yönetimine destek veren Rusya ve İran'ın yanında Çin de desteğini esirgememiştir. Aynı zamanda ABD ile Batı, Esed rejimine karşı çıkan ve dolaylı olarak rejime karşı savaşan muhalifleri desteklemiştir. Esed rejiminin bölgesel güçlerden aldığı destekler ile uyguladığı baskıcı politikasında daha da cesaretlenmiştir.⁸¹

Arap Baharından etkilenen ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri yerine Batı yanlısı yönetimlerin gelme olasılığı Rusya'nın Ortadoğu'daki etkisinin azalacağı endişesini beraberinde getirmiştir. Rusya bölünmüş bir Suriye istememektedir. Aynı zamanda Rusya, Suriye'ye karşı bir dış müdahaleden yana değildir. Bu yüzden 14 Şubat 2012 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından uygulanması istenilen ambargo kararını veto etmiştir. Rusya, iç savaşa dönüşen sorunun Esed rejimi tarafından çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Rusya sonuna kadar Esed rejimine olan desteğini esirgemeyecektir.⁸² Suriye, Rusya'nın desteğini almıştır. Böyle bir süreçte Rusya, Suriye iç savaşı sorunun barışçıl yollarla çözümlenmesini isteyerek dış müdahalelere de karşı çıkmıştır. Rusya'nın Suriye politikası olayların başladığı zamandan beri Esed rejimini destekleyen bir çizgide olmuştur.⁸³

2.1.3. Avrupa Birliği (AB) ve Suriye İlişkisi

⁸⁰ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.364.

⁸¹ Burak Sarıkaya, **A.g.e.**, s.6.

⁸² Birol Akgün, **A.g.e.**, s.43.

⁸³ Merve Suna Özel, "Rusya ve Arap Baharı: Rusya'nın Suriye Politikası", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, Eylül 2011 (Erişim)
http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2011/09/29/6318/rusya-ve-arap-bahari-rusyanin-suriye-politikasi#_ftn2 20.02.2017.

Avrupa Birliği'nin, Ortadoğu politikasına genel olarak baktığımızda yetersiz ve başarısız bir politika izlediğini söylemek mümkündür. AB Komisyonunun resmi sitesinde bulunan AB'nin Suriye politikası şu şekilde aktarılmıştır:⁸⁴

“2011 yılında Suriye'deki şiddetin artması ve insan haklarının kabul edilemez durumu dolayısıyla bazı sınırlayıcı önlemlerin alınmasının yanı sıra AB Mayıs 2011' de tüm iki taraflı işbirliği anlaşmalarını Suriye devleti ile askıya aldı. Eylül 2011'de ise Suriye'nin bölgesel programlarda olan angajmanı askıya alındı ve Kasım 2011'de European Investment Bank tarafından gerçekleştirilen tüm maddi ve teknik yardımlar donduruldu. Ancak AB, Suriye halkına ülke içinde ve dışında, komşu ülkelerde, desteklemeye çalıştı.”⁸⁵

ABD ve Rusya'nın, Suriye'yi çevreleme politikalarından ya da izole etme politikalarından farklı olarak AB'nin Suriye politikasını angajman politikası olarak değerlendirebiliriz. 1970'lerden bu yana AB-Suriye ilişkileri devam etmektedir. Ticari anlamda Suriye için AB önemli bir ortaktır.⁸⁶ 1977 yılında Suriye ile AB “Ortaklık Anlaşmasını” (OA) imzalamıştır. Bu anlaşma hala yürürlükte olup hem Suriye'nin hem de AB'nin yasal dayanağı olmuştur. Bu anlaşma ile AB-Suriye ticaret hacmi sürekli artmıştır. Anlaşmadan sonra AB Suriye'ye ekonomik yardımda bulunmuştur. Tabii bu yardımları alabilmeleri için AB, Suriye'ye insan haklarını geliştirmesini istemiştir. Bu yüzden Suriye tam anlamıyla bu ekonomik yardımlardan faydalanamamıştır. 1990'lı yıllardan sonra Soğuk Savaş dönemi bitmesi ile yeni dünya düzeni oluşmuş, bu nedenle de AB'yi de etkileyerek farklı dış politika uygulamaya zorlamıştır. AB, Barselona ve MEDA (Akdeniz Ekonomik Kalkınma Bölgesi-Mediterranean Economic Development Area) Programı (Akdenizli üye olmayan ülkelerdeki ekonomik ve sosyal yapı reformlarına eşlik eden önlemler) sürecini başlatarak Akdeniz'deki komşuları ile ilişkileri geliştirmeyi hedeflemiştir. Suriye, bu iki yeni politikaya dahil edilmiştir.

⁸⁴ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.347.

⁸⁵ <http://ec.europa.eu/echo/> (Erişim) 11.03.2017.

⁸⁶ Zeynep Yücel, “AB'nin Orta Doğu Perspektifinden Suriye Politikası” **Dergipark Akademik**, t.y., s.92.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203445>

Aynı zamanda Avrupa komşuluk politikası içinde yerini almıştır. AB, Ortaklık Anlaşmasını 2012 yılında tek taraflı olarak dondurmıştır.⁸⁷

Avrupa Birliği'nin Ortadoğu ile ilgilenmesinin temel sebeplerinden biri de AB ülkelerinin ihtiyacı olan enerji kaynaklarının aksamadan bu ülkelere taşınması olmuştur. Aynı zamanda fiyat istikrarını korumak olmuştur. AB "soft power" olarak öne çıkmıştır. Fransa, Tunus'ta meydana gelen halk ayaklanmalarında önce merkez yönetimine destek vermiş, daha sonra ise bu ayaklanmanın yayılmasını sağlayarak bu politikasını değiştirme kararı almasını örnek olarak gösterebiliriz. Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletlerin Libya'ya müdahale edilmesi gerektiğini savunurken Suriye için ise dış müdahalenin olmaması gerektiğini savunmuştur. Daha sonra da Avrupa Birliği Esed rejimini ağır bir şekilde eleştirmiştir.⁸⁸

Suriye iç savaşı başlarken Avrupa Birliği ülkeleri tarafından uluslar arası sistemde bir güç gösterisi fırsatı olarak değerlendirmek istemiştir. Savaş başlarken Avrupa Birliği de aynı zamanda bir ekonomik kriz ile boğuşmaktaydı. Avrupa Birliği Suriye'ye de "soft power" politikasını uygulamak istemiştir. Avrupa Birliği Suriye'ye Mart 2011 tarihinden bu yana yaptırımlar uygulamak istemiştir. Bunlar:

- *"Askeri teçhizat yardımı*
- *Suriye Merkez Bankasına yönelik yaptırım*
- *Suriye'den petrol ithali yasağı ve Petrokimya endüstrisine uygulana ihracat yasağı*
- *Suriye devletinin ve ordusunun yüksek makamlarının Esed ve ailesinin varlıklarını dondurmak, bu ilişkilere yönelik yurtdışına çıkma yasağının uygulaması olmuştur."*

Daha sonraki yaptırımları uyguladıkları aktörler ise:

⁸⁷Seven Erdoğan, "Bir Dış Politika Aktörü Olarak Avrupa Birliği ve Suriye Krizi", **Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)**, t.y., s.16.
<http://www.orsam.org.tr/files/OA/66/4sevenerdogan.pdf> s.16

⁸⁸ İslam Sargı, "**Küresel Ve Bölgesel Güçlerin Suriye Politikası**", Eylül 2015.(Erişim)
<http://www.kenandabirkuyu.org/kuresel-ve-bolgesel-guclerin-suriye-politikasi> 21.03.2017

- *“Suriye’de ticaret operasyonlarını yönlendirenler*
- *Mayıs 2011 tarihinden sonra Suriye devletinde görev alan bakanlar*
- *Mayıs 2011 tarihinden sonra Suriye’nin güvenlik ve istihbarat servisi üyeleri*
- *Kimyasal silahlarla ilişiği bulunan kişiler.*⁸⁹

Bu maddelere baktığımızda aslında Avrupa Birliği’nin asıl amacının Esed rejimini bitirerek Suriye’de kontrol edebileceği bir hükümetin kurulmasına zemin hazırlamaktır. Oysaki Avrupa Birliği 2008-2011 yılları arasında Suriye ile ilişkileri iyileştirme ve geliştirme politikasını yürütmekteydi. Bu yıllarda Esed yönetiminin reform hareketlerini desteklemiştir. 2011 yılından sonra ise bu reformların insan hakları ihlalleri Esed tarafından reddedilerek AB-Suriye ilişkileri bozulmuştur. Arap Baharı ile de Suriye’de iç savaşın ateşlenmesi bu ikili ilişkilerin askıya alınmasına sebebiyet vermiştir. Bu sebeple de Avrupa Birliği yaptırımları Suriye üzerinde devamlılık kazanmıştır.⁹⁰

Avrupa Birliği’nin Suriye’ye karşı aldığı olumsuz kararlardan biri de Suriye’nin radikal bir Arap devleti olduğu algısıdır. Avrupa Birliği ülkelerinden bazıları Ortadoğu’da kalıcı barışı savunurken bazı ülkeler ise ABD ile ilişkileri öbür konulardan öncelikli olduğunu savunmuştur. Genel olarak Avrupa Birliği’nin tutumu ABD öncelikli olduğunu söylemek mümkündür. ABD ise Ortaklık Anlaşması’na karşı çıkmaktaydı. Bunun sebebi ise AB-Suriye ekonomik ilişkilerini güçlü hale getirerek Suriye’yi Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) girmesine önyak olarak Suriye’nin güçlenmesinden çekinmiştir. Bilindiği üzere ABD’nin desteği ile Avrupa Birliği oluşturulmuş, Avrupa Birliği bölgede ABD’ye bağımlı ve uyumlu hareket etmek zorundadır. ABD Suriye’de Kitle İmha Silahları (KİS)’in kullanılmasının endişesi ile Avrupa Birliği’nin Suriye politikalarını ABD’ye göre şekillenmesi ve uyumlu hale gelmesini istemiştir ki öyle de olmuştur. Bu sebeple Suriye ile ilişkilerini Avrupa Birliği dondurmumuştur.

⁸⁹ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.348

⁹⁰ Sezgin Mercan, “Avrupa Birliği Suriye’de Ne Kaybediyor?”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, Eylül 2012.
<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2012/09/05/6728/avrupa-birligi-suriyede-ne-kaybediyor>

Arap Baharı sonrası Avrupa Birliği'nin desteği; sadece rejimi eleştirmek, bazı yaptırımlar ve kınama gibi konularla sınırlı kalmıştır. Avrupa Komisyonu 22 Mart 2012 tarihinde iç savaş esnasında yaralananlar ve ülkeyi terk edenler için 7 milyon euro gibi bir insani yardımda bulunmayı onaylamıştır. Avrupa Birliği bu insani yardımların insanlara sorunsuz bir biçimde gönderilmesini istemiş ve Suriye rejim karşıtlarına olan bağlılığını göstermiştir. Avrupa Birliği 23 Temmuz 2012 tarihinde Annan Planı'nı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) kararlarına uymayan ve halka ateş açan Esed yönetimini kınamıştır. Avrupa Birliği Esed rejimini barışçıl yollarla çözülmesini talep etmiştir. Ayrıca Suriye'ye komşu olan ülkelerin toprak bütünlüklerine saygılı olmaları gerektiğini savunarak Esed'e ifade etmiştir.⁹¹

Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande, Muaz el Hatip ile görüşmesinin ardından Avrupa Birliği ülkelerinin Suriyeli muhalifleri tanımasını Dışişleri Bakanlığından talep etmiştir. Aynı zamanda silah ve mühimmat yaptırımlarının kaldırılmasını istemiştir. Fransa, muhalifleri müttefik olarak görmek istediğini söyleyen ilk Avrupa Birliği ülkesi olmuştur. Ayrıca Kasım 2012 tarihinde Suriye Ulusal Konseyi (SUK)'u resmi olarak tanıyan ilk Avrupa Birliği ülkesi olmuştur. Fransa'nın Suriye politikasına baktığımızda öncelikle Fransa'nın önceliğinin çıkarları olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Charles de Gaulle "Arap Stratejisi"ne önem vermiştir. Suriye iç savaşından önce yer altı kaynaklarını taşıma noktası yapmayı planlamıştır. Bu sebeple Fransa'nın çıkarlarına uygun hareket ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda Lübnan ile komşu olan Suriye, Fransa için jeostratejik açıdan önemli kılmıştır. Manda yönetiminden sonra bölgede etkinliğini korumak adına Lübnan ile diplomatik ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır.

İngiltere Başkanı David Cameron, Suriye iç savaşı yaşanırken Esed rejiminin kimyasal silah kullanması durumunda bir askeri müdahalenin yapılabilmesi için Avam Kamarasına onay için başvurmuştur. Akabinde Esed, Suriye halkına karşı kimyasal silah kullanıldığı iddia edildi. İngiltere de

⁹¹ Bilgehan Öztürk, "Avrupa Birliği'nin İran ve Suriye Politikasının Türkiye'ye Etkisi" **ORSAM Ortadoğu Analiz**, Aralık 2012. s.45
<http://www.orsam.org.tr/files/OA/48/4bilgehan.pdf>

Ortadoğu'da ve özellikle de Suriye'de bulunmayı arzu etmektedir. Bu sebeple Suriyeli Muhalifler ekonomik ve askeri yardımlarını esirgememiştir. İngiltere de Suriye ile kendi çıkarları doğrultusunda orada bulunmayı istemiştir. Genel olarak Avrupa ve diğer Batı ülkeleri Suriye konusunda ne olması gerektiğine dair ortak paydada buluşmamışlardır.⁹² Arap Baharı ile etkilenen ülkelere yön vermeye çalışan hem küresel hem de bölgesel güçler bakımından oldukça sancılı sürecin başlamasına neden olmuştur. Avrupa Birliği bu olaylarda kendi içinde birliğini oluşturmada zorlanmıştır. Aynı zamanda Fransa, İtalya, İngiltere, Almanya arasında Suriye iç savaşına yönelik farklı politik görüşlerle çatıştığını söylemek mümkündür.⁹³

2.1.4. Çin ve Suriye İlişkisi

Çin'in Ortadoğu politikalarını incelediğimizde ekonomi, ticari, hammadde ihtiyacı, enerji kaynağı gibi unsurlar Ortadoğu politikalarını belirlemektedir. Çin kuruluşundan bu yana Ortadoğu'da askeri ve siyasi yaptırımlarda bulunmamıştır. 2003 tarihinden bu yana ABD Irak yönetimine müdahil olmasıyla Çin yönetimi tepkisini göstermiştir. Ayrıca Libya'ya NATO tarafından yürütülen askeri müdahalenin de karşısında durmuştur. Nedeni ise yine Çin'in kendi çıkarları olup, bu dönemde ihtiyacı olan petrol fiyatlarının artması ve Çin'in ekonomik kriz ile boğuşması olmuştur. Çünkü ülkenin en büyük enerji kaynağı petroldü. Çin Batılı devletlerin başlattığı "teröre karşı savaş" şeklindeki propagandalar ile askeri müdahalelere karşı safını belirlemiştir. Ayrıca Çin, ABD'nin Ortadoğu ve Suriye politikalarını eleştirmektedir.⁹⁴

Suriye ile Çin arasındaki ilk diplomatik temaslar 1956 yılında başlamıştır.⁹⁵ Suriye iç savaşının patlak verdiği ilk yılında Çin yönetiminin dış

⁹² Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.350.

⁹³ Birol Akgün, **A.g.e.**, s.17.

⁹⁴ "Çin'in Suriye Sorununa Bakışı", **Academia China**, Mart 2016. (Erişim) <http://www.academiachina.org/cinin-suriye-sorununa-bakisi/> 28.03.2017.

⁹⁵ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.407.

politikaları arasında önceliği Suriye olmamıştır. Coğrafi olarak Suriye'den uzak olan Çin, mülteci sorunu ile doğrudan ilgilenmemiştir. Çin Suriye'de herhangi bir üsse sahip değildir. Bu nedenle iç savaşın başlangıcından herhangi bir taraf olmamasına neden olmuştur. Böylelikle Çin, Suriye iç savaşında başlangıçta dış politika çerçevesinde önceliği arasında olmamıştır. Libya iç savaşı yaşanırken Çin tepkisiz kalmamıştır. Çin için Libya jeostratejik olarak önemli konumdadır. Ekonomik çıkarları söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Libya'da birçok Çinlinin yaşadığını belirtmekte fayda vardır. Libya'da iç savaş ile Çin yatırımları zarar görmüştür. Suriye iç savaşında ise Rusya ile beraber hareket eden Çin, Suriye'de herhangi bir dış müdahalelere karşı tepkisini göstermiştir. Ayrıca Esed rejiminin devriliş yerine geçecek yeni bir rejimin kurulmasının da karşısında yerini alacaktır.⁹⁶

2001 yılına gelindiğinde Ortadoğu'da yaşanan sorunlar nedeni ile Çin'in bütün bağlantılarının yeniden kurması gerektiğini söyleyebiliriz.⁹⁷

Çin'in Suriye iç savaşına yönelik politikalarına baktığımızda her fırsatta Suriye'de aktif olarak yer alan aktörlerin ateşkes ilan etmesi ve bu aktörlerin görüşerek çözüme kavuşmaları gerektiğini savunmaktadır. En sağlıklı çözüm yolunun görüşmeler ile olacağını dile getirmiştir. Suriye'nin bekasına yine Suriye halkının ve yönetiminin çözüm bulmasından yana olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir politika ile kendinden söz ettiren Çin yönetimi, aslında düşman kazanmak istememesi ve hükümet değişikliğinin yaşanmaması ile daha az zararla çıkması ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca Batı Blok'una karşı Rusya'nın yanında olarak kendi çıkarları doğrultusunda dış politikalarına yön verdiğini söylemek mümkündür. Böylelikle denge politikasını oluşturarak kendi çıkarları doğrultusunda yaşanabilecek zararları en aza indirmek olduğu kanaatine varmak mümkündür.

⁹⁶ Özlem Zerrin Keyvan, "Çin'in Suriye Politikası", **Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM)**, Şubat 2017.
<https://ankasam.org/cinin-suriye-politikasi/>

⁹⁷ Kadir Temiz, "Rusya Müdahalesinden Sonra Çin'in Suriye Politikası" **ORSAM**, Aralık 2015, s.44.
<http://www.orsam.org.tr/files/OA/71/10.KadirTemiz.pdf>

Suriye’de aktif olarak rol alan aktörlerden yalnızca IŞİD terör örgütüne karşı net tavrı olduğunu görmekteyiz. IŞİD dışındaki diğer aktörleri ve aralarındaki sorunları iç karışıklık olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple Suriye’de bulunan aktörleri çözüm için karşılıklı görüşmelere davet etmektedir. IŞİD terör örgütünün kuruluşundan bu yana örgütün karşı tepkisini net olarak göstermiştir. IŞİD’i bir terör örgütü olarak tanımlamaktadır. IŞİD terör örgütüne karşı uygulanacak yaptırımlara da destek vererek tepkisini ifade etmiştir. Çin yönetiminin Suriye politikasında önceliği IŞİD terör örgütü sorunu olmuştur. IŞİD terör örgütünün gerçekleştirdiği eylemler sonucu Çin bölgede daha aktif rol almaya çalışmıştır.⁹⁸ Çin terör ile mücadele yasasını ilk kez 1 Ocak 2016⁹⁹ tarihinde onayladı. Bu yasa uluslar arası alanda Çin’in Suriye’ye asker gönderme tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Yasanın anayasa ile yurt dışına asker gönderme olasılığının önünü açtığını söylemek mümkündür.¹⁰⁰

2012 yılında Kofi Annan daveti üzerine Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi üyeleri devletler Cenevre’de Suriye sorununu masaya yatırdılar. Bu Cenevre toplantısında Suriye’deki olayların ve bombaların durdurulması adına aynı paydada buluştular. Cenevre görüşmelerinde Rusya ve Çin veto hakkını kullanarak alınan ortak kararın işlenmesine engel oldular. Rusya ve Çin farklı çıkarlar doğrultusunda hayır oyunu kullandılar. Rusya, silah ticaretini yapması ve Suriye’de askeri üssünün oluşu ile kendi çıkarları doğrultusunda hayır oyunu kullanmıştır. Çin’in hayır oyu kullanma gerekçesi ise tamamen Suriye krizinin bir iç mesele oluşu olarak görmeleri ve askeri müdahalenin olmaması gerektiğini savunmaktan ibarettir. Herhangi bir dış müdahalenin Suriye’deki iç savaşın daha da alevleneceğini ve bölgedeki aktörlerin tepkisine sebep olacağını düşünmekteydi. Aslında Çin yönetimi, Suriye’de iç savaş yaşanırken iyi bir rejimin çıkmasını çok da sağlıklı bulmamaktadır. Bu politika aslında 1953 yılında

⁹⁸ Çin’in Suriye Sorununa Bakışı, **A.g.e.**

⁹⁹ Sabah Gazetesi, “**Çin’in ilk "terörle mücadele yasası" onaylandı**” Aralık 2015, (Erişim) <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/12/28/cinin-ilk-terorle-mucadele-yasasi-onaylandi> 28.03.2017.

¹⁰⁰ “Çin’in Suriye ve Ortadoğu Politikası” **Stratejik Ortak**, Ocak 2016, (Erişim) <http://www.stratejikortak.com/2016/01/cinin-suriye-ve-ortadogu-politikas.html> 28.03.2017.

meydana gelen “Huzurlu Birlikteliğin 5 İlkesi” politikası zemininde yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu 5 ilke ise şöyledir:

- *“Egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı*
- *Karşılıklı saldırmazlık*
- *Birbirlerinin iç işlerine karışmama*
- *Eşitlik ve karşılıklı fayda*
- *Huzurlu bir şekilde diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirmek”*

Bu 5 ilke Çin’in uluslar arası ve Suriye politikalarında uyguladığı temel prensipler çerçevesinde ülke politikalarına yön vermektedir.¹⁰¹ Bu sebeple Çin, Suriye’de askeri müdahalelere karşıdır. Beşar Esed’in zorla görevden uzaklaştırılmasını istememektedir.

Çin, kendini uluslar arası sistemde yetersiz ve çekimser olarak görmektedir. Suriye iç savaşından bu yana yüz binlerce insan yaşamını yitirmiştir. Bu olaylar ile Çin Suriye’ye gözlemci göndermiştir. Çin, gözlemciler ile bazı değerlendirmede bulunmuştur. Sorunun çözümü için taraf olan aktörleri her fırsatta görüşmelere davet etmiştir. Çin, bölgedeki terör sorununun kendi ülkesine sıçrama endişesini taşımaktaydı. Bu davet ile Çin yönetimi her iki tarafa da “Ateşkesin sağlanması için bir an önce koordinasyona geçilmeli ve sorun daha fazla uzatılmamalı.” şeklinde mesajı olmuştur. Kısacası Çin yönetimi Esed rejimine ve muhalif taraflara eşit mesafede bir politika izlemektedir. Ayrıca bu soruna karşı izlediği politika üç ilke etrafında incelenebilir: Siyasi yollarla uzlaşma, insani yardım, terörle mücadele güçlerinin ortak hareket etmesi.¹⁰²

2.2. BÖLGESEL GÜÇLER

¹⁰¹ Çin’in Suriye Sorununa Bakışı, **A.g.e.**

¹⁰² Çin’in Suriye Sorununa Bakışı, **A.g.e.**

2.2.1. Türkiye ve Suriye İlişkisi

Suriye'nin bağımsızlığından bu yana Suriye-Türkiye ilişkileri inişli çıkışlı devam etmiştir. 1920-1946 yılları arasında Suriye, Fransa mandası altında yönetilmekteydi. Bu yıllarda Türkiye ile Suriye arasındaki en önemli sorun Hatay meselesiydi. 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşmasının imzalanması ile Hatay Suriye'ye bırakılmıştır. 1936 yılına gelindiğinde Hatay'ın bağımsızlığı için ortak karar alınmıştır. Ancak Hatay'a özel statü tanınması ile Türkiye ile Fransa arasında anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Buna karşın Hatay 2 Eylül 1938 tarihinde cumhuriyetini ilan etmiştir. 1939 yılında Türkiye ile Fransa bir anlaşma ile Hatay, Türkiye topraklarına katılmıştır. Ancak Suriye, Hatay'ın Türkiye topraklarına katılmasını kendi devletine yapılan bir haksızlık olarak değerlendirmiştir. Suriye yönetimi bu olayı Batı'nın planının bir parçası olduğu düşüncesine girmiştir. Yine bu dönemde Hatay, Suriye'nin bir parçası olarak görülmüştür.¹⁰³

Türkiye ile Suriye arasındaki sorunlardan biri de su meselesi olmuştur. 1950 yılına gelindiğinde hem Suriye hem de Türkiye Dicle ve Fırat Nehirlerinden yararlanmak istemişlerdir. Bu sebeple aynı kaynaklar üzerinden farklı projelere imza atmışlardır. Suriye ve Türkiye 1954 yılının ardından baraj projelerini inşa etmişlerdir. Türkiye bu projelerin işletilmesi için Devlet Su İşleri Genel Müdürlüklerini kurarak, Fırat Nehri üzerine önce Keban Barajını sonra Karakaya Barajını ve son olarak da Atatürk Barajını inşa etmiştir. Suriye ise Asi ve Fırat Nehirleri üzerinde barajlar inşa etmiştir. Ancak Suriye'nin en büyük barajı olan Tabka Barajını 1968 yılında inşa etmiştir. Atatürk barajı inşası sürecinde Türkiye-Irak-Suriye arasında çatışmalı dönem başlamıştır. Irak, Tabka Barajının dolumu döneminde su miktarının azalmasından ötürü tepkisini ortaya koymuştur. Bu sorunun ortaya çıkması ile Dicle ve Fırat Nehirlerinin kaynaklarından etkin ve hakça faydalanmak adına Türkiye-Irak arasında 1981 yılında Ortak Teknik Komite (OTK) kurulmuştur. 1983 yılında Suriye de bu

¹⁰³ Eyüp Kara, "Dünden Bugüne Türkiye-Suriye İlişkileri", **Uluslar arası Politika Akademisi (UPA)**, Ağustos 2012.

<http://politikaakademisi.org/2012/08/18/dunden-bugune-turkiye-suriye-iliskileri/>

komiteye katılmıştır. 1992 yılında 12. toplantıda bu görüşmeler son bulmuştur. 2007 yılında Komite tekrar görüşmelere başlamıştır.¹⁰⁴

1990 yıllarında “su meselesi” Türkiye ile Suriye arasında önemli yer edinmiştir. Suriye yönetimi bu sorunu Arap meselesi durumuna getirmiştir. Uluslar arası su kategorisine taşımak istemiştir. Türkiye yönetimi su kaynakları üzerinde egemenlik kurduğunu ortaya koymuştur.

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde, Avrupa Birliği, Türkiye'ye yol haritası sunmuştur: AB 2004 İlerleme Raporu'nda yer alan tehlikeli konulardır. Bunlardan biri de Dicle-Fırat ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) havzasının uluslar arası kontrol altına alınma isteğidir. Rapora göre *“Önümüzdeki yıllarda Ortadoğu'da su, stratejik bir meta olarak gittikçe önem kazanacaktır. Türkiye'nin adaylığı ile birlikte Dicle ve Fırat'ın su kaynaklarının, sulama sistemi (barajlar ve sulama şebekelerinin) ile tüm havzanın, İsrail ile onun komşuları olan ülkeler arasında sınır aşan su kullanımı ve işbirliğinin sağlanması için, GAP'ın idaresini uluslar arası bir yönetim tarafından yapılmasının, AB için en önemli konulardan biri haline geleceği beklenmelidir.”*¹⁰⁵

Türkiye ile Suriye arasındaki bir başka sorun ise terör meselesi olmuştur. Suriye, Kürdistan İşçi Partisi (PKK), Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (ASALA), Devrimci Sol (Dev-Sol) gibi örgütlere destek vermiştir. PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan, 1980 yılında Suriye'ye sığınmıştır. Suriye Abdullah Öcalan'ı Türkiye'ye geri vermemek için diretmiştir. Ayrıca PKK terör örgütüne askeri ve lojistik yardımlarda bulunmuştur. Bu yardımlarla iki yönetim arasındaki gerginlik daha da artış göstermiştir. Buna karşın Türkiye, Suriye yönetimini tehdit etmiştir. Tehdidinde ise *“ya PKK'ye desteğini kesersin ya da askeri müdahale yaparız”* şeklinde yaptırım uygulamıştır. Suriye ise bu yaptırım ile PKK'ye olan lojistik yardımını kesmiştir. Aynı zamanda Abdullah Öcalan'ı da Suriye'den çıkarmıştır. Öcalan'ın Suriye devletinden ayrılmasının

¹⁰⁴Tuğba Evrim Maden, “Geçmişten Günümüze Türkiye-Suriye İlişkilerinde Sınıraşan Sular”, **ORSAM**, 25.06.2014.

<http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4163?c=guvenlik%7Carabic>

¹⁰⁵ Oya Akgönenç, **A.g.e.**, s.122.

ardından 1998 yılında “Adana Mutabakatı” imzalanmıştır. Daha sonra Türkiye ile Suriye arasındaki gerginlik sona ermiş ve ilişkiler düzelmiştir.¹⁰⁶ Adana Mutabakatı ile Suriye-Türkiye ilişkilerinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. PKK terör örgütüne karşı birlikte hareket etmiştir. Akabinde güvenlik, siyasi, kültürel, ekonomik gibi alanlarda ilişkiler geliştirilmiştir.

Beşar Esed’in 2000 yılında yönetime gelmesinin ardından Türkiye-Suriye ilişkileri daha da güçlenmiştir. Yönetimler arası ziyaretler gerçekleştirilmiştir. İki yönetim arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi adına 2009 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) oluşturulmuştur. Ortak bildiri imzalanmıştır. İlk toplantı 13 Ekim 2000 yılında Gaziantep ve Hatay illerinde gerçekleştirilmiştir. 23 Aralık 2009 tarihinde ise YDSK Şam vilayetinde toplanarak ticari, siyasi, kültür, güvenlik, çevre, eğitim, su gibi konulardan oluşan 50 tane anlaşma ve mutabakat muhtırası imzalanmıştır. İlişkilerin güçlenmesi ile ticaret ve turizm yatırımları olumlu olarak etkilemiştir.

Türk-Arap İşbirliği Forumu 10 Haziran 2010 tarihinde İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Burada ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiri ile Türkiye, Suriye, Ürdün ve Lübnan arasında Yüksek Düzey Dörtlü İşbirliği Konseyi (YDDİK) kurulmuştur. Konseyde mal ve kişilerin serbest dolaşımı hedeflenmiştir. YDDİK, Suriye’de halk hareketlerinin başlaması ile iç savaşa dönüşmesi sonucu durdurulmuştur.¹⁰⁷

2011 baharında Suriye’de başlayan halk ayaklanmaları ile Esed rejimine karşı yapılan gösteriler, Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Esed, kendi halkına karşı uyguladığı baskı ve şiddet ile Türkiye-Suriye ilişkileri bozulmuştur. Recep Tayyip Erdoğan Mısır yönetimini ziyaret ettiğinde Esed rejiminin kendi halkına zulmettiğini ifade etmiştir. Ayrıca “artık Esed’e inanmıyorum” ifadesini kullanarak Esed ile olan iyi ilişkisini bozmuştur. Türkiye Esed yönetiminin bu tutumuna karşın yaptırım uygulamıştır. Suriye Merkez Bankası ile ilişkileri, Türkiye’deki finansal varlıkları,

¹⁰⁶ Eyüp Kara, **A.g.e.**

¹⁰⁷ T.C Dışişleri Bakanlığı, “**Türkiye - Suriye Siyasi İlişkileri**”, (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa> 20.03.2017.

kredi ilişkilerini durdurmuştur. Ayrıca Exim Bank Kredi Anlaşmasını da askıya almıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye’de Esed ile görüşerek Türkiye’nin isteklerini iletmiştir. Beşar Esed ise muhaliflerle mücadele edeceğini ifade etmiştir.¹⁰⁸

Esed, halk ayaklanmasından sonra Kürtlere vatandaşlık vermiştir. Ayrıca Olağanüstü Hal’i kaldırmıştır. Aynı zamanda siyasi suçluları serbest bırakmıştır. Batı ülkeleri ve Türkiye’yi iç işlerine karışmamasına ve saygı duymasına karşılık uyarmıştır. Esed iç savaşın alevlenmesinde muhalifleri destekleyenleri sorumlu tutmuştur. Böylelikle Türkiye, Esed yönetimini düşman olarak kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi; Rusya ve Çin vetosuna takılarak Suriye iç savaşında herhangi bir dış müdahalede bulunamamıştır. Türkiye ise buna rağmen yaptırım uygulayacağını belirtmiştir. Böylelikle Türkiye, Suriye’ye karşı net tavrını ortaya koymuştur. Ayrıca Türkiye, muhaliflerin birleştiği Suriye Ulusal Konseyi (SUK) ile ilk resmi görüşmeleri yapan ülke olmuştur. Türkiye sadece muhalif grupları muhatap almıştır. Bu duruma karşılık olarak Esed rejimi, Türkiye’nin muhaliflere silah desteğinde bulunduğunu, eğittiğini ve hatta silahların bir kısmını radikal gruplara verdiğini iddia etmiştir.¹⁰⁹

Dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Suriye’de yaşanan iç savaşın “Türkiye’nin iç meselesi” olduğuna vurgu yapmıştır. Ahmet Davutoğlu ise iç savaşın insani boyutunun ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Erdoğan, Medvedev ile telefonda görüşerek Esed rejiminin meşruiyetini yitirdiğini belirtmiştir.¹¹⁰ Erdoğan New York’ta Barak Obama ile görüşerek “*Suriye yönetimi ile görüşmelerimizi kesmiş durumdayız. Bu noktaya gelmek istemezdik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirdi. Suriye yönetimine artık güvenimiz kalmamıştır.*” şeklinde açıklama yapmıştır. Daha sonra Türkiye ile ABD Esed rejimine yaptırımlar mevzusunda birlikte adım

¹⁰⁸ Selen Yaşar, “2000’li Yıllar Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri”, **ORSAM**, 09.07.2015. <http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1294&s=orsam%7Cturkish>

¹⁰⁹ İbrahim Toraman, “**Arap Baharı Ve Suriye**” Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi SBE, 2015, s.54.

¹¹⁰ Eyüp Kara, **A.g.e.**

atacaklarını dile getirdiler. Türkiye'nin, 12 Haziran 2012 tarihinde Suriye savaş uçağını düşürdüğünü öne süren Suriye, iki pilotunun öldüğünü belirterek Türkiye'yi sorumlu tutmak istemiştir. Bu olay ile Recep Tayyip Erdoğan, "Esed rejimi Türkiye için artık tehdit oluşturmaya başladığını" belirtmiştir.¹¹¹

2.2.2. Mısır ve Suriye İlişkisi

Mısır, 05 Kasım 1914 tarihinde Lozan Antlaşması ile Osmanlı yönetiminin son bulması ile İngiliz himayesine geçmiştir. 28 Şubat 1922 tarihinde ise İngilizler bu himayeden tek tarafı olarak vazgeçmiştir. Böylelikle Mısır kısmen de olsa bağımsızlığına kavuşmuştur. Kısmi bağımsızlık ile Mısır, İngiltere ile mücadele içinde olması Batılı emperyalistlere karşı düşmanlık algısı ortaya çıkmıştır.¹¹² 26 Ağustos 1936 tarihinde bir anlaşma ile Mısır'da bulunan bir İngiliz askeri birliği haricinde İngiliz silahlı kuvvetlerinin Mısır'dan çıkması anlaşmasına varılmıştır. Mısır yönetimi açısından bu durum zafer olarak algılanmıştır.

Abdulnasır döneminde Ortadoğu'daki tüm Arap topluluklarını tek bayrak himayesinde toplanması amaçlanmıştır. Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan bu düşünceye destek vermemişlerdir. Suriye yönetimi ise bu birleşmeyi destekleyen tek devlet olarak 01 Şubat 1958 tarihinde Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC) kurulma sürecine gidilmiştir. Fakat İsrail'in Sina Yarımadası'nın işgali ile BAC'ın kurulması sürecinde engel teşkil etmiştir. BAC, Mısır ve Suriye'nin yasama organı onaylanması ve halk oylaması ile resmi olarak gerçekleştirilmiştir. Birleşik Arap Cumhuriyeti sadece 3,5 yıl sürdürülmüştür. Suriye ile Mısır yönetimini tetikleyen unsurlar 1979 yılında gerçekleşmiştir. Bu unsurlardan biri 26 Mart 1979 tarihinde Mısır ile İsrail arasında imzalanan barış anlaşması olmuştur. Bu dönemde Suriye ise günümüzde de İsrail'i tanımamakta

¹¹¹Mine Tunç, "Soğuk Savaş-2015 Türkiye Suriye İlişkileri" **İleri Dünya**, Mart 2016. <http://www.ileridunya.com/sojuk-savas-2015-turkiye-suriye-iliskileri/>

¹¹² Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.499

ısrarlıdır. Mısır'ın İsrail ile anlaşması üzerine Suriye, Mısır ile ilişkilerini 1989 yılına kadar durdurmuştur.

Kahire'de 15 Haziran 2013 tarihinde "Suriye için destek" mitingi düzenlenmiştir. Mitingde Hizbullahların Suriye'den çekilmesi istenmiştir. Aynı zamanda Suriye iç savaşında muhaliflere destek verilmiştir. Bu iç savaş muhalifler lehine zaferle sonuçlanana kadar tüm diplomatik ilişkilerin kesileceği ifade edilmiştir.

03 Temmuz 2013 tarihinde bir askeri darbe ile Muhammed Mursi görevden uzaklaştırılarak Mısır Silahlı Kuvvetleri Başkanı Abdul Fettah El Sisi önderliğinde darbe başarılı olmuştur. Mursi'nin yerini Adli Mahmut Mansur almıştır. Daha sonra halk oylaması ile 08 Haziran 2014 tarihinde Abdul Fettah El Sisi geçmiştir. Sisi'nin Suriye iç savaşına yönelik politikası Mursi yönetimi gibi açık olmamıştır. Sisi, Suriye iç savaşında muhaliflerden yana olmadığını açıkça göstermiştir. Sisi aynı zamanda İkinci Körfez Savaşı'ndan bu yana demokrasinin inşası politikası ile ABD'nin desteğini almıştır. Ayrıca ABD'nin Suriye iç savaşında muhalifleri desteklemesi ve Esed rejiminin gitmesi gerektiği düşüncesi ile Sisi'nin Suriye politikalarını da aynı yönde etkilemiştir. Sisi Suriye'deki muhaliflere ve radikal İslamcı örgütlere karşı mücadele etme politikası gütmüştür.¹¹³

2.2.3. İran ve Suriye İlişkisi

Soğuk savaş döneminden etkilenen ülkelerden biri de İran olmuştur. Soğuk savaş dönemi İran ve Suriye arasındaki ilişkiyi de etkilemiştir. 1953 yılında İran Başkanı Muhammed Musaddık'a karşı darbe eyleminde bulunularak yerine ABD yanlısı Muhammed Rıza Pehlevi getirilmiştir. Suriye'de yönetim ise 1960'larda Baas Hareketinin eline geçmiştir. Hafız Esed yönetimi ile Pehlevi önderliğindeki İran yönetimi arasındaki ilişki zaman zaman yeni boyutlar kazanmıştır. Genel itibari ile iki yönetim arasındaki ilişki durgun olmuştur. 1973

¹¹³ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.499.

yılında Arap-İsrail Savaşı yaşanırken İran yönetimin Arap yönetimlerine sağlık ve lojistik desteklerde bulunması, İran-Suriye ilişkisini olumlu yönde etkilemiştir. Aynı zamanda İran yönetimi Suriye yönetimine maddi desteklerde bulunmuştur. Hafız Esed 1975 yılında iktisadi ve siyasi işbirliğini geliştirmek adına adımlar atmıştır. Ancak İran yönetiminin ABD'ye angaje olması bu ilişkilerin gelişmesinde engel olarak görülmüştür. Bu engellerle geçen sürecin ardından 1979 yılında İran İslam Devrimi ile dengeler değişmiştir. Devrim ile ülke içinde ABD karşıtı söylemler başlamıştır. Bu da Suriye yönetimi adına yeni fırsat demektir.¹¹⁴ 1979 İran İslam Devriminin ardından İran ile Suriye yönetimleri daha samimi ilişki kurmuşlardır.

13 Kasım 1970 tarihinde Suriye'de askeri darbe ile yönetime gelen Hafız Esed, Şah rejimi karşıtı muhaliflere ve Humeyni'ye destek vermiştir. Ancak 1979 İran İslam Devrimi ile Hafız Esed-Humeyni ilişkisi daha da güç kazanmıştır. Ayrıca Hafız Esed, İran-Irak Savaşı yaşanırken İran'dan desteklerini esirgememiştir. İran yönetimi Suriye yönetimine belli bir bölümünü karşılıksız olarak ucuz petrol satmıştır. 1982 yılında İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesiyle İran-Suriye ilişkisi güçlenerek yeni boyutlar kazanmıştır. Suriye, Lübnan'da askeri varlığını bulundurmaktadır. Ancak İsrail ile çatışmaktan çekince duymaktadır. Bu sebeple İsrail'e karşı çatışan Şii milislere, eğitim ve destek vermek adına İran Devrim Muhafızları'nın Lübnan'da bulunmasını sağlamıştır. Suriye askerleri 02 Şubat 1982 tarihinde Müslüman Kardeşlerin Hama üyelerini kontrol altına almak bahanesi ile Hama Katliamını gerçekleştirmiştir. İran ise Hama Katliamında Esed yönetimine destek vermiştir.¹¹⁵ Devrim Muhafızları Lübnan'da Hizbullah Hareketi'nin kurulmasında önyak olmuştur. Her iki yönetim de Hizbullah'ı farklı sebeplerle desteklemişlerdir. Genel çerçevede değerlendirmek gerekirse İran-Suriye ilişkisi stratejik olmuştur.

İran ile Suriye arasında artan siyasi, iktisadi ve kültürel adımlar resmi olarak atılmamıştır. Herhangi bir resmi anlaşmaya gidilmemiştir. Bu da İran-Suriye ilişkisinin bölgesel konjunktürde bağımsız ve çıkarlar doğrultusunda

¹¹⁴ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, **A.g.e.**, s.343.

¹¹⁵ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.479.

hareket ettiğini göstermektedir. Ancak bölgesel çıkarlar zaman zaman örtüşmemektedir. 1980-1990 yılları arasında Hizbullah Hareketinin güçlenmesi ile Suriye ile çatışma ihtimali ortaya koymuş ve Suriye'nin tutumu sert olmuştur. 1990'larda İsrail ile barış anlaşması içine giren Suriye, bu ilişkiyi olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur.

2003 yılına gelindiğinde ABD'nin Irak yönetimine müdahil olmasının ardından İran, yeni Irak yönetimini tanımıştır. Aynı zamanda iki yönetim arasındaki ilişki geliştirilmiştir. Suriye ise Baas Hareketi'ne ve Sünni direniş hareketine destek vermiştir. 2003 yılından sonra Suriye yönetiminin Batı ile ilişkisinin zayıflaması ile İran-Suriye ilişkisi olumlu yönde yeniden yeni bir boyut kazanmıştır. Suriye'nin Lübnan'da askeri varlığı ile Batı-Suriye ilişkisinde gerginliğin başlamasına neden olmuştur. Ancak 2005 yılında Lübnan eski Başbakanı Refik Hariri'nin Beyrut'ta öldürülmesinden Suriye sorumlu tutulmuştur. Bunun üzerine Suriye askeri varlığının Lübnan'dan çekilmesine Lübnan yönetimi tarafından zorlanmıştır. Bu dönemde İran desteğini alan Suriye, Tahran'ı ziyaret ederek iki yönetim arasındaki ilişkinin güçlü olduğunu bölgede göstermiştir.¹¹⁶

İran'da 2005 yılında iktidara Mahmut Ahmedinecad'ın gelişi ile İran-Suriye ilişkisi daha da güç kazanmıştır. Esed, Ahmedinecad'ı ziyaret eden ilk yönetim olmuştur. İran-Suriye ilişkilerinin inişli çıkışlı olduğu dönemlerde bir nevi "mantık evliliği" şeklinde ilerlemesi gibi değerlendirmek de mümkündür.¹¹⁷

2011 baharında Suriye'de halk ayaklanmalarının başlaması ile Suriye-İran ilişkisinin bozulmasına neden olmuştur. Esed rejimi kendi halkına sert müdahalelerde bulunmaya başlamıştır. 2011 yılının sonunda Suriye'deki halk ayaklanması ciddi iç savaşa dönüşmüştür. İran yönetimi bu iç savaş ile Esed rejimine siyasi ve askeri desteklerde bulunmuştur. Aynı zamanda İran bu iç savaşın sona ermesi için çağrıda bulunmuştur. İran-İrak Savaşında Suriye'nin

¹¹⁶ Bayram Sinkaya, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı", **ORSAM, Ortadoğu Analiz**, Eylül 2011, s.40.
<http://www.orsam.org.tr/files/OA/33/4bayram.pdf>

¹¹⁷ Birol Akgün, **A.g.e.**

İran'a askeri desteklerde bulunması ile 2011 yılına gelindiğinde aynı şekilde İran Suriye'den askeri desteğini esirgememiştir. İran, olayların başlamasından bu yana Esed rejimine destek vermiştir. Aynı zamanda İran, Türkiye'nin Suriye politikasını eleştirmiştir. Suriye'de seçime gidilmesi ihtimali ile İran, Türkiye'ye karşı Suriye'den yana olacağını ifade etmiştir. Esed rejimi iç savaşta siyasi, askeri, ekonomik desteğini İran'dan alarak ayakta kalmaya çalışmıştır.¹¹⁸

Bu sürece baktığımızda Suriye Başbakanı İmad Hamis'in dediği gibi "Suriye-İran ilişkilerinin kalıcı ve stratejik" olduğuna vurgu yapmıştır. Hamis, Meraya Dergisi'ne verdiği demeçte, *"İran-Suriye ilişkilerinin bölge istikrarını koruduğunu ve terörizmle mücadelede Suriye'nin İran yanında durması daha güçlü hale gelmiştir"* ifadelerine yer vermiştir.¹¹⁹

2.2.4. İsrail ve Suriye İlişkisi

Arap ülkeleri yıllar boyunca Batı'dan bağımsızlıklarını kazandıklarının ardından birçok iç sorunlarla baş başa kalmıştır. İsrail'in Filistin topraklarına ABD desteği ile entegre edilmeye çalışılması, Arap devletlerince yeni bir mücadelenin başlamasını beraberinde getirmiştir. İsrail'in Ortadoğu'ya yerleşmesi ile bölgesel güçlerin tepkisini almasına neden olmuştur. Suriye ile İsrail arasındaki kimlik ve sınır sorunu iki ülkeyi Arap-İsrail Savaşına kadar sürüklemiştir. 1948 Suriye'yi savaşa iten en önemli etken İsrail'e karşı Filistin'de bulunan Arap'lara destek vermek isteyen Suriye kamuoyu olmuştur.

Birinci Arap-İsrail Savaşı Mayıs 1948 tarihi ile Ocak 1949 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Bu savaşta İsrail, Birleşmiş Milletler tarafından 1947 Filistin toprakları dışında daha fazla toprak elde etmek amacı ile başlamıştır.¹²⁰

¹¹⁸ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, **A.g.e.**, s.355.

¹¹⁹ Suriye Gerçekleri, "İmad Hamis: İran-Suriye ilişkileri stratejiktir", Ocak 2017, (Erişim) <http://www.suriyegercekleri.com/2017/01/20/imad-hamis-iran-suriye-iliskileri-stratejiktir/> 07.04.2017.

¹²⁰ Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, **A.g.e.**, s.361.

Mayıs 1948 tarihinde Filistin üzerinde bulunan İngiliz mandası sona ermiştir. Yahudiler Filistin topraklarında İsrail Devletini kurmuş ve ilan etmiştir. Yahudilerin kontrolünde olmayan Güney ve Doğu Filistin'i; Suriye, Irak Ürdün, Lübnan, Mısır askerleri işgal etmiştir. Temmuz 1949 yılında ise İsrail savaşın kazananı olarak; kıyı toprakları, Celile'yi, bütün Necef'i ve kıyı bölgesini Kudüs'e bağlayan çizgiyi kendi topraklarına ekleyerek sınırlarını genişletmiştir. Savaş sonunda İsrail ile Suriye ateşkes anlaşmasını onayladılar fakat aralarındaki gerginlik ve düşmanlık son bulmamıştır.¹²¹ Bu anlaşma ile İsrail-Suriye ilişkileri yasal zemine oturtulmuştur. Yine bu anlaşma ile sınır sorunu "şimdilik" çözüme kavuşmuştur. Ancak anlaşma 1967 Savaşı'nın tırmanması ile çatışmaların önüne geçilememiştir. 1950'lere gelindiğinde çatışmalı döneme girilmiş ve Taberiye Gölü'nün bir kısmı paylaşılmıştır. İsrail, Ürdün Nehri'nin Taberiye ile Hula Gölü arasında kalan batı bölümünü pay almıştır. Suriye ise, Taberiye Gölü'nün kuzeydoğu bölümü ile Ürdün Nehri'nin doğu bölümüne egemen olmuştur. Suriye ve İsrail'in bu bölgesel paylaşımı de facto sınır olmuştur. Bu süreç 1967 Savaşı'na değin devam etmiştir.

Suriye ile İsrail daima sınır çatışması ile karşı karşıya gelmiştir. Suriye'de ortaya çıkan bazı gelişmeler neticesinde savaşa sürüklendiğini söyleyebiliriz. 1963 yılında Baas Partisi Suriye'de askeri darbe ile iktidarı ele geçirmesinin ardından Suriye-İsrail ilişkisi yeni boyut kazanmıştır. İki yönetim arasındaki gerginlik daha da yükselmiştir. 1966 yılında Suriye'de neo-Baas Devrimi ile Suriye-İsrail arasındaki gerginlik daha da alevlenmesine neden olmuştur. Neo-Baas, Baas'a göre İsrail yönetimine karşı daha sert tavır takınmıştır. Neo-Baas, İsrail karşıtı politika izlemiştir. Yeni Baas Hareketi'nin İsrail karşıtı kışkırtıcı söylemleri, savaşa sürüklenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca İsrail Devleti'ne karşı "*bir halkın kurtuluş mücadelesi*" sloganı savaşı tetikleyen unsurlar içinde yer almasına neden olmuştur. Neo-Baas Hareketinin bu sloganı, Filistin'de bulunan Arap milliyetçilerini İsrail'i kışkırtıp savaşa zorlamış ve Arap askerlerini İsrail'e karşı hazırda tutmayı amaçlamıştır. Bu kışkırtmalar işe yaramıştır. İsrail

¹²¹ Hürriyet Gazetesi, "**1947'den bu yana İsrail Suriye ilişkileri**", Ekim 2003, (Erişim) http://www.hurriyet.com.tr/1947den-bu-yana-israil-suriye-iliskileri-175466.06_Ekim_2003.07.04.2017

Temmuz 1966 tarihinde Arap'lara hava saldırısında bulunmuştur. Birleşmiş Milletler hemen bir araya gelerek çözüm için tarafları aynı masada oturtmuştur. 25 Ocak 1967 tarihinde taraflar düşmanca hareketlerden uzaklaşma konusunda ortak paydada buluşmuşlardır. 5 Haziran 1967 tarihinde savaş patlak vermiştir. Mısır yenilgiye uğratılmıştır. İsraili üst düzey askerler Golan'ı ele geçirme düşüncesine girmiştir. Savaşın dördüncü gününden sonra bitimine kadar Golan Tepeleri'ni ve Hermon Dağı İsrail tarafından işgal edilmiştir. İsrail Güvenlik Kabinesi, kalıcı barış anlaşmasını oybirliği ile onaylamıştır. Suriye ise bunu ret etmiştir. İsrail'in bölgeden şartsız çekilmesi ile anlaşmaya varabileceklerini ifade etmiştir. Suriye Golan'ın iadesini istemiş fakat Ekim 1968 tarihinde İsrail, Golan'ı yerleşim alanı haline getirilmesi kararını almıştır.¹²²

Ekim 1973 tarihinde Suriye askerleri Golan Tepeleri'ne tekrar egemen olabilmek adına yeni bir harekat düzenlemiştir. Ancak İsrail ordusuna yenik düşerek geri püskürtülmüştür. Birleşmiş Milletler Mayıs 1974 tarihinde İsrail ile Suriye sınırındaki tampon bölgeye gözlemcileri yerleştirmiştir. İsrail Parlamentosu ise 1981 yılında Golan Tepeleri için kanun düzenlemesine gitmiştir. 1991 yılına gelindiğinde İsrail ile Suriye Washington'da resmi temaslarda bulunmuştur. Ancak bu süreç 1993 yılında askıya alınmıştır.

İsrail İşçi Partisi önderi İzak Robin başbakan koltuğuna geçmiştir. Aynı zamanda Robin, Araplarla barışı istemektedir. Bu nedenle 10 Eylül 1992 tarihinde Golan Tepeleri'nin bir kısmını iade etmeyi teklif etmiştir. Ancak Suriye İsrail'in bölgeden tamamen çekilmesini isteyerek teklifi ret etmiştir. 1994 Nisan ayında Robin Golan'dan yavaş yavaş çekilmeyi teklif etse de Suriye tamamen çekilmesini isteyerek bu teklifi reddetmiştir. Temmuz 1997 tarihinde İsrail parlamentosu Golan Tepeleri'nden koşulsuz çekilme kanununu onayladı. 2000 yılına geldiğimizde Suriye ile İsrail resmi temaslara başlamıştır. Ancak Suriye İsrail'in Golan'dan çekilmesini istemesi bu görüşmeleri tekrar kesilmesine neden

¹²² Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, **A.g.e.**, s.371.

olmuştur. İsrail askerleri, Suriye’de İslami Cihad gerekçesiyle eğitim kampını bombalamıştır. Suriye ise bunu Birleşmiş Milletlere taşımıştır.¹²³

2010 yılında Arap ülkelerinde gelişen halk ayaklanması ile İsrail, temkinli hareket etmesine neden olmuştur. Şimdi ise Arap Baharı’nın ardından İsrail’in Suriye yaklaşımı bir belirsizlik olarak görülmektedir. İç savaşta Esed rejimi Rusya’nın ve İran’ın desteğini almasından çekinen İsrail, bölgede bu güçlerle doğrudan karşı karşıya kalmak istememiştir. Rusya’nın Esed’i askeri alanda desteklemesi, İsrail’in tutumunda engel olmuş ve sınırlandırmıştır. Hizbullah veya İran’ın siyasi etkisinin olduğu bir Suriye’yi istememektedir. Aynı zamanda İsrail bölgede Selefî bir radikalın karşısında tedbiri elden bırakmayacaktır. Suriye İsrail ilişkilerine genel olarak baktığımızda İsrail, Suriye’ye karşı tehdit oluşturmaktadır. İsrail bölgede ABD gibi bir süper gücün desteği ile var olmuştur. Bu arkasındaki güç ile İsrail uluslararası hukuk kurallarına karşı sergilediği tavrı devam etmiştir.¹²⁴

Suriye iç savaşında İsrail’i endişelendiren konulardan biri İran ve Esed tarafından desteklenen ve silahlandırılan Hizbullah hareketidir. İsrail, Hizbullah tehdidini azaltmak adına Suriye’deki muhaliflerden yana durmasına neden olmuştur. İsrail, muhaliflere maddi, sağlık, eğitim gibi desteklerde bulunmaktadır. Bu desteği ile İsrail’in IŞİD terör örgütü ile iş birliği içinde olup olmadığı krizini ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler gözlemcilerince hazırlanan raporlarda İsrail Savunma Kuvvetleri ve IŞİD mensupları iletişim halinde olup İsrail’den IŞİD’e tıbbi yardımlar gönderdiğini açıklamıştır. Suriye iç savaşında sadece radikal dinciler değil Kürtlerde kendine yer aramaktadır. Suriye’nin kuzey doğusunda otonomi ilan etmek isteyen Kürt grup PYD, hem Türkiye’nin hem de Suriye’nin diğer muhaliflerin tepkisini almıştır. İsrail ise bölgede Kürt Devleti’nin kurulmasını desteklemiştir. Ayrıca Kürtlere bağımsız bir Kürdistan çağrısında bulunmuştur. İsrail Kürtleri desteklemesinin temel nedeninde bölgede süper güç olmak istemesidir. Aynı zamanda İsrail Irak Kürtleri ile iyi

¹²³ Hürriyet Gazetesi, “**1947’den bu yana İsrail Suriye ilişkileri**”, Ekim 2003, (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/1947den-bu-yana-israil-suriye-iliskileri-175466>
07.04.2017

¹²⁴ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.518.

ilişki içinde olarak Kerkük'teki yeraltı kaynaklarını geleceğine ilişkin yatırım olarak görmektedir. Aynı şekilde Suriye'deki Kürtleri de destekleyerek petroleri kontrol altına almayı amaçlamaktadır. Ortadoğu da yaşanan olaylardan İsrail de diğer bölgesel ve küresel aktörler gibi kendine pay çıkarma peşindedir. Bunun için de bölgede İran'ın gücünü kırmak ve bölgede Kürt Devleti'nin kurulmasını desteklemektedir. Yani İsrail, kaostan kendi çıkarları doğrultusunda pay istemektedir.¹²⁵

İsrail, Suriye ile yaşanan sorunların sadece ikili olarak görüşülmesini istemektedir. Türkiye'nin arabuluculuk görevinden çekilmesini talep etmiştir. Yaşanan sorunların kaynağını Suriye olarak görmektedir. İsrail, huzur ve barış isteniyorsa bunun yalnızca Suriye ile barış masasına oturarak mümkün olabileceğini ve İran ve Hizbullah ile tüm ilişkilerini kesmelerini silah bırakmalarını istemiştir. En önemlisi İsrail'i bir Yahudi Devleti olarak tanımlamalarını belirtmiştir.¹²⁶

İsrail ile Suriye arasındaki krizler, savaşlar veya çatışmalar yaşanmış olsa da Golan'da birlikte yaşamaya devam etmektedirler. İsrail'in işgal ettiği Dürzi yerleşim alanlarından Suriye'nin egemenliğindeki yerleşim alanlarına "Golan Elması" ihracatı sürekliliğini korumaktadır. Hem Suriye yönetimi hem de İsrail yönetimi bu ihracata engel teşkil edecek eylemlerde bulunmamışlardır. İki yönetim de bu bölgede ortak çıkarlar doğrultusunda hareket etmeyi tercih etmektedirler.¹²⁷

¹²⁵ Dilek YİĞİT, "İsrail'in Suriye politikası IŞİD ve Kürtler", **21.YY Türkiye Enstitüsü**, Haziran 2015.

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/israil/2015/06/30/8216/israilin-suriye-politikasi-isid-ve-kurtler>

¹²⁶ Oya Akgönenç, "**Ortadoğu'Da Problem Bol, Barış Zor**", Milli Gazete, 06 Mayıs 2010,(Erişim)

<http://www.milligazete.com.tr/haber/1151676/ortadoguda-problem-bol-baris-zor> 07.04.2017.

¹²⁷ Rafael Sadi, "**İsrail Suriye İlişkileri 2011**", Has Türk, Kasım 2011. (Erişim)

<http://www.hasturktv.com/arsiv/3109.htm> 07.04.2017.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SURİYE'DE ARAP BAHARI VE İÇ SAVAŞ

3.1. ARAP BAHARININ BAŞLAMASI VE YAYILMASI

Aralık 2010 tarihinde başlayan Arap Halk Hareketleri kısa sürede Tunus, Mısır ve Libya rejimlerin değişmesine yol açmıştır. Ardından Suriye, Yemen gibi Arap ülkelerini sarmıştır. Kısa sürede yaşanan bu etki siyaset dilinde “domino etkisi” olarak tanımlanmaktadır.¹²⁸ Domino etkisiyle diğer ülkeleri de etkileyen Arap Baharı etkisi altına aldığı rejimleri istikrarsızlık içine koymuş ve ülkelerin yeni dış politika sorunları ile boğuşmasına neden olmuştur.

Arap Baharı öncesinde, Arap ülkelerinin hükümet şeklinin en önemli unsuru temsili ve demokratik olmamasıydı. Arap Baharı ülkelerine baktığımızda ya askeri darbe ile iktidar kazanılmış ya da meşruiyetini ilan etmiştir. İktidarlar kendi halkı üzerinde baskı kurarak varlıklarını devam ettirmiştir.¹²⁹

3.1.1.Tunus'ta Arap Baharı

Tunus, 1956 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından 1957 yılında Cumhuriyetini ilan etmiştir. Ülkenin başına Habib Burgiba gelerek 1987 yılına kadar görevini sürdürmüştür. Daha sonra cumhurbaşkanlığı koltuğunu Zeynel Abidin bin Ali geçmiştir.¹³⁰

Ortalama 11 milyon nüfusa sahip olan Tunus, homojen bir toplum yapısına sahiptir. Ülkenin genel işsizlik oranı %13 iken genç nüfustaki işsizlik

¹²⁸ Oya Akgönenç, “Değişim Kaçınılmaz: Bir Halk Devriminin Analizi”, Milli Gazete, Ocak 2011.

<http://www.milligazete.com.tr/haber/1028337/degisim-kacinilmaz-bir-halk-devriminin-analizi>

¹²⁹ Tarık Oğuzlu, “Arap Baharı ve Yansımaları”, **ORSAM, Ortadoğu Analiz**, III. Cilt, Sayı 36, Aralık 2011,s.9.

<http://www.orsam.org.tr/files/OA/36/1tarik.pdf>

¹³⁰ TC Dışişleri Bakanlığı, “Tunus'un Siyasi Görünümü” (Erişim)

<http://www.mfa.gov.tr/tunus-siyasi-gorunumu.tr.mfa> 09.04.2017

oranı ise %30'lardadır. Aynı zamanda ülke içinde yönetim tarafından baskılar da mevcuttur. Ayrıca ülkenin Devlet Başkanı Bin Ali, ekonomik bazda ülkenin asıl yatırımlarına sahip tekel piyasasını oluşturmuştur.¹³¹

Arap Baharı ilk önce Tunus'ta başlamıştır. Tunus 'ta gençlerde işsizlik oranı oldukça yüksektir. Üniversite mezunu Muhammed Bouazizi, işsiz olduğu için geçimine seyyar satıcılık ile karşılamaktadır. 26 yaşındaki genç meyve sebze satarak ailesine destek olmaya çalışmıştır. Bouazizi polisler tarafından ruhsatsız satış yapıldığı iddiası ile dövülmüştür. Aynı zamanda tezgahına el konulmuştur. Yerel yetkililer Bouazizi'nin sorunlarını dinlememiştir. Bouaziz, kendini yetkililere göstermek adına 17 Aralık 2010 tarihinde Sidi Buzid şehrinde valilik binasının önünde kendine yakmıştır. Bouaziz'nin intiharı ile onu destekleyen ve özgürlük adına hak isteyen gençler protestolara başlamıştır. Böylelikle Arap Baharı adı verilen bu süreç Tunus' ta işsiz bir gencin kendini yakması ile başlamıştır.¹³²

Zeynel Abidin bin Ali rejimi ilk başlarda Sidi Buzid vilayetinde yaşanan protestoları dikkate almamıştır. Zaman geçtikçe eylemler diğer şehirlere de sıçramıştır. Olaylar her geçen gün daha karmaşık hale geldiğini fark eden Bin Ali, çözümü halka ekonomik ve siyasal reformlarla düzenleneceği vaadinde bulunmuştur. Ayrıca sonraki seçimlerde adaylığını koymayacağını kamuoyuna duyurmuştur. Ancak Bin Ali'nin vaatleri yetersiz kalmıştır. Ülke içindeki protestolar devam etmiştir ve olaylara güvenlik birimleri yetersiz kalmıştır. Bin Ali protestoları engellemek adına ordunun müdahil olmasını istemiştir. Fakat ordu, halk ile karşı karşıya gelmemek ve ateş açmamak adına Bin Ali'nin bu isteğini reddetmiştir. Genelkurmay Başkanı, Bin Ali'yi koruyamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Zeynel Abidin bin Ali Tunus'u 14 Ocak 2011 tarihinde terk etmek zorunda kalmıştır. Bin Ali ülkesinden kaçarak Suudi Arabistan'a sığınmıştır. Bu süreç "Yasemin Devrimi" adını almıştır. Böylelikle Tunus'ta yeni

¹³¹ Bülent Karaatlı, "Tunus'ta Arap Baharı: Fransa'nın Tunus Yaşamına Etkisi Üzerinden Bir Değerlendirme", Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2015, s.235

¹³² Al Jazeera, "Zaman Çizelgesi: Tunus ayaklanması", 23 OCAK 2011.(Erişim)
<http://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/201114142223827361.html>
03.04.2017.

bir dönem başlamıştır. 14 Ocak 2011 tarihinde ülkeyi terk etmesi ile Bin Ali dönemi kapanmıştır.¹³³

Cumhurbaşkanlığı koltuğunu Meclis Başkanı Fuad Mebuzan almıştır. Hükümetin başına ise Muhammed Gannuşi geçmiştir. Gannuşi, 17 Ocak'ta yeni hükümet yapısını ilan etmesi ile halkın tepkisini çekmesine neden olmuştur. Gannuşi'nin kurduğu hükümette Bin Ali'nin görev sürecinde yer alan bakanların yeniden yer alması, halk tarafından mevcut sistemde değişikliğe gidilmeyeceği kanaatinin oluşmasına neden olmuştur. Halk buna tepki olarak yeni hükümet sistemini protesto etmiştir. Ayrıca hükümet üyelerinden bazıları bu duruma dur demek adına istifalarını bildirmiştir. Gannuşi Hükümeti, yaşanan olaylar üzerine istifasını vermiştir. Yeni hükümeti Beji Said Essebsi kurmuştur. Essebsi Hükümeti'nde teknokratlar yer almıştır. Demokratik Anayasal Birlik Partisi'ne on yıl boyunca siyaset yapma yasağı getirilmiştir. 23 Ekim 2011 tarihinde oluşturulan Kurucu Meclis seçimlere geçici hükümette yer alan üyelerin katılmasını yasaklamıştır. Arap Baharı'nda Tunus, bölge halkına umut ışığı olmuştur.

Kurucu Meclis ile yeni anayasal düzene geçilmiştir. Aynı zamanda Kurucu Meclis kadın-erkek eşitliğini dikkate almıştır. Seçimlerde ise %50 kadın %50 erkek olmasını öngörmüştür. Kurucu Meclis, milletvekili sayısını 217 olmasında ortak karara varmıştır. Kurucu Meclis üyelerini 33 seçim bölgesinden oluşmasını kararlaştırmıştır. Bunlardan 27'sini ülke içi 6'sını da ülke dışındaki seçim bölgelerinden oluşturmuştur. Yasal oy kullanma yaşı 18 olarak belirlenmiştir.

Tunus'ta yaşanan bu olayların ardından diktatörlük ile iktidarda rejimlerin devrilmesine yol açmıştır. Bu gösteriler Tunus'un dışına sıçrayarak domino etkisi gibi "Arap Baharı" dalgasının başlamasına neden olmuştur. Arap ülkeleri insan hakları, demokrasi, özgürlük gibi hakları talep etmeye başlamıştır. Böylelikle çoğu Arap rejimlerinin devrilmesine neden olmuştur. Bu dalga önce

¹³³ Veysel Ayhan, "Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması" **Ortadoğu Etütleri**, III. Cilt, Ocak 2012, s.70
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/209672>

Tunus'ta başlayıp Mısır, Libya Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemen'de büyük çapta demokrasi adına protestolar gerçekleşmiştir.¹³⁴

Tunus'ta 2012 yılının Ekim ayında genel seçime gidilmiştir. Seçimi ılımlı İslamcı siyasi parti olan Nahda Partisi (Yeniden Doğuş (Rönesans) Partisi) kazanmıştır. Munsif Marzuki Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiştir. Aynı zamanda koalisyon hükümeti kurulmuştur. Marzuki, demokrasi adına adımlar atmıştır. Tunus halkı yeni Kurucu Meclis ve Hükümetten işsizlik, eğitim, sağlık, yoksulluk, sorunların çözülmesini ve demokrasi çarkının devam etmesini talep ediyordu. Uluslar arası ekonomik kriz, ülke içindeki karışıklık gibi sorunlar nedeni ile 2013 yılına gelindiğinde siyasi krizleri beraberinde getirmiştir.¹³⁵

3.1.2.Mısır'da Arap Baharı

Arap ülkeleri, Tunus'ta yaşanan olaylar ile birlikte bir telaşa kapılmıştır. En fazla kaygı duyan rejimler ise Mısır ve Suriye olmuştur. Tunus'un siyasi, sosyolojik ve toplum yapısına baktığımızda en çok Tunus ile benzerlik gösteren ülkeler Mısır ve Suriye'dir. Ayrıca Arap İslam dünyasında yankı uyandırabilecek niteliğe sahip iki ülkedir.

Tunus'ta yaşanan halk ayaklanmalarının ardından "Arap Baharı" dalgasının en büyük halk ayaklanması Mısır'da gerçekleşmiştir. Mısır'da yaşanan halk ayaklanması Arap ve Batı ülkelerinde şok etkisine neden olmuştur. Mısır'da Hüsnü Mübarek 30 yıllık süre zarfında iktidarı tek başına elinde tutuyordu. Mısır'da siyasi ve ekonomik sorunlar baş gösterirken ülke içindeki baskılar, halkı isyana sürüklemesine neden olmuştur. Tunus, Mısır halkına umut olarak görünmüştür. Çanak antenler, Twitter, Facebook gibi sosyal

¹³⁴ Haberler.com, "Tunus'ta Diplomalı İşsizlerin Gösterileri Ülkeye Yayılıyor", 21 Ocak 2016, (Erişim) <http://www.haberler.com/tunus-ta-diplomalı-issizlerin-gosterileri-bircok-8087356-haberi/> 09.04.2017.

¹³⁵ Ahmet Uysal, "Tunus, Arap Baharı'na model olabilir mi?", 25 Oca 2014. (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/tunus-arap-baharina-model-olabilir-mi> 09.04.2017

paylaşım ağlarla iletişim kurmaya çalışan gruplar, örgütlenme eylemini kısa sürede gerçekleştirmiştir.¹³⁶

2011 Mısır Devrimi; 25 Ocak 2011 tarihinden bu yana ülke halkının var olan rejime karşı birleşip seferber olmaya teşvik eden eylemler, protestolar, halk ayaklamaları şeklinde tanımlanmaktadır. Halk ayaklanmasına sebep olan unsurlar; olağanüstü hal yasası, işsizlik, asgari ücretin düşürülme talebi, gıda ürünlerinin yetersizliği, siyasi ve ekonomik yolsuzluk, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasıdır.¹³⁷ Ayrıca Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in varlık ve ihtişam içinde ailesi, çevresi, akrabaları, işbirliği içinde olduğu bürokratlar ve işadamlarının zenginlikle yaşam sürmesi ve aynı zamanda halkın ülke genelinin fakirlikle boğuşması Mısır halkının ayaklanmasına teşvik eden nedenler arasında sayabiliriz. Tunus'ta yaşananlar muhaliflerin zaferi ile sonuçlanması Mısır halkının önünde örnek olmuştur. Mısır'da ayaklanmanın başlaması ile akabinde halkın reform istemesi Tunus Hükümeti'ne bildirilmiştir. Halk yapılan bu reformları yetersiz buluştur. Bu yüzden halk Hüsnü Mübarek'in ülke yönetimini bırakmasını talep etmiştir.¹³⁸ Mısır halkı buna karşın OHAL durumunun kaldırılmasını ve adaletin sağlanmasını istemişlerdir. İşsizlik problemlerinin çözülmesini, yolsuzluk yapanların atılmasını, yeni bir anayasa yapılmasını, hileli seçimlerle gelenlerin görevden uzaklaştırılmasını, yeni hükümet ve idarelerin oluşturulmasını talep etmişlerdir. Bu talepler her ne kadar ideal olarak görülse de tam anlamıyla uygulanmamıştır. Görünürde ciddi bir değişim yaşanmamıştır.¹³⁹

¹³⁶ Osman Atalay, "**Suriye Direnişi 42 yıllık Baas Diktatörlüğünün Sonu**", 1. Baskı, İstanbul, Yarın Yayınları, 2013, s.60.

¹³⁷ Yavuz Elbistan, "**Arap Baharı'nın Mısır'daki Etkisi**", t.y. https://www.academia.edu/7288726/ARAP_BAHARI_NIN_MISIR_DAK%C4%B0_ETK%C4%B0_S%C4%B0

¹³⁸Volkan Türkmen, "ARAP Baharı Sonrasında Değişen Ortadoğu", **Akademik Perspektif**, Şubat 2014. <http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1224&s=orsam%7Cturkish>

¹³⁹ Oya Akgönenç, "Başarısı Çalınan İhtilal Mısır'ın Aldatılan Halkı", **Timeturk**, 16 Şubat 2011. (Erişim) <http://www.timeturk.com/tr/makale/oya-akgonenc/basarisi-calinan-ihtilal-misir-in-aldatailan-halki.html> 10.04.2017.

ABD, muhaliflerden yana tavır sergilemiştir. ABD, Mısır'da mevcut rejimin yerine yeni aktörlerin sahne almasını istemekteydi. Bu sebeple muhaliflere destek vererek Mübarek rejiminin son bulmasında katkısı olmuştur.¹⁴⁰ Türkiye eski Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Mısır'da meydana gelen halk ayaklanmaları ile ilgili Hüsnü Mübarek'e şu ifadeleri kullanmıştır: “*halkını dinle ve demokratik değişim taleplerine yanıt verin, samimi tavsiye olarak halk çağrılarına ve fazlası ile insani olan taleplerine kulak verin, tereddüt etmeden insanların değişim arzularına kulak verin. Hiçbir otorite halka rağmen iktidarda kalamaz, hepimiz faniyiz. Siyasi sorunların çözümü sandıktadır...*” Ortadoğu'da demokratik reformlara destek veren Recep Tayyip Erdoğan, “*baskı hükümetleri devri sona ermiştir.*” ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca Erdoğan Arap ülkelerinde halkın taleplerine yanıt verilmesi gerektiğini ve Mısır'da yaşananların ders alınması gerektiğine vurgu yapmıştır.¹⁴¹

11 Şubat 2011 tarihinde Hüsnü Mübarek, yaşanan iç ayaklanmanın ardından istifasını açıklamıştır. Görevini ise orduya devrettiğini ifade etmiştir. Mısır Silahlı Kuvvetler Yüksek Konseyi anayasayı askıya almıştır. Aynı zamanda parlamentoyu dağıtmıştır. İdeolojik olarak Müslüman Kardeşler Hareketi'ne yakın olan Muhammed Mursi, Mısır'da 12 Haziran 2012 tarihinde seçimle yönetime gelen ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Mursi, %51.7 oy oranı ile seçimleri almıştır. 30 Haziran 2012 tarihinde ise ilk kez demokratik yollarla seçilen Mursi, yemin ederek görevine başlamıştır. Mısır Devrimi ile geçici olarak göreve gelen Mısır Savunma Bakanı Mareşal Hüseyin Tantavi, yerini Genel Kurmay Başkanı Abdulfettah es-Sisi'ye bırakmıştır.

30 Haziran 2013 tarihine gelindiğinde Mısır'da Tahrir Meydanı'nda Mursi rejiminin ilk yıldönümünde rejim karşıtı gösteriler hızla yayılarak diğer vilayetlere de sıçramasına neden olmuştur. Temerrüd Hareketi, muhalifler tarafından kurularak Mursi'nin yönetimi bırakması için 22 milyon imza topladığını halka

¹⁴⁰ Numan İsmail Telci, “Devrim Sonrası Mısır'da Güç Müdahalesi: İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet” **ORSAM**, V. Cilt, Sayı 49, Ocak 2013.
<http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1224&s=orsam%7Cturkish>

¹⁴¹ Osman Atalay, **A.g.e.**, s.71.

açıklamıştır. Mısır Ordusu ise ortak paydada buluşulmaması halinde 48 saat sonra kendi çözüm yolları ile olaylara müdahil olacağını açıklamıştır. Mursi bu süreci iyi değerlendirememiştir. 03 Temmuz 2013 tarihinde Mursi “Milli Mutabakat Hükümeti” yineleyerek çözüm olabileceği düşüncesi ile halka açıklamıştır. Fakat orduya ait tanklar Mısır Cumhurbaşkanlığı Sarayı, Mısır Devlet Televizyonu, Tahrir ve Nahda Meydanlarına konuşlanarak darbeyi gerçekleştirmiştir. General Sisi, Mursi'nin yönetimden uzaklaştırıldığını açıklamıştır. Geçici kurulacak Cumhurbaşkanlığına ise Anayasa Mahkemesi Başkanı Adli Mansur getirilmiştir. Bu sırada Müslüman Kardeşler Hareketi üyeleri gözaltına alınmıştır.

Türkiye eski Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun yapılan askeri darbe ile ilgili açıklaması şöyle olmuştur: “*Demokratik seçimlerle iş başına gelmiş gerekçesi ne olursa olsun meşru olmayan yöntemlerle dahası, askeri bir darbe ile devrilmesi kabul edilemez*” şeklinde ifadeler yer vermiştir. Temmuz 2013 tarihinde Birleşik Arap Emirlikleri Suudi Arabistan ve Kuveyt darbe ile kurulan yönetime parasal desteklerde bulunmuşlardır.

25 Aralık 2015 tarihinde Mısır Hükümeti Müslüman Kardeşler Hareketi'ni terör örgütü ilan etmiştir. 28 Mayıs 2014 tarihinde ise Sisi %96 oy oranı ile herhangi bir gözlemcilerin bulunmadığı seçimde Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Mayıs 2015 tarihine gelindiğinde Mursi ve Müslüman Kardeşler Hareketi üyelerinden 100 kişiye idam cezası kararı verilmiştir.¹⁴²

” *Herkesin bilmesi gereken şey, bu tarihi mısır ayaklanmasının iyi bir sonuç getirmek yerine, nereden ise tümü ile "çalınmak " üzere olduğudur. Mısır halkı aldatılmıştır*” (Akgönenç,2011).¹⁴³ şeklinde ifade etmiştir.

¹⁴² En Son Haber, “**25 Ocak Devrimi'nden bugüne Mısır'da yaşananlar**”, 2016. (Erişim) <http://www.ensonhaber.com/25-ocak-devriminden-bugune-misirda-yasananlar-2016-01-26.html> 10.04.2017

¹⁴³ Oya Akgönenç, **A.g.e.**

3.1.3.Libya’da Arap Baharı

Libya, ulus devlet tanımlamasından ziyade 8’e aşkın büyük kabilelere sahip bir devlettir. Nüfusunun büyük çoğunluğunu Araplar oluşturmaktadır. Diğer Arap ülkelerinde olduğu gibi Libya’nın kendine özgü toplumsal yapısı mevcuttur. Diğer Arap ülkelerinde farklı kılan en önemli özelliği ise Libya’nın çok parçalı kabilelerden oluşmasıdır.¹⁴⁴

II. Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile Fransız ve İngiliz himayesine giren Libya, 1949 yılında Birleşmiş Milletlerce bağımsızlık talebi kabul edilmiştir. Ancak tam bağımsızlığını 1951 yılında kazanmıştır. Şeyh İdris ilk devlet başkanı olmuştur. 1969 yılına gelindiğinde Kral İdris’e Muammer Ebu Minyar Al-Kaddafi darbe ile yönetime el koymuştur. Bu sebeple Libya yıllarca Birleşmiş Milletler ambargosu ile yönetimine devam etmek zorunda kalmıştır. Kaddafi’nin düşünceleri manifesto olarak adlandırılan “Yeşil Kitap” ta yer almıştır. Kaddafi, 42 yıl boyunca iktidarı elinde tutmuştur. Son dönemlerinde ise milyar dolarlık serveti ortaya çıkarılmıştır. Kaddafi ve ailesinin zenginlik içinde yaşam sürmesi Libya halkının öfke ve nefretinin artmasına neden olmuştur.¹⁴⁵

Arap ülkelerinde Arap Baharı domino etkisi ile hızlı yayılma göstermiştir. Tunus’ta başlayan Arap Baharı Mısır’ın ardından Libya’ya da sıçramıştır. Halk ayaklanmaları hızlı bir şekilde ülke içinde yayılmıştır. Libya’da ortalama genç işsiz sayısı %30’ları bulması ve aynı zamanda Kaddafi ve ailesinin zengin yaşantısı Arap Baharı dalgası ile Libya’da da baş göstermiştir. Arap Baharı’ndan etkilenen ülkelerde ya rejim değişikliğine gidilmiş ya da darbe ile yeni aktörler yönetimlerde rol almıştır. Libya’da yaşanan halk ayaklanmalarının nedenleri Mısır ve Tunus’ta yaşanan nedenler ile benzerlik göstermektedir. Bunların temel sebebi Mısır ve Tunus’ta olduğu gibi Libya’da da ekonominin

¹⁴⁴ Zafer Akbaş, Zeynep Arslan Düzgün, “Libya’daki Arap Baharı’na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VIII. Cilt, Sayı 2, 2012, s.68.

<http://asosindex.com/cache/articles/article-1423878633.pdf>

¹⁴⁵ Abdullah Taşkesen, “**Arap Dünyası’nda Demokratikleşme Hareketleri**”, VI. Cilt, Sayı 2, 2011, s.267

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049787/5000047074>

gerilemesi olmuştur. Bununla beraber işsizlik de baş göstermeye başlamıştır. Libya'nın en büyük ekonomik geliri ise petroldür. Petrolden alınan finansal kaynak yetersiz kalmıştır. İstihdam alanı ise yeteri düzeyde oluşturulmamıştır. Ülke içinde yaşanan bu gibi nedenler Libya gençlerinin sokağa dökülmesine ve ayaklanmasına neden olmuştur. Ayrıca Libya'da Kaddafi ile kabileler arasında hükümette kalma adına çatışmalar yaşanmıştır. Ordu içinde ise söz sahibi olan kabileler ile Kaddafi arasında mücadeleler başlamıştır. Muammer Kaddafi, ordu içinde konuşlanan Kabile askerlerine hiçbir zaman güven duymamıştır.

15 Şubat 2011 tarihine gelindiğinde Arap Baharı dalgası Libya'da resmen başlamıştır. Olayların ilk başladığı dönemde ayaklanmalar daha barışçıl olarak gözlemlenmiştir. Aslında Arap Baharı dalgası Libya'da ocak ayında konut sıkıntıları ve ekonomik yolsuzluklarla başladığını söylemek mümkün olur. Ancak güvenlik biriminin Libya halkına karşı tutumu sert olmuştur. Aynı zamanda bu tutumu ülke içindeki eylemler iç savaşa sürüklenmesine neden olmuştur. Güvenlik birimlerinin eylemleri gerçekleştiren kitlelere karşı ateş açması ile halkın öfkesine neden olmuştur. "Öfke Günü" olarak 17 Şubat 2011 tarihinde seferberlik ilan eden halk, rejime karşı eylem ve gösterilerini daha da arttırmıştır. Bu eylemler kısa sürede Bingazi'den Beyda ve Zintan vilayetlerine sıçramıştır. Kaddafi ise yaşanan bu olayları kontrol edemez hale gelmiştir. Ülke içindeki kabilelerden bazıları Kaddafi yönetimine artık destek olmayacaklarını ifade etmiştir. Ancak Kaddafi adına üzücü olan bir diğer gelişme ise oğlu Sefülislam'ın sağ kolu ve Kaddafi Vakfı Genel Başkanı Yusuf Savani halkın yanında yer alarak 17 Şubat 2011 tarihinde istifalarını bildirmişlerdir. İstifalar bir biri ardına devam ederken 21 Şubat'ta ise Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) Başkanı ve İçişleri Bakanı istifa etmiştir. Kaddafi ise hiçbir zaman ordu askerlerine güvenmemiştir ve bu güvensizliği de yersiz değildi. Yıllarca baskı altında yaşayan halk, ayaklanarak özgüven kazanmıştır.

Mısır ve Tunus'ta yaşanan halk ayaklanması Libya'da farklı sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca iç savaşa doğru sürüklenmelerine neden olmuştur. Rejim ile muhalifler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Kaddafi rejimi 17 Mart 2011 tarihinden sonra Bingazi şehrini bombalamıştır. Ancak Kaddafi uçaklarından iki

pilot, Kaddafi'nin bombalama emrine itaat etmeyerek ülke dışına çıkıp Malta'ya iniş yapmıştır. Kaddafi'nin gücü her geçen zamanda daha da kırılma göstermiştir. Kaddafi'nin bu tutumu uluslar arası sistemde tepkilere yol açmıştır. Bunun sonucunda NATO'nun Libya'ya müdahale hakkı doğmuştur.¹⁴⁶

Arap Baharı Libya'yı da sarmıştı. Şubat 2011 tarihinde Bingazi vilayetinde tutuklanan Fatih Turbel ile şiddet daha da artmış durumdadır. Ayaklanma ülkeye hızlı bir şekilde yayılmıştır. Ülke içinde güç kullanımı ile insan haklarının ihlal edilmesi Libya'nın Avrupa Birliği üyeliğinin askıya alınmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi ise Kaddafi rejimini insan hakları ihlali yaptığına vurgu yaparak uyarılmıştır.¹⁴⁷

26 Şubat 2011 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Kaddafi ve ailesine yaptırım uygulayacağını ifade etmiştir. Akabinde Avrupa Birliği devletleri de Kaddafi rejimine yaptırım uygulayacaklarını bildirmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Libya hava sahasını uçuşa yasaklamıştır. NATO, Kaddafi'nin en küçük oğlu ve torunlarını hava saldırısı düzenleyerek öldürmüştür.

27 Haziran 2011 tarihinde Uluslar arası ceza mahkemesi tarafından Kaddafi, Sefülislam ve Abdullah El Senusse'yi insanlık suçu işlediği savunularak yakalama kararı verilmiştir. Muhalifler ise Babül Aziziye Karargahı'na el koymuştur. Kaddafi'nin ailesi ise Cezayir'e sığınmak zorunda kalmıştır.

15 Eylül 2011 tarihinde ise Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy ve İngiltere Başbakanı David Cameron Libya ziyaretini gerçekleştirmiştir. Türkiye eski Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ise başkent Trablus ile Bingazi vilayetlerine ziyaretini gerçekleştirmiştir. Ulusal Geçiş Konseyi, Sirte'yi iki ay boyunca çatışarak ele geçirmiştir. Ardından Ulusal Geçiş Konseyi askeri

¹⁴⁶ Mervan Nazım, “**Arap Baharı'nda Sancılı Bir Devrim: Libya**”, Academia, t.y. (Erişim) https://www.academia.edu/25841801/ARAP_BAHARINDA_SANCILI_B%C4%B0R_DEVR%C4%B0M_L%C4%B0BYA 11.04.2017

¹⁴⁷Doğan, Gürkan; Durgun, Bülent: “Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 15, 2012, s.80 <http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/102/files/4-22042012.pdf>

Abdulkhakim Belhac, Kaddafi'yi Sirte'de yaralı bir şekilde ele geçirdiklerini fakat sonra öldüğünü kamuoyuna açıklamıştır. Ulusal Geçiş Konseyi önderi Abdulcelil ise 23 Ekim 2011 tarihinde Libya'nın özgürlüğünü ilan etmiştir. Abdulcelil, akabinde şeriat hukukuna uygun İslam kurallarına göre ülkeyi yöneteceğini açıklamıştır. 31 Ekim tarihine gelindiğinde ise Abdurrahim el Kib, Libya Başbakanı olarak seçilmiştir.¹⁴⁸

Aslında Libya iç savaşı başarıya ulaşmıştır demek pek de mümkün olmamıştır. Kaddafi'nin ölümünden yaklaşık beş ay önce verdiği bir röportajda: *"Ben ölürsem sadece Libya değil, tüm bölge karışır. Çünkü bu ülkede herhangi biri ne El-Kaide'yi ne de aşiretleri benim gibi kontrol edebilir."* ifadelerine yer vermiştir ki söyledikleri Libya'da yaşananları gözler önüne sermektedir. El-Kaide güçlenerek Afrika ve Ortadoğu'da çatışma sürecini başlatmıştır. Ardından aşiretler önce özerklik elde etmiş ve sonra da petrol ticaretine başlamıştır.¹⁴⁹ Libya'da Kaddafi rejiminin gitmesi ile çatışmalar son bulmamıştır. Libya halkı arasında yapılan araştırmalar neticesinde halkın genelinin ülke içindeki güvensizlik ve istikrarsızlıktan üzüntü duymuş ve devrime destek olmalarından ötürü pişmanlık yaşamıştır. Kimileri ise Kaddafi yönetimi ile daha istikrarlı yıllarına geri dönmeyi istediklerini ifadelerinde yer vermiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁸Al Jazeera, "Kronoloji: Libya Devrimi Libya'da Şubat Ayında Başlayan İsyarla Birlikte Yaşanan Önemli Gelişmeler", 2011, (Erişim)
<http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/kronoloji-libya-devrimi> 11.04.2017.

¹⁴⁹ CNNTÜRK, "Yine Neler Oluyor Libya'da?", 21.05.2014, (Erişim)
<http://www.cnnturk.com/haber/dunya/yine-neler-oluyor-libyada> 11.04.2017.

¹⁵⁰ Melahat Kemal, "Devrim Pişmanlığı: Kaddafi'den Sonra Libya", Timeturk, Ekim 2015 (Erişim)
<http://www.timeturk.com/devrim-pismanligi-kaddafi-den-sonra-libya/haber-68806> 11 04 2017

Harita: Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da 2011 Yılında Başlayan Halk Ayaklanmalarının Ülkeler Üzerindeki Etkileri¹⁵¹

3.2. SURİYE' DE ARAP BAHARI

3.2.1. Suriye'de Olayların Başlaması ve Gelişimi

Tunus'ta başlayıp kısa sürede Arap ülkelerini etkisi altına alan Arap Baharı şimdi ise Suriye'ye sçramıştır. Artık Suriye'de statüko bozulmuş durumdadır ve bölgesel etkiye sahip olan bu coğrafyada; "Büyük Kürdistan" umudunun güneybatı bölgesini kapsamaması ve İsrail ile çatışmalı sürecin bitmediği Golan Tepeleri bulunmaktadır. Suriye, aynı zamanda Lübnan'daki Hizbullah Hareketini desteklemesi ile ABD'nin başrolde oynadığı uluslar arası

¹⁵¹ Harita Kaynak: "Arap Baharı' haritasında Türkiye'nin işi ne?", Radikal, 22.08.2013 (Erişim)

<http://www.radikal.com.tr/dunya/arap-bahari-haritasinda-turkiyenin-isi-ne-1147262/> 11.04.2017.

düzene ve Camp David Anlaşması ile belirlenen Ortadoğu düzenine karşı tepkisi Suriye coğrafyasını diğer Arap ülkelerinden ayırmaktadır. Suriye’de yaşananlar olayların başlayıp bir iç savaşa dönüşmesine neden olan etmenler tabii ki de bölgesel ve küresel aktörlerin Suriye topraklarını “vekalet savaşı” alanı haline getirilmesinden kaynaklanmaktadır.

Rusya ile Suriye, 8 Ekim 1980 tarihinde Dostluk ve İşbirliği Antlaşmasını imzalaması iki ülke arasındaki ilişkiyi farklı boyuta taşımıştır. Anlaşmaya göre Suriye’nin herhangi bir kriz veya işgal söz konusu olursa Rusya yönetimince korunacağı ve destekleneceği içeriyordu. İki yönetim arasındaki ilişki genel olarak kendi yönetimleri için çıkarlar doğrultusunda dostluklarını korumuşlardır. 2005 yılına gelindiğinde Beşar Esed’in Putin ziyaretinde Sovyetler Birliği dönemindeki dostluk ilişkilerinin devam etmesi sözünü almıştır.

ABD’nin geçmişten iç savaşa kadar Suriye yönetiminden beklentisi aslında rejimin devrilmesi değil de Esed rejiminin İran yönetiminden kopması ve İsrail ile barış içinde anlaşması olmuştur. Şu an ise ABD, Esed rejiminin gitmesinin istemektedir. Yeni aktörlerin rol alması gerektiğini savunmaktadır.¹⁵²

İran ise İslam Devrimi’nin yaşandığı 1979 yılında Suriye’nin desteğini görmüştür. İki yönetim de genel itibari ile birbirine hem bölgesel anlamda hem de küresel anlamda destek çıkmıştır. Bu ilişki tamamen stratejiktir. İran, 2006 yılında Suriye ile Ortak Savunma Anlaşmasını imzalayarak iki yönetim arasındaki ilişkiyi yasal zemine oturtmuştur.

İsrail ile Suriye arasında yaşanan Arap-İsrail Savaşı sonrasında ateşkes ilan edilmesine rağmen iki devlet arasındaki teknik savaş hala sürmektedir.

Türkiye ile Suriye arasındaki ilişki genel itibari ile Soğuk Savaş düzleminde devam etmekteydi. Suriye’nin sol örgütleri ve PKK terör örgütüne destek vermesi aynı zamanda Hatay vilayetinin Türkiye topraklarına katılması iki yönetim arasındaki nabzı bir türlü düşürememiştir. Türkiye’nin yaptırımları üzerine 9 Ekim 1988 tarihinde Abdullah Öcalan’ı Suriye’den çıkması ve Adana

¹⁵² Fehim Taştekin, **A.g.e.**, s.55.

Anlaşması imzalayarak sol örgütlere ve PKK terör örgütlerine artık destek vermeyeceklerini açıklaması iki ülke arasındaki gerginliğin son bulmasına ve yeni dönemin başlamasına neden olmuştur. Ancak Arap Baharı'ndan etkilenen Suriye, halk ayaklanmaları sonucu Esed'in kendi halkına ateş açması ve insanlık suçu işlemesi ile iki devlet arasındaki ilişki tekrar bozulmasına neden olmuştur. Türkiye muhaliflerden ve sivil halktan yana tavrını belirlemiştir. ¹⁵³

Tunus ile başlayan halk ayaklanmaları Mısır ve Yemen'de de dalgasını sürdürürken Suriye halkına özgürlük umudu doğmuştur. Henüz Arap Baharı dalgası Suriye'ye yansımamışken Suriye Devlet Başkanı Beşar Esed, Arap ülkelerinde yaşanan bu ayaklanmalar ile alakalı The Wall Street Journal Gazetesine yaptığı röportajda; Arap Baharı'nı “ *yeni bir çağ*” şeklinde dile getirerek “*Arap ülkeleri yönettikleri halkının ekonomik ve politik taleplerini dikkate almalıdır.*” İfadelerine yer vermiştir. Akabinde Esed “*halkın taleplerini yerine getirmezseniz Mısır ve Tunus'ta yaşanan olaylar ile karşı karşıya kalırsınız*” şeklinde açıklamalarda bulunurken kendi devletinin gidişi ile ilgili yaptığı hizmetlerde 2000 yılında iktidarı ele alması ile yetersiz kaldığını ve yeni reformları gerçekleştirmek istediğine dair halka söz vermiştir. Esed bölgesel ve küresel devletlerle yerini şekillendirirken Özellikle ABD ve İsrail Devleti'ne karşı samimi ilişki içinde olmadığına vurgu yapmıştır.

Suriye, 40 yıldan fazla tek partili Baas'ın elinde yönetiliyordu. Devlet, siyasi örgütlenmeleri, internet bilişim sistemlerini, sosyal ve kültürel sivil toplum kuruluşlarını denetleyerek kontrol altına almıştır. Suriye, Hafız Esed yönetiminden bu yana olağanüstü hal yasaları ile yönetilmektedir. %10'luk bir nüfusa sahip Nusayriler, anti-demokratik tavırla geri kalan ülke halkı üzerinde baskı kurmuştur. Suriye bu dönemde sadece Filistin sorununa destek vermekle meşguldü. Suriye, kendi iç sorunlarının farkında olmaması ve çözüm yoluna gitmemesi ile toplumsal hareketliliğin eşiğine gelmiş durumdaydı. Ayrıca Beşar Esed, Arap Baharı ile etkilenen yönetimlere “*halkın ekonomi ve siyasi taleplerini dikkate alın*” demesinin ardından kendi iç sorunlarını da göz ardı etmemesi gerekirdi. Çünkü Suriye halkı artık kalıcı ve radikal çözüm arayışı içine girmişti.

¹⁵³ Fehim Taştekin, **A.g.e.**, s.57.

Ülkenin Esed baskısı ile yıllarca yönetilmesi halkı öfke ve nefret söylemlerinin kazanılmasına neden olmuştur.

Arap Baharı domino etkisiyle Mısır ve Libya ile beraber en kısa sürede Suriye’de yankı uyandırmıştır. Beşar Esed: *“Tunus ve Mısır’da yaşananlar tüm Arap ülkeleri gereken dersini almalı ve beklenen reformlarını gerçekleştirmelidir.”* şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Aynı zamanda Esed kendi halkının taleplerine kulak vereceğini ve reformlarda bulunacağını ifade etmiştir.

Birinci bölümde yer verildiği üzere Suriye’de azınlık durumunda olan Nusayriler, iktidarı ordu ve polisin silahlı gücüne dayandırmaktadır. Hafız Esed yönetiminden bu yana Suriye Baas Partisi tarafından yönetilmekte ve anti-demokratik seçimler yapılmaktadır. Hafız Esed, yaklaşık 70 bin halkını katletmiştir. Ayrıca Müslüman Kardeşler üyelerinden ortalama 2 milyon Suriyelileri ölüme sürüklemiştir. Aynı zamanda Kürtlere yıllarca vatandaşlık hakkı vermemiştir. Bunların yaşandığı Esed iktidar dönemlerinin Suriye halkının özlem duyduğu demokratik yönetimleri umut etmeye başlamıştır. Arap Baharı ile halk güç bulmuştur.¹⁵⁴

Arap Baharı’nın etkisinden çekinmeyen Esed, ülke içindeki ordudan ve Rusya gibi bir süper gücün desteğini almasından kaynaklı Arap Baharı dalgasından zorlanmayacağı düşüncesindeydi. Beşar Esed kendi halkının siyasi ve ekonomik zorluklara karşı dayanma gücü olduğu kanaatindeydi. Aynı zamanda sorunlara dair görüş farklılıkları olmadığını öngörmekteydi. Ancak çok geçmeden 17 Mart 2011 tarihinde hareketlilik Dera vilayetinde başlamıştır. Suriye’de Dera vilayeti Baas için ayrı bir öneme sahip olup kendi kalesi durumundaydı. Bu hareketliliğin ilk Dera şehrinde yaşanması bu sebeple önemli olmuştur.¹⁵⁵ Dera şehrinde başlayan hareketlilik ile halk üzerindeki korku ve baskı etkisinin yıkılması ve diğer bölgelerde de eylemlerin başlaması halk için yeni bir başlangıç olmuştur. Dera şehrinde 19 Mart 2011 tarihinde *“Öfke Günü”* ilan edilmesinin ardından aynı gün Cuma namazı sonrasında eylemler

¹⁵⁴ Osman Atalay, **A.g.e.**, s.71.

¹⁵⁵ Yağmur Şen, “Suriye’de Arap Baharı” **Yasama Dergisi**, Sayı 23, s.59.
http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/54-79.pdf

tertiplenmiştir. Aslında 27 Ocak 2011 tarihinde facebook üzerinden seferberlik çağrısında bulunanların tam anlamı ile halkın desteğini almamasının temelinde Esed'in reforma gitmesi, olağanüstü hal yasasının kaldırılması, siyasi ve ekonomik yolsuzluklara çözüm getirilme çabası, medya üstündeki baskının kaldırılması yatmaktaydı. Bu süreçte Esed rejimine karşı çıkan ciddi kitleler oluşmamıştır. Suriye'de bazı vilayetlerde 18 Şubat 2011 tarihinde duvarlara rejim karşıtı sloganlar yazılmaya başlandı. 16 Mart tarihinde eylemlerde yer alan bir çok kişi gözaltına alındı. Eylemlerde “Allah, Suriye Özgürlük Bize Yeter” sloganları yer alırken Esed safında yer alanlar ise “Allah, Suriye, Beşar Bize Yeter” sloganları ile karşılık bulmuştur.

Dera vilayetinde rejim reform hareketleri ile ülke içinde nabzı düşürmüştür. Ancak 20 Mart 2011 tarihinde Adalet Sarayı, Baas Partisi binaları, vali konağı ve güvenlik birimlerine ait araçlar yakılmıştır. 25 Mart tarihinde “Allah, Suriye Özgürlük Bize Yeter” sloganları kısa sürede Duma, Harasta, Hama, Humus, Banyas, Deyr el Zor, Lazkiye, Kamışlı ve Haseke bölgelerine sıçramıştır. Esed ise Dera'da başlayan eylemleri önüne geçmek adına birkaç önlem alma ihtiyacı duymuştur. Bunlar:

- 8 Mart 2011 tarihinde af ile bazı tutuklular serbest bırakılmıştır.
- 19 Mart 2011 tarihinde askerlik yaşı 21'den 18'e düşürecek yeni yasayı onaylamıştır.
- 25 Mart 2011 tarihinde siyasi tutukluların 260'ını serbest bırakmıştır.
- 29 Mart 2011 tarihinde Suriye Başbakanı Naci Itri istifa etmiştir.
- 30 Mart 2011 tarihinde olağanüstü hal yasasını kaldırmıştır. Aynı zamanda 120 bin Kürt halkına vatandaşlık verilmemesi ile ilgili yasaya çözüm getirmek adına özel komisyonlar oluşturulmuştur.

Muhalifler bu reformları göz boyama adına yapıldığına inanmaktaydı. Ayrıca eylemler, rejimin sert müdahaleleri, tutuklama emirleri ve işkence iddiaları git gide hız kazanmıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁶ Fehim Taştekin, **A.g.e.**, s.63.

3.2.2. Suriye’de Adım Adım Gidilen İç Savaş

Beşar Esed, reform yenilikleri sözlerinde bulunurken bir yandan da eylemleri bastırmak adına kendi halkına askeri müdahalelerde bulunarak çift yönlü bir strateji izlemiştir. Mayıs 2011 tarihine gelindiğinde Suriye karışmış ve tanklar Dera ve Humus’ta eylemcilerin üzerine yürümüştür. Esed rejiminin bu iç politikası ve halkına karşı uyguladığı sert müdahaleler uluslar arası alanda, kınama mesajlarının alınmasına neden olmuştur. Ayrıca akabinde ABD ve AB yaptırım uygulama kararı almıştır. Temmuz 2011 tarihinde Hama’da yüzden fazla eylemcinin öldürüldüğü Suriye güvenlik güçleri tarafından açıklanmıştır. Ayrıca dönemin ABD Dışişleri Bakanı Clinton, “*Beşar Esed meşruiyetini kaybetti*” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Temmuz 2011 tarihinde Özgür Suriye Ordusu (ÖSO), ordudan ayrıldıktan sonra kurulmuştur. Aynı zamanda Esed rejimine karşı bir araya gelen bazı muhalifler Suriye Ulusal Konseyi’ni (SUK) oluşturdular. SUK’un temel hedefinde Esed’i 6 ay içinde devirmek vardı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Esed rejiminin bu tutumunu kınadı ve yaptırım uygulamak isterken Rusya ve Çin veto etmesi ile yaptırım uygulanamadı. Aynı zamanda AB, Suriye’ye yaptırım uygulama kararı almıştır ve üyeliğini iptal etmiştir.¹⁵⁷

Arap Birliğine üye olan Suriye, üyeliğinin bu iç çatışma nedeni ile askıya alınması ile bölgesel konjonktürde yalnızlaştırılmıştır. Ayrıca birlikte Esed rejimine halk üzerindeki sert baskıyı durdurmasını ve ülkede meydana gelen olayların gözlemci bir misyon tarafından yerinde incelenmesi için üç gün zaman vermiştir. Bu istekleri gerçekleşmediği sürece ekonomik yaptırımlar uygulanacağı belirtilmiştir.

Türk- Arap ilişkilerinin ele alındığı toplantıda dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu: “*Suriye halkına uygulanan toplu katliamı kınıyoruz. Suriye’de dökülen kanlara bir son vermek hepimizin sorumluluğu*” açıklamasında bulunarak rejime karşı tavrını sergilemiştir. Ancak Esed rejiminin gitmesini

¹⁵⁷ Charles Glass. (2015). *Suriye Yanıyor IŞİD ve Arap Baharının Sonu*, Sayılık, İkbal. (Çev.), Matbuat Yayın, İstanbul, s.16.

isteyen ve Ortadoğu ülkelerini bekleyen sorunlardan biri de muhaliflerin ortak paydada buluşmak yerine parçalı bir biçimde rejime karşı savaşmasıdır. Ortadoğu ülkeleri arasında Esed'in devrileceği yönünde ortak görüş birliği olmuştur. İran ise Suriye rejimi yanında safını alırken bu kararı sonradan değişim göstermiştir. Çünkü İran, stratejik politika ile ilerleyen ilişkide Esed rejiminin devrilmesi ile yerine gelecek yeni aktörlerle karşı karşıya kalmak istememesinden kaynaklanmaktadır. Bölgesel ve küresel baskılar Esed rejimine karşı devam ederken İngiltere muhaliflerle resmi görüşmelerde bulunmuştur. İngiltere ile resmi temaslarda bulunan muhalifler Esed'in yerine geçme gibi beklentileri ortaya çıkarmıştır. Fransa ise Esed rejiminin reformlarla ayakta kalabileceği görüşünde artık rejimin geç kaldığına vurgu yaparak muhaliflerle görüşmeye hazır olduklarını dile getirmiştir.

24 Aralık 2011 tarihinde Şam'da iki farklı bombalı araç saldırısı gerçekleşmesinin ardından muhalif güçler ile Esed destekçileri arasında karşılıklı suçlamalar ortaya çıkmıştır. Bu olay Arap Baharı'ndaki en büyük ilk intihar saldırısı olmuştur. Rejim bu patlamanın El-Kaide tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.¹⁵⁸

2012 yılına gelindiğinde radikal kitleler ülke içinde güç elde etmeye başlamıştır. Ocak 2012 tarihinde El-Nusra cephesinin kurulduğu ilan edilmiştir. Şubat ayında ise El-Kaide lideri Zevahiri: Türkiye, Ürdün, Irak ve Lübnan'daki Müslümanları cihat çağrısında bulunarak video yayınlamıştır. El-Nusra sivillere saldırarak iç savaşı daha da körüklemiştir. SUK ise mart ayında rejime karşı silahlı mücadeleye giden muhalifleri ortak paydada buluşturmak adına askeri konseyi oluşturma çabası içine girmiştir. Birleşmiş Milletler, 13 Haziran 2012 tarihinde Suriye'de yaşanan durumun bir iç savaş olduğu ifadelerine yer vermiştir. 22 Haziran 2012 tarihine gelindiğinde rejim yanlısı güçler Türk jetlerini düşürmüştür. Türkiye de buna karşılık vermiştir. Demokratik Birlik Partisi (PYD) ise Suriye'nin kuzey bölgesini ele geçirmiştir. 2 Ağustos 2012 tarihinde Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan istifa etmiştir. 2 Ekim tarihinde Suriye'den Şanlıurfa'nın Akçakale ilçesine ateş açılması ile Türkiye

¹⁵⁸ Robert Fisk, Patrick Cockburn, Kim Sengupta. (2014). *Suriye Cehenneme Dönüş*, Aslı Adalier, Senem Çevik, Buğra Yasin. (Çev.), Matbuat Yayın, İstanbul, s.111-116

savaşa müdahil olmuştur. Türkiye ise belirlenen hedefi vurarak fazlasıyla karşılık vermiştir. Kasım ayına gelindiğinde Türkiye Suriye Devrimi Muhalefet Güçleri Koalisyon (SMDK)'yı tanımıştır SMDK'NIN siyasi örgütlenmesi genelde ülke dışında gerçekleşmiştir. Bu da Suriye'yi etki etmesine engel olmuştur. 2012 yılının sonlarında yaklaşık 60 bin insan iç savaş nedeni ile hayatını kaybetmiştir.¹⁵⁹

Başarısız olan Kofi Annan'ın istifası sonrasında yerine Cezayirli diplomat olan Lakhdar Brahimin geçmiştir. Dönemin ABD Başkanı Obama, Suriye için kimyasal veya biyolojik silah kullanımı durumunda askeri müdahalelerde bulunacağı ve "kırmızı çizgi" olarak tanımlanacağını açıklamıştır. ABD, El-Nusra cephesini terör örgütü listesini almıştır. Türkiye ise El-Nusra'yı terör örgütü olarak görmek istemedi. Muhalifler, Filistinlilerin barındığı Yermük mülteci kampını ele geçirmiştir.

2013 yılına gelindiğinde uluslararası devletlerin Esed'in gitmesine yönelik isteklerini Esed kabul etmemiştir. İç savaş ülke geneline yayılmış durumundaydı. Mart 2013 tarihinde muhalifler Rakka vilayetinin kontrolünü ele geçirmiştir. Muhaliflere destek sözünde bulunan ABD ve İngiltere, askeri özellikte olmayan destek sunma niyetindeydi. Suriye ordusu ile Hizbullah Hareketi Kusayr kasabasının kontrolünü ele geçirmek adına ciddi bir saldırıda bulunmuştur. Irak'ta Ebubekir el- Bağdadi, El-Nusra cephesinin kurulmasında sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Aynı zamanda grubun parçalanması bugünkü Irak Şam İslam Devlet (İŞİD)'i kurarak ilan etmiştir. El-Nusra cephesi ve El-Kaide lideri El-Zevahiri ise bu iddiaları kabul etmemektedir.

Avrupa Birliği, muhaliflere karşı alınan ambargo kararını kaldırdıklarını bildirmiştir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler, iç savaşla ölü sayısının 80 bin olduğunu güncelledi. Ardından da rejim güçleri stratejik önemi ile bilinen Kusayr kasabasının kontrolünü ele geçirmiştir. Suriyeli muhalifler arasındaki parçalanmalar neticesinde İŞİD terör örgütü iki ÖSO komutanını öldürmüştür. Suriye iç savaşında gerçekleşen olaylar neticesinde Obama, daha önce ele

¹⁵⁹ Begüm Zorlu, "Suriye İç Savaşında Dört Yılda Neler Oldu?", BİA Haber Merkezi, İstanbul, Mart 2015. (Erişim)

<http://bianet.org/bianet/siyaset/163049-suriye-ic-savasinda-dort-yilda-neler-odu> 14.04.2017

aldığı “kırmızı çizgi” ile Suriye’de kimyasal silah kullanımı iddiaları sonucu Suriye’yi bombalayacağı açıklamasında bulunmuştur. Ancak bu eylemi gerçekleştirmesi için Kongre’den onay çıkması gerekmektedir. 30 Ağustos 2013 tarihine gelindiğinde İngiliz Parlamentosu, Suriye’ye askeri müdahalelere Karşı olduğu tavrını ortaya koymuştur. ABD ise Suriye’ye bombalama açıklamasının ardından geri adım atmıştır. Şam’da kimyasal silah kullanıldığına dair İddiaları BM müfettişleri doğrulayarak kimyasal silah kullanıldığını bildirmiştir. Suriye kimyasal silah ambargolarının yok edilmesi için Güvenlik Konseyi karar almıştır. Esed rejimi ise uluslar arası gözlemcilerin inceleme yapmasına izin vermiştir. ¹⁶⁰

2014 yılına gelindiğinde Suriye’deki iç savaşla beraber birçok yıkımlar meydana gelmiştir. “Batı Kürdistan Demokratik Özerk Yönetimi Yasama Meclisi” yeni anayasa ile Cizire, Afrin, Kobane şeklinde üç kanton bölge oluşturduğunu ilan etmiştir. Ocak ve şubat aylarında iç savaşın son bulması adına ilk kez Cenevre’de bir araya gelen Esed rejimi ve muhalifler bu görüşme sonrasında bir çözüme gidilememiştir. ¹⁶¹

Güvenlik Konseyi Esed ve muhaliflerin sivillere yönelik silahlı saldırıların durdurulmasını istemiştir. sivillerin bulunduğu bölgelerde varil bombalarının kullanılmasının yasaklanması için ayrı maddede değinmiştir. 3 yıl boyunca Humus için çatışan Esed ve muhalifler 3 yılın sonunda Esed rejiminin himayesine geçmiştir. Özel Temsilci Brahimi istifasını sunmuştur. Esed rejimi 2014 yılında kendi himayesindeki bölgelerde cumhurbaşkanlığı seçimine giderek ortalama %90 oy oranı ile tekrar yönetimde kalmıştır. Brahimi’nin istifası sonrasında yerini Staffen de Mistura almıştır. Rejim güçlerinin kimyasal silah kullanmaya devam etmesi ile İnsan Hakları İzleme Örgütü’nün kınamasına neden olmuştur. ¹⁶²

13 Mart 2014 tarihinde ÖSO-IŞİD çatışması sonucunda Türkiye sınırları dışında olup Türkiye’nin egemenliğindeki tek toprak parçası olan Süleyman Şah

¹⁶⁰ Charles Glass, **A.g.e.**, s.19.

¹⁶¹ Begüm Zorlu, **A.g.e.**

¹⁶² Charles Glass, **A.g.e.**, s.21.

Türbesi IŞİD'in eline geçmiştir. 20 Martta IŞİD, youtube aracılığı ile türbeyi üç gün içinde boşaltmasını ve Türk bayrağının indirilmesini istemiştir. Buna karşılık üç gün sonra Türbeyi yıkıp parçalayacakları tehdidinde bulunmuştur. Türkiye ise Şah Fırat Operasyonu ile türbeyi boşaltarak Rojova ile Türkiye arasında bir bölgeye yerleştirildi.¹⁶³

Nursa cephesi ise Ağustos 2014 tarihinde Kuneytara Geçidi'ni kontrol altına almıştır. ABD ise Iraklı Kürt savaşçıları silahlandırmıştır. Aynı zamanda Irak'ta IŞİD'e hava saldırılarında bulunmuştur. IŞİD, 24 Ağustos 2014 tarihinde Rakka'ya tamamen hakim olmuştur. IŞİD, Suriye ve Irak'taki tarihi eserleri yok etmiştir. Eylül ayına gelindiğinde IŞİD Kobane'ye saldırmıştır. Bölgedeki Kürtler uluslar arası güçlerin desteğini alarak bölgeden IŞİD çıkarılmıştır. IŞİD ise saldırılarına devam etmiştir. Kasım ayına gelindiğinde Nava, Suriye Ordusundan Nusra cephesine geçmiştir.¹⁶⁴

26 Ocak 2015 tarihinde Rusya, Suriye'deki tarafları Moskova'da toplamıştır.¹⁶⁵ 2016 yılına gelindiğinde Suriye iç Savaşı'na yönelik diplomatik çözüm arayışları sürdürülmekteydi. Bu sırada Türkiye ve Rusya odaklı çözüme gidilmeye çalışılmıştır. Halep'ten tahliyeler başlanmıştır. Türkiye ile Rusya Cenevre Görüşmelerinin devamı niteliğinde görüşmelere başlamıştır. Buna da hem rejim hem de muhalifler bir kez daha masada uzlaşılması adına bir araya getirilmiştir. Türkiye ise ÖSO ile beraber Suriye'nin kuzey bölgesine Fırat Kalkanı Harekatı'nı başlatmıştır. Türkiye, Cerablus ve El-Bab'ı IŞİD'den temizlemiştir. Suriye'de 6 yıl boyunca yaklaşık 400 bin kişi bu iç savaşla hayatını kaybetmiştir. 145 bin kişi ise kayıp durumundadır. Yaklaşık 14 bin kişi ise işkencelere maruz kalmıştır. Suriye'de iç savaş nedeni ile ortalama 4 milyon 800 bin kişi Türkiye başta olmak üzere başka ülkelerde sığınmacı konumuna

¹⁶³ Begüm Zorlu, **A.g.e.**

¹⁶⁴ Charles Glass, **A.g.e.**, s.21.

¹⁶⁵ Fehim Taştekin, **A.g.e.**, s.393

düştür. Ülke içinde ise 6,5 milyon kişi iç savaş nedeni ile göç etmiştir. İç savaş hala da devam etmektedir.¹⁶⁶

3.2.3.Suriye’de Kimyasal Silah Kullanımı İddiaları

Suriye’de kimyasal silah kullanılıp kullanılmadığı ilk başlarda tartışmalı durumdaydı. Suriye’de 7 bölgeden Guta, Ham el-Asel, Saraquebve, Ashrafiah bölgelerinde Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Bam Ki-mum’a sunulan nihai raporda kimyasal silah kullanıldığı ileri sürülmüştür. Açıklanan raporda kullanılan silahların asker ve sivillere karşı kullanıldığına özellikle vurgu yapılmıştır. Yine aynı rapora göre 7 bölgeden birinde kimyasal silahın kullanılmış olma ihtimaline değinilmiştir. Geri kalan iki bölgede ise yapılan araştırma sonucu verilen nihai rapora göre kimyasala dair herhangi bir bulguya rastlanmadığı açıklanmıştır. Yine bu rapora göre kullanılan kimyasal silahların hangi güçler tarafından kullanıldığı belirtilmemiştir.¹⁶⁷

Suriye Baas rejiminin 2012 yılındaki sözcüsü olan Cihad Makdisi, bu dönemde Suriye’de kitle imha saldırılarının kullanılmayacağına dair güven aşılama çalışmıştır. Böylelikle Makdisi’nin bu açıklaması ile Suriye’nin kitle imha silahlarına sahip olduğuna dair resmi açıklamalarda bulunmuştur. ABD Ulusal İstihbarat Direktörü James Claper ise 2013 yılında Suriye’nin kimyasal ve biyolojik silah eylemlerini yakından takip etmekte olduğunu açıklamıştır.¹⁶⁸

Suriye’de Mart 2013 tarihinde alternatif hükümet kurulma faaliyetleri devam ederken eş zamanlı olarak kimyasal silah kullanımı konusunu

¹⁶⁶ NTV Haber, “Suriye iç savaşında 6 yılda neler yaşandı?”, 15 Mart 2017. (Erişim) http://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ic-savasinda-6-yilda-neler-yasandi,IkOVGc0sPUqbdUE_EDsqA 19.04.2017

¹⁶⁷ Milliyet, “Suriye’de kimyasal silah kullanıldı”, 13 Aralık 2013. (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/suriye-de-kimyasal-silah/dunya/detay/1807056/default.htm> 21.04.2017.

¹⁶⁸ Al Jazeera, “Suriye’de göz yumulan büyük tehlike: Kimyasal ve biyolojik silahlar”, 5 Nis 2017. (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyede-goz-yumulan-buyuk-tehlike-kimyasal-ve-biyolojik-silahlar> 21 04 2017

beraberinde getirmiştir. Ordunun kontrolünde olan ve rejim yanlısı olan Ham el-Asel'de 19 Mart 2013 tarihinde kimyasal silah kullanılmıştır. Asel'de 25 kişi hayatını kaybetmiştir. Kimyasal silahın hangi güçler tarafından kullanıldığı tartışma konusu iken şüpheler Esed rejimini göstermekteydi. Ancak Şam Birleşmiş Milletler'den bu olaya ilişkin araştırma yapılmasını istemiştir. Şam, kan örneklerini Rusya'ya analiz için göndermiştir. Esed rejiminin danışmanlarından Besem Bereket: *“Rusya'nın kullanılan kimyasalın SSCB döneminde Libya'ya satılan sarin gazı stoklarından olduğunu tespit ettirdi. Libya'dan temin edilen bu sarin Türkiye üzerinden Suriye'ye sokuldu.”* Şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Rusya ise bulgulara göre kimyasal silahların muhalifler tarafından kullanıldığını BM'ye sunmuştur.

5 Mayıs 2013 tarihinde Birleşmiş Milletler Bağımsız Suriye Soruşturma Komisyonu Carla Del Ponte, İsviçre televizyonunda *“Suriye'de ilk bulgulara göre kimyasal silahı muhalifler kullandı, hükümet yetkilileri değil.”* diye açıklamıştır. Ulusal Saha İstihbarat Merkezi'nin gizli raporunda: *“İŞİD sarini Irak'tan Türkiye'ye soktu. Bunların bir kısmı yakalanırken daha fazlası Ham el-Asel'da Suriye askerleri üzerinde kullanıldı.”*

24 Martta ise ikinci kez kimyasal silahlar Adra'da kullanılmıştır. 13 Nisan 2013 tarihinde ise üçüncü defa Kürtlerin elinde olan Şeyh Maksud'da gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁹

2012 yılında Obama, Suriye politikasındaki en önemli açıklaması “kırmızı çizgi” olmuştur. Obama, 21 Ağustos 2012 tarihinde Suriye'de kimyasal veya biyolojik silah kullanılması durumunda Suriye'ye askeri müdahalelerde bulunacağını belirtmişti. Esed rejimine bu durumun ABD yönetimi için “kırmızı çizgi” olduğunu açıkça belirtmiştir. Beyaz Saray, Esed rejiminin kimyasal silah kullandığını 14 Haziran 2013 tarihinde onaylamıştır. Bunun üzerine Obama'nın Suriye'ye askeri müdahalelerde bulunup bulunmayacağı tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Obama ilk defa muhaliflere silah desteğinde bulunmuştur. Daha sonra ABD, Akdeniz'e füze yüklü gemilerini göndermiştir. Ancak Obama, 31 Ağustos 2013 tarihinde Suriye'ye askeri

¹⁶⁹ Fehim Taştekin, **A.g.e.**, s.242.

müdahalelerde bulunabilmesi için Kongreden askeri yetki talebinde bulunacağını duyurmuştur.¹⁷⁰

21 Ağustos 2013 tarihinde Doğu Guta bölgesinde sabaha karşı kimyasal silah kullanıldığı bir çatışma meydana gelmiştir. Bu saldırı sonucunda birçoğunun çocuk olduğu 1500 kişinin yaşamını yitirmesine neden olmuştur.¹⁷¹ Muhaliflerin iddialarına göre bu saldırıdaki kimyasal silahları Esed rejimi yapmıştır. Rejim ise bu iddiaları reddetmiştir. Muhalifleri ve destekçilerini uluslar arası medyada propaganda yapmak için bu hamlelerde bulunduğunu ifade etmiştir.¹⁷²

Suriye’de yaşanan kimyasal silah kullanımı sonucunda ABD’nin “kırmızı çizgi” şeklinde ifade ettiği askeri müdahale olabileceği söylemleri uluslar arası medyada yer tutarken Rusya hamle yaparak Suriye ile anlaşmaya varmıştır. Suriye’den kitle imha silahlarının imha edileceği konusunda uzlaşmıştır. Bu nedenle uluslar arası güçleri Suriye’ye herhangi bir askeri müdahalelerde bulunulmayacağı fikri oluşturulmuştur. Suriye’nin bu anlaşma ile kimyasal silahları teslim etmesinin ardından ABD herhangi bir askeri müdahaleden vazgeçmesine neden olmuştur.¹⁷³ Rusya bu hamlesi ile amacına ulaşmıştır diyebiliriz.

Türkiye Dışişleri Bakanlığının yapmış olduğu açıklamalara göre “Suriye rejiminin 2013 yılında Şam Guta’da Suriye halkına yönelik olarak gerçekleştirdiği sarin gazı saldırısı sonrasındaki süreçte kimyasal silah kullanmaya devam ettiği kesin olarak saptanmıştır.” Aynı zamanda Bakanlık: “Suriye’de kimyasal silah kullanan tarafların tespiti amacı ile BMGK’nin 2235

¹⁷⁰ Trt Haber, “Barack Obama’nın 4 yıllık Suriye Politikası”, 02 Ekim 2015. (Erişim) <http://www.trthaber.com/haber/dunya/barack-obamanin-4-yillik-suriye-politikasi-206565.html> 21 04 2017.

¹⁷¹ Timetürk, “Esed’in 'Kimyasal Silah' Kullandığı Guta Katliamının 3. Yıl Dönümü”, 21 Ağustos 2016 (Erişim) <http://www.timeturk.com/esed-in-kimyasal-silah-kullandigi-guta-katliaminin-3-yil-donumu/haber-258476> 21 04 2017.

¹⁷² Robert Fisk, Patrick Cockburn, Kim Sengupta, **A.g.e.**, s.563.

¹⁷³ Fatma Taşdemir, “Suriye Çatışma ve Uluslar arası Hukuk” 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayınları, 2016, s.26.

sayılı kararıyla oluşturulan Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW) ile BM Ortak Soruşturma Mekanizması'nın inceledikleri vakaların bir kısmında Suriye rejiminin kesin sorumluluğunu tespit etmiştir.” yazılı açıklamalarda bulunmuştur.¹⁷⁴

Rusya ile kimyasal silahların imhasında anlaşan Suriye yönetimini 19 Ağustos 2014 tarihinde tekrar Esed rejimi kimyasal gazlarla Atman Kasabası'na ordunun savaş uçakları ile saldırdığı haberi gelmiştir.¹⁷⁵ Saldırılarda aslında Suriye'deki kimyasal silahların tamamen imha edilmediği ortaya çıkmaktadır.

20 Şubat 2017 tarihinde Suriye İnsan Hakları Ağı'nın yayınladığı raporda, “*rejim son 3 yılda 162 defa kimyasal silah kullanmıştır.*” yer almıştır. Doğu Guta haricinde yapılan saldırılarda en az 230 kişi kimyasal saldırılara maruz kalarak yaşamını yitirmiştir. İdlib, Şam, Hama ve Halep en fazla kimyasal saldırılara maruz kalan bölgeler olmuştur.¹⁷⁶

3.2.4. Suriye'deki Savaşı Etkileyen İç Aktörler

Suriye iç savaşındaki Esed rejimi karşıtı dört ana muhalif gruplar oluşmuştur. Bunlar; İslami, Kürt, bağımsız, Türkmen. Muhalifler Suudi Arabistan Katar, Libya ve Türkiye gibi devletleri tarafından desteğini almaktadır. ABD, İngiltere ve Fransa da Esed rejimine karşı muhaliflerden yana durmaktadır. Bunların yanı sıra silahlı gruplar da oluşturulmuştur.

¹⁷⁴ Yeni Akit, “**Esed'in kimyasal silah kullandığı kesinleşti Dışişleri Bakanlığı açıkladı**”, 27 Ağustos 2016. (Erişim) <http://www.yeniakit.com.tr/haber/esedin-kimyasal-silah-kullandigi-kesinlesti-disisleri-bakanligi-acikladi-206410.html> 21.04.2017.

¹⁷⁵ Timetürk, “**Esed'in 'kimyasal silah' kullandığı Guta Katliamının 3. yıl dönümü**”, 21 Ağustos 2016 (Erişim) <http://www.timeturk.com/esed-in-kimyasal-silah-kullandigi-guta-katliaminin-3-yil-donumu/haber-258476> 21.04.2017.

¹⁷⁶ Ntv Haber, “**Suriye'de kaç kez kimyasal silah kullanıldı?**”, 5 Nisan 2017 (Erişim) <http://www.ntv.com.tr/dunya/suriyede-kac-kez-kimyasal-silah-kullanildi,343I8TRITkCi8jjH061zXA> 21.04.2017.

SDMGK adı altında birleşen muhalif gruplar ise SUK, Müslüman Kardeşler, Şam Deklarasyonu, Suriye Yerel Koordinasyon Komiteleri, Suriye Yüksek Devrim Konseyi, ÖSO, Seküler ve Demokratik Suriyeliler Koalisyonu, Suriye Devrim Genel Komisyonu.

Kürt muhalif gruplar ise; PYD, Suriye Kürt Ulusal Konseyi, Halkçı Koruma Birlikleri.

İslamcı muhalif grupları; El-Nusra Cephesi, Fetah el-İslam, Ahrar el-Şam, Şükür el-İslam.

Bağımsız muhalif gruplar; Demokratik Değişim için Ulusal Koordinasyon Komitesi, Suriye Türkmen Ordusu, Liwaa Al-Umma, Suriye Kurtuluş Ordusu.¹⁷⁷

3.2.4.1.Suriye Ulusal Konseyi (SUK)

Suriye iç savaş ile beraber birçok aktör aktif olarak iç savaşı etkilemiştir. Kuşkusuz bunlardan en etkin bir biçimde ortaya çıkan Suriye'deki muhalif grup Suriye Ulusal Konseyi (SUK) olmuştur.

Ağustos 2011 tarihinde rejim karşıtlarının bir araya geldiği İstanbul'da oluşturulan toplantıda Suriye Ulusal Konseyi kurulmuştur. Ancak resmi olarak 2 Ekim 2011 tarihinde kurulmuştur. Suriye Ulusal Konseyi, Suriye dışında oluşturulmuş rejim karşıtı örgütler arasında yer almaktadır. Suriye dışında oluşturulmuş olan örgütün başkanlığına ise Suriye dışında bulunan siyaset sosyolojisi profesörü Burhan Galyun geçmiştir. Suriye Ulusal Konseyi, Suriye'nin resmi temsilcisi olarak kendini nitelendirmiştir. İstanbul'da oluşturulan Suriye'nin Dostlar Toplantısı'nda Suriye halkının resmi temsilcisi sıfatı ile toplantıda yerini almıştır. Suriye Ulusal Konseyi, rejimi tanımamaktadır. Ancak Esed'in Suriye hükümetini Suriye Ulusal Konseyi'ne devretmesi ile resmi temaslarda bulunabileceğini ifade ederken, yönetim dışında ikili görüşmelere kapalı olduğunu dile getirmiştir. SUK, Suriye'deki Esed rejimi karşıtı muhalifleri

¹⁷⁷ Cengizhan Çelik, "Suriye'de iç savaş nasıl başladı?", **Gazete Vatan**, 15 Mayıs 2013 (Erişim) <http://www.gazetevatan.com/suriye-de-ic-savas-nasil-basladi--538013-gundem/> 22.04.2017.

bir araya getirip ortak paydada buluşturarak rejim karşıtı muhaliflere destek verme amacındadır. Konsey, Esed yönetiminin düşmesinin ardından oluşabilecek boşluk için hazırlıklarda bulunmuştur. Ayrıca ara dönemde ne gibi yol izleneceği ve sonrasında neler yapılabileceği konusunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Suriye Ulusal Konseyi görüşmelerde Esed sonrası kurulacak hükümetin demokratik ve çoğulcu bir biçimde yönetime geçme amacındadır. Aynı zamanda sivil idarenin oluşturduğu hükümeti kurma hedefindedirler. Buna karşılık hukukun üstünlüğünün temel alındığı bir devlet kurma çabası içindedirler. Suriye Ulusal Konseyi, uluslar arası sistemde yankı uyandırmış ve birçok devlet tarafından Suriye halkının resmi temsilcisi olarak görülmüştür. Suriye Ulusal Konseyi, Batı ülkelerinin de desteğini almıştır. Böylece uluslar arası sistemde Suriye'nin yeniden şekillenmesi ve kurulması adına destek almak için faaliyetlerde bulunmuştur.

Suriye Ulusal Konseyi, sadece bir ırkı ya da bir dini temsil etmemekle beraber kendi içinde; Kürtleri, Süryanileri, Türkmenleri, Hristiyanları, Şiiileri, Dürzileri barındırmaktadır. Suriye'de iç savaş ile beraber yeni muhalif grupların oluşması ile beraber gücünü yitirmeye başlamıştır. Aynı zamanda Suriye Ulusal Konseyi kendi içinde çatışmaların meydana gelmesi Konsey'in zayıflamasına neden olmuştur. Başkanlığa getirilen Burhan Galyon ise önder olma niteliğini kaybetmiştir.

Kasım 2012 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı Hillory Clinton, Suriye Ulusal Konseyi'nin artık muhalefet gruplarının lideri olamayacağını dile getirirken *"Suriye'nin bütün kesimleri ve coğrafyası adına konuşabilecek yeni bir muhalefet lideri"* olması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁷⁸ Clinton: *"Suriye muhaliflerini temsil eden liderler birçok olumlu sıfatlarına rağmen 20, 30 ya da 40 yıl dışarıda yaşamış kişiler arasından seçilmemeli. Ayrıca seçilecek lider kadrosu, tüm*

¹⁷⁸ Hakan Uzun, "Suriye İç Savaşı Aktörlerinin Ağ Bağ Teorisi Yöntemiyle İncelenmesi", **Ankara Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM)**, Rapor No 1, Aralık 2016. <https://ankasam.org/wp-content/uploads/2017/01/Rapor.pdf>

Suriyelilerin haklarını savunacak ve koruyacak kararlılıkta olan kişiler olmalı” ifadelerine yer vermiştir. ¹⁷⁹

Suriye Ulusal Konseyi'nin şimdiki başkanı ise Geogre Sabra, Hristiyan ve sol görüşe sahip bir kişiliktir. Sabra da Burha Galyun gibi muhalif grupları aynı cephede bir araya getirmek adına yaptığı faaliyetleri yetersiz kalmıştır.

Suriye Ulusal Konseyi ile Özgür Suriye Ordusu aynı cephede yer almakta zorlanmıştır. SUK ile ÖSO, yapılan operasyonları koordine etmek adına uzlaşmaya gidilmiştir. Suriye Ulusal Konseyi, uluslar arası aktörlerin desteğini almak adına çağrılarda bulunmuştur. George Sabra, Suriye Devrimi ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonu'nun kurulması ile birlikte Suriye Ulusal Konseyi açıklamalarda bulunarak “altta kalmayacağını” ifade etmiştir. ¹⁸⁰

Sabra, Suriye Ulusal Konseyi'nin “*kimseye tabii olmayacağını*” Ulusal Koalisyonunun kurulması üzerine açıklama yapma gereği duymuştur. Suriye iç savaşına yönelik çözüm arayışı içine giren Rusya ve ABD Cenevre Konferansı düzenleme kararı almıştır. Suriye Ulusal Konseyi, Ekim 2013 tarihinde katılmayacağını açıklamıştır. Ancak Ulusal Koalisyonu'nun çekilmesi şartı ile Konferansa Katılabileceğini Açıklamıştır. ¹⁸¹

3.2.4.2. Ulusal Koordinasyon Komitesi (UKK)

Ulusal Koordinasyon Komitesi (UKK), 17 Eylül 2011 tarihinde resmen kurulmuştur. UKK'nin merkezi ise Şam'dadır. 13 sol eğilimli Suriye siyasi partisi ve 3 Kürt partisinden oluşan UKK, aynı zamanda içinde diğer genç eylemcileri

¹⁷⁹ Ntv Haber, “**Suriye Ulusal Konseyi feshedilsin**”, 1 Kasım 2012. (Erişim) <http://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ulusal-konseyi-feshedilsin,T6hTUuMdUEGsunC5ddjBAQ> 22.04.2017.

¹⁸⁰ BBC Türkçe, “**Suriye Muhalefesinde Kim Kimdir**”, 12.11.2012. (Erişim) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121112_syrian_opposition_guide 22.04.2017.

¹⁸¹ Lina Sinjab, David Gritten, James Longman, Faisal Irshaid, “Suriye Krizi: Muhalif Siyasi Güçler ve Silahların Ardında Kimler Var?”, **Alternatif Siyaset**, 01.11.2013. (Erişim) <http://alternatifsiyaset.net/2013/11/01/suriye-krizi-muhalif-siyasi-gucler-ve-silahlarin-ardinda-kimler-var/> 22.04.2017.

barındırdığı bir muhalif grubudur.. UKK ile temaslarda bulunabilmesi için Esed rejiminin baskı ve şiddeti sonlandırması ve siyasi tutukluları serbest bırakması şartı sunarak rejim ile bir araya geleceğini ifade etmiştir.¹⁸² UKK, ilk kongresini kuruluş gününde gerçekleştirmiştir. Kongre, “*yabancı güçlerin müdahalesine hayır, şiddete hayır ve etnik ayrışmaya hayır*” başlıkları ile gerçekleştirilmiştir. Kongre ile 80 üyeden meydana gelen merkezi komisyon oluşturulmuştur. UKK'nin içinde barındırdığı partiler ise;

- Sosyal Demokratik Arap Birliği Partisi
- Suriye Komünist Çalışma Partisi
- Sosyal Demokratik Arap Baas Partisi
- Suriye Demokratik Birlik Partisi (PYD)
- Demokratik Sosyal Partisi
- Komünist Partisi/Politik Ofis
- Sosyal Araplar Hareketi
- Birleşik Süryani Partisi
- Siyonizme Karşı Halk Cemiyeti

Ulusal Koordinasyon Komitesi, 3 Ekim 2011 tarihinde bir deklarasyon yayımlayarak demokrasiye geçtiğini bildirmiştir.

UKK, Esed rejimine karşı güçlü bir faaliyet göstermemiştir. Bunun nedeni ise komite kendi içinde iletişimi kuramamış olması, halk ayaklanmasındaki genç eylemciler ile genç olmayan yöneticiler arasında farklılıkların oluşu ve yöneticilerin yavaş hareket etmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁸³

Suriye Ulusal Konseyi, Esed rejimini tanımamaktayken Ulusal Koordinasyon Komitesi ise Esed rejimi ile siyasi anlaşma düşüncesine sıcak bakmaktadır. Ulusal Koordinasyon Komitesi, Özgür Suriye Ordusu'nun Suriye iç savaşında halkı korumada önemli rol üstlendiğini ve devrimin önemli bir

¹⁸² Sibel Kalemdaroğlu, “Suriye Muhalefetinin Aktörleri”, **21.YY Türkiye Enstitüsü**, 01.03.2012. (Erişim) <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/03/01/6514/suriye-muhalefetinin-aktorleri> 22.04.2017.

¹⁸³ Ömer Kuş, “Suriye Muhalefetinin Siyasal Görünümü: Geriye Dönük Bir Analiz”, **ORSAM**, No 15, Kasım 2014, s.11. <http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/15/15tr.pdf>

halkasını oluşturduğuna inanmaktadır. Ancak UKK, ÖSO'nun silahlandırılmasına ve uluslar arası askeri müdahalelere karşı çıkmaktadır.

Ulusal Koordinasyonu Şam'da Eylül 2012 tarihinde Suriye Kurtuluş Konferansı düzenlemiştir. Konferansta:

- *“Rejimin yıkılması, her türlü simgenin kaldırılması ve sivil demokratik bir devletin inşası,*
- *Mezhep çatışmalarının reddedilmesi,*
- *Şiddet içermeyen direnişin benimsenmesi, fakat ÖSO'nun “devrimin bileşenlerinden biri” olarak kabul edilmesi,*
- *Suriye ordusunun rejimin pençesinden kurtarılması,*
- *Devrimin hedeflerinin gerçekleştirilmesi,*
- *Sivillerin korunması,*
- *Kürt Ulusal sorununa demokratik çözüm*
- *Suriye'nin toprak ve sosyal bütünlüğünün korunması”*

Şeklinde katılanlar arasında ortak bildirge oluşturulmuştur.¹⁸⁴

3.2.4.3. El-Nusra Cephesi

İslamcı muhalif gruplar arasında yer alan El-Nusra Cephesi, Sünni İslam yanlısı silahlı muhalif gruplar arasındadır. Suriye'de bulunan büyük silahlı gruplar içinde yer almaktadır. Nusra'nın geçmişi ABD'nin Irak'ı işgal etmesinde ortaya çıkan El-Kaide'ye dayanmaktadır. Arap baharı ile birlikte Eylül 2011 tarihinde Suriye'de kurulup aktif rol almaya başlamıştır. Beşar Esed, babası Hafız Esed gibi terör örgütlerini gayrimeşru bir biçimde destek sunmaktaydı. Esed, ABD'nin Irak işgalinde ABD'ye karşı savaşan Kaide'ye destek sağlamıştır. Ayrıca Suriye'de adam devşirip maddi desteklerde bulunmuştur. Suriye'de iç savaşın başlamasının ardından Irak El-Kaidesi Esed'in çatışmalarından kaçıp Irak'a giden Suriyeli El-Kaide militanları dönmeye ve

¹⁸⁴ BBC Türkçe, “**Suriye krizi: Muhalif siyasi güçler**”, 30.10.2013. (Erişim) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131029_suriye_muhalif_gruplar 25.04.2017

muhalliflerden yana durmaya başlamıştır. Nusra'nın şimdiki önderi ise Ebu Muhammed El Culani'dir.¹⁸⁵

Nusra Cephesi 2012 yılında ön plana çıkmıştır. Suriye'nin kuzey bölgesinde küçük bir araziye hakimdir. Nusra üyelerinin ortalama %70'i Suriyelilerden oluşmaktadır. Nusra Cephesi de diğer muhalif gruplar gibi Esed rejiminin devrilmesini istemektedir. Amacı ise Suriye'de İslami bir rejim kurmaktır. Nusra, ABD ve Batı ülkelerince terör örgütü olarak değerlendirilip terör örgütü listelerine eklenmiştir. Nusra, Kaide ve IŞİD'den farklı olarak türbe ve kutsal mekanları tahrip etmemektedir.

Örgüt, Suriye iç savaşında uluslar arası devletlerin müdahil olmalarına karşı çıkmaktadır. Fakat demokratik yolları da tercih etmemektedir. Esed yanlısı gruplara savaş açmış durumdadır. Bu gruplara karşı intihar bombaları düzenleyerek savaşını ortaya koymuştur. Nusra, El-Kaide'nin bıraktığı kötü izlenimler sonucu politika değişimine gitmiştir.¹⁸⁶ Ardından Ebu Muhammed el Culani'nin yaptığı bir ses kaydında Nusra Cephesinin adını Fetih El-Şam Cephesi olarak değiştirdiğini duyurmuştur. El-Kaide ile bağlantısını kopardığına vurgu yapmıştır. Tabii yapılan bu değişiklikler bir çok ülke tarafından güven duyulmamıştır.¹⁸⁷

IŞİD ve Nusra terör örgütleri Ocak-Ağustos 2014 tarihleri arasında çatışmaya başlamıştır. Suriye'nin kuzeyinde konuşlanan Nusra'yı, ABD Eylül 2014 tarihinde bombalamıştır. ABD, Kaide adına faaliyet sürdürdüğü gerekçesi ile savaş uçaklarıyla vurmuştur. Suriye iç savaşında Esed'in daveti üzerine iç savaşa müdahil olan Rusya, Suriye'de bir çok dengelerin değişmesine neden

¹⁸⁵ Habertürk, "EI Nusra Cephesi Kimdir? (EI Nusra Terör Örgütü Ne Zaman Kuruldu?)" 18.06.2014. (Erişim)
<http://www.haberturk.com/dunya/haber/959258-el-nusra-cephesi-kimdir-el-nusra-teror-orgutu-ne-zaman-kuruldu> 25.04.2017.

¹⁸⁶ Al Jazeera, "Nusra Cephesi'nde neler oluyor?" 01.08.2016. (Erişim)
<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/nusra-cephesinde-neler-oluyor> 25.04.2017

¹⁸⁷ BBC Türkçe, "Suriye'de altı örgüt Nusra Cephesi'ne karşı Ahrar'uş Şam'a katıldı." 26.01.2017. (Erişim)
<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38732006> 25.04.2017.

olmuştur.¹⁸⁸ ABD ise Suriye iç savaşında rol almak istemektedir. Ancak Rusya'nın varlığının bulunması ile Suriye'ye müdahil olamamaktadır. Obama; Esed rejiminin devrilmesinin ardından Nusra Cephesinin siyasi süreci kontrol etmesinden hoşnut olmayacaktır.

Bölgede IŞİD ile çatışan Nusra Mayıs 2014 tarihinde iki örgüt ateşkes ilan etmiştir. Nusra Cephesi artık IŞİD'in destek kolu olduğunu iddia etmektedir.¹⁸⁹

3.2.4.4. Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)

Özgür Suriye Ordusu, Arap Baharından etkilenen ülkelerin son durağı olan Suriye'de iç savaşın başlaması ile 29 Mayıs 2011 tarihinde kurulmuştur. Özgür Suriye Ordusunun oluşturulmasındaki temel amaç; Suriye ordusunu yenilgiye uğratmak, rejime destek veren güvenlik güçlerini hedef almak ve Esed rejimini devirmektir.¹⁹⁰ Özgür Suriye Ordusu, Suriye'deki muhalif gruplar arasında yer almaktadır. ÖSO genel olarak Suriye Ordusu'ndan ayrılmış, muhalif Sünni askerlerden meydana gelmiştir. ÖSO lideri Albay Riyad el-Esed'dir.¹⁹¹ ÖSO militan sayısının 30 bin ile 50 bin arasında olduğu söylene de ÖSO'nun kendi verilerinde Haziran 2013 tarihi itibari ile 80 bin olduğu belirtilmiştir.

ÖSO'nun askeri yapısı biraz karmaşık haldedir. Batı, güney, doğu, kuzey ve Humus cepheleri olarak birimler oluşturulmuştur. Bunlar da kendi içinde bölük, tugay ve bölüklere bölünmüştür. Güney cephesinde 30 bin militanı vardır.

¹⁸⁸ BİA Haber, “**Dünden Bugüne El Nusra**”, 22.12.2016. (Erişim) <http://bianet.org/bianet/dunya/181975-dunden-bugune-el-nusra> 25.04.2017.

¹⁸⁹ Habertürk, “**El Nusra Cephesi Kimdir? (El Nusra Terör Örgütü Ne Zaman Kuruldu?)**”, 18.06.2014. (Erişim) <http://www.haberturk.com/dunya/haber/959258-el-nusra-cephesi-kimdir-el-nusra-teror-orgutu-ne-zaman-kuruldu> 25.04.2017.

¹⁹⁰ Abdulkadir Şen, “Suriye Askeri Muhalefeti” **ORSAM**, Rapor No 202, Ekim 2015, s.7. <http://www.orsam.org.tr/files/Raporlar/rapor202/202tr.pdf>

¹⁹¹ Sibel Kalemdaroğlu, **A.g.e.**

En fazla Dera'da faaliyet sürdürmektedir. Bunların dışında ordu içinde alt gruplar da yer almaktadır.

ÖSO, kuruluşundan bu yana koordineli bir güç oluşturamaması ve birliği sağlayamaması ordunun en önemli eksikliği olmuştur. Bu sebeple kendi içinde bölünmüş olan ÖSO, birbirinden bağımsız hareket etmelerine neden olmuştur. Aralık 2011 tarihinde Özgür Suriye Ordusu ile Suriye Ulusal Konseyi ortak karar olarak birlikte hareket etmiştir. SUK, ÖSO'nun dış silah ve lojistik kaynağı için yeni bir yol niteliğindedir. SUK'un başarısızlığı istenilen sonucu oluşturamamıştır. ÖSO içindeki koordine eksikliğini giderilmesi adına Aralık 2012 tarihinde 30 üyeli askeri meclis kurulmuştur. Akabinde Antalya'da ABD, İngiltere, Fransa, Körfez ülkeleri ve Ürdün'ün katılımı ile toplantı gerçekleştirilmiştir. Mustafa eş-Şeyh Bakanlığı'nda Yüksek Askeri Meclis kurulması kararı alınmıştır. Ancak Meclis beklenen koordineyi gerçekleştirememiştir. ABD'nin desteği ile Meclis ayakta kalabilmiştir. ÖSO, siyasi bir örgütlenmenin ötesinde askeri bir örgütlenme olmuştur.¹⁹²

Özgür Suriye Ordusu ilk aşamalarında Batılı devletlerin desteğini alamamıştır. Çünkü silah ve yardımların radikal gruplarca kontrol edilebileceği ihtimali ile ÖSO'ya Batılı devletler destek vermemiştir. Bu sebeple Aralık 2012 tarihinde Riyad el-Esed, görevden uzaklaştırılarak yerine General Selim İdris'in getirilmesi kararı alınmıştır. Selim İdris ise silah ve yapılacak destekleri hiçbir zaman radikal gruplar tarafından kontrol edilmeyeceği sözünü vermiştir. İdris, 20 Şubat 2014 tarihinde alınan bir karar ile liderlikten alınmış ve yerine Abdullah el-Beşir getirilmiştir.

Özgür Suriye Ordusu faaliyetlerini Ocak 2012 tarihi itibari ile gerçekleştirmeye başlamıştır. ÖSO'nun en önemli faaliyeti Cisru'ş-Şuğur'da 120 Esed askerinin öldürülmesi olmuştur. ÖSO, Esed'in toplu katliamlar gerçekleştirmesine engel olmuştur. Özgür Suriye Ordusu, Azez ve Batı sınır kapılarını kontrolüne geçirmiştir. Ayrıca Halep, Dera, İdlib, Deyr-a Zor ve Rakka'yı kontrol altına almıştır. Humus'ta ambargo uygulanarak açlık ve

¹⁹² Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.201.

hastalık sonucu ölümler meydana gelmiştir. Bu çatışma 2 yıl sürse de abluka kırılmamıştır. Muhalif güçleri esirlerin serbest bırakılması karşılığında 2014 yılında Humus'tan çıkmıştır.¹⁹³

Özgür Suriye Ordusu'na en çok destek veren ülkeler Türkiye ve Katar olmuştur.¹⁹⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), ABD desteğini alarak IŞİD'e karşı Cerablus'a hareket düzenlemiştir. Bu harekatta TSK'nın yanında ÖSO yerini almıştır. Ardından Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve ABD Başkan yardımcısı Joe Biden, Cerablus'un ÖSO'nun hakimiyetine geçtiğini açıklamıştır. Erdoğan: *"koalisyon güçleri ile görüşmeleri yaptıktan sonra nihai kararımızı verdik. Cerablus'a ÖSO ile birlikte koalisyon güçlerinin hava güçleriyle oraya girişi sağlandı. Şuan itibari ile Cerablus'u ÖSO mensupları ve Cerabluslu olanlar geri alınmış durumdadır. DAİŞ de Cerablus'u terk etme durumunda kalmış vaziyettedir."* Açıklamasında bulunmuştur.¹⁹⁵

Türkiye'nin doğu ve güney sınır güvenliği adına başlattığı Fırat Kalkanı Harekati'nin ilk amacı olan Cerablus'u IŞİD'den temizlemek olmuştur. Ardından El-Bab'a kadar olan alanın terör gruplarından temizlenmesi olmuştur. Özgür Suriye Ordusu'na bağlı Sultan Murad Tümeni komutanlarından Şihli: Türkiye'nin desteği ile Suriye'de birçok insanın özgürlüğüne kavuştuğunu ifade etmiştir. Ayrıca Şihli: *" Tabii ki hedefimiz çok büyük. El-Bab, Membic, Rakka diğer taraflara gidilecek ve alınacak çünkü buralar Suriye halkının toprakları, biz de Suriye halkıyız. Özgür ordu bu milletin bağrından çıkmış bir topluluktur. İçimizde bir yabancı bile yok. Suriye'nin bir karış toprağını bile kimseye vermeyeceğiz. Biliyorsunuz Fırat Kalkanı Harekati'nde ilk hedef Cerablus'tu. Şükür burayı ilk günde aldık. Terör örgütleri DEAŞ ve PYD'yi buralardan püskürttük. Şu an hedefimizde El-Bab şehri var. Doğu tarafında Soran, Aktarin gibi büyük yerleşim*

¹⁹³ Abdulkadir Şen, **A.g.e.**, s.10-16.

¹⁹⁴ İbrahim Altunbaş, "Özgür Suriye Ordusu" **ANKASAM**, 27.01.2017.
<https://ankasam.org/ozgur-suriye-ordusu/>

¹⁹⁵ Sabah, "**ÖSO Nedir? ÖSO'nun Açılımı Nedir?**", 25.8.2016 (Erişim)
<http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/08/25/oso-nedir-ostonun-acilimi-nedir> 26.04.2017.

yerlerini aldık. DEAŞ bizim kuvvetimize karşı bunları bırakmak zorunda kaldı.”¹⁹⁶

3.2.4.5. Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu (SDMGUK)

Kasım 2012 tarihinde Katar'ın başkenti Doha'da Suriyeli muhalif grupları tarafından Emevi camii eski imamı Muaz el-Hatip başkanlığında bir toplantı gerçekleştirildi. Yapılan toplantıda yeni konsey oluşturmak için ortak karara varılmıştır. Suriye Devrimci ve Muhalif Güçleri Ulusal Koalisyonu hem Suriye içinde hem de ülke dışında üyeleri bulunmaktadır. SDMGUK, kendini Suriye'deki iç savaşın sonlandırılması adına yaptığı faaliyetlerde uluslar arası sistemde tek meşru temsilci olarak görmektedir. Aynı zamanda askeri ve ekonomik desteklerinin idaresi merkezinde oluşu ve Esed karşıtı eylemcilerin kontrolünde olan bölgeleri yönetmesi ile Esed rejiminin devrilmesinin ardından siyasi ve ekonomik geçiş sürecini düzenlemesi beklenmektedir.

Toplantının bitimi ile SDMGUK, facebook sayfasında; *“Esed rejimini devirme ve Suriye'nin demokratik ve çoğulcu bir sivil devlete geçişini sağlama mücadelesi veren devrimci güçlere destek vermek ve yardım etmek için çalışıyoruz... Suriye halkının ihtiyaçları ve uluslar arası toplum arasında bağlantı sağlama bakımından koalisyon önemli bir rol oynuyor”* diye bir yazı paylaşmıştır. Aynı zamanda SDMGUK internet sayfasındaki hedefleri şöyle yer almaktaydı:

- *“Suriye halkının birliğini korumak,*
- *Ülkenin ve kentlerinin birliğini korumak,*
- *Rejimi devirmek, güvenlik güçlerini dağıtmak, Suriye halkına karşı suç işleyenlerden hesap sormak,*
- *Rejimle hiçbir diyaloga ve müzakereye girmemek,*
- *Muhalefetin sivil, demokratik Suriye hedeflerini gerçekleştirmek”*

¹⁹⁶ Yeni Şafak, *“ÖSO: Fırat Kalkanı'yla Hedefimiz Büyüdü”*, İnternet Haber Merkezi, 18.11.2016. (Erişim)
<http://www.yenisafak.com/dunya/oso-firat-kalkaniyla-hedefimiz-buyudu-2566272> 29.04.2017.

İlk başlarda Koalisyon olumlu tepkiler almıştır. Suriye halkı “*meşru temsilcisi*” olarak Körfez ülkeleri, ABD, Fransa, İngiltere Suriye Halkının Dostları tanımıştır. Ancak SDMGUK, kendi içinde yaşadığı çatışmalar neticesinde beklenen gücü oluşturamamıştır.

Hito, geçici hükümet kuramadığı gerekçesi ile istifasını sunmuştur. Eylül 2013 tarihinde ise yerine ılımlı İslamcı Ahmed Tomeh geçmiştir.¹⁹⁷

SDMGUK, ilk kuruluşunda büyük vaatlerle ilan edilmesine rağmen Suriye Halkı Dostları ana grubu SDMGUK ile ÖSO'ya verdiği yardım ve destek sözünü yerine getirmemesinin ardından başta başkan El-Hatip olmak üzere muhalif grupların hayal kırıklığı yaşamasına neden olmuştur. Hatip verilen sözün yerine getirilmemesi ve ana grubun iç işlerine müdahil olması ile protesto ederek istifasını sunacağını açıklamıştır. Hatip'in istifası üzerine yerine geçici hükümetin başkanlığına Gasson Hito getirilmiştir.¹⁹⁸

Suriye Devrimci ve Muhalif Ulusal Koalisyonu oluşturulduğunda katılan gruplar: “*Suriye Ulusal Konseyi Temsilcileri, Suriye Yerel Yönetimler Temsilcileri, Bağımsız Milli Şahsiyetler, Rejimden Ayrılan Şahsiyetler, Suriye Devrimi Genel Organları Temsilcileri, Yerel Koordinasyon Komiteleri, Suriye Devrimci Aşiretler Meclisi, Suriye Alimler Birliği, Suriye Yazarlar Birliği, Suriye İş Formu, Vatandaşlık Akımı, Devrim Sekreteri Komitesi, Beraber Hareketi, Arap Sosyalist Demokratik Partisi, Suriye Milli Demokratik Kitleleri, Suriye Asurlular Derneği, Özgür Suriye Ordusu, Demokratlar Kitleleri, Halk Hareketleri Temsilcileri, Askeri Meclisler Temsilcileri.*”¹⁹⁹

SDMGUK'de yaşanan önemli bir gelişme Kürt Ulusal Konseyi'nin katılması olmuştur. Aynı zamanda SDMGUK'un ilk oluşumunda umut verici vaatlerde bulunsa da beklenen siyasi çözümü yakalayamamıştır. Bunun

¹⁹⁷ BBC Türkçe, “**Suriye krizi: Muhalif siyasi güçler**” 30.10.2013. (Erişim) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131029_suriye_muhalif_gruplar 26.04.2017

¹⁹⁸ Ufuk Ulutaş, Halid Hoca, “Suriye Devrim Mi, Bölünme Mi?”, **Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)**, Sayı 95, Mayıs 2014, s.16. http://file.setav.org/Files/Pdf/20140529180542_suriye-devrim-mi-bolunme-mi-pdf.pdf

¹⁹⁹ Ömer Kuş, **A.g.e.**, s.14.

nedendi ise kurumsal muhalefet kültürünün güçlü olmamasından kaynaklanmaktadır. SUK ile SDMGUK'un birbirleri ile nüfuz mücadelesi içinde olması ile ikili arasında iç çatışmanın başlamasına neden olarak SDMGUK'un hedeflerine ulaşmasını etkilemiştir. Ayrıca laik-İslamcı, Kürt-Arap, şehirli-aşiretçi ayrımları da SDMGUK'un işleyişini olumsuz etkilemiştir.²⁰⁰

3.2.4.6. Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)

Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) ideolojisinin temelinde sözde İslami cihat anlayışı yatmaktadır. Sovyetler Birliği, Afganistan'a müdahil olmak istemesi ile birçok ülkeden cihatçılar Afganistan'a gelerek Sovyetlere karşı savaş açmıştır. Mücahitler; ABD, Pakistan, Suudi Arabistan ülkelerinden aldığı silah, eğitim ve ekonomik desteklerle Sovyetlerin bozguna uğramalarına neden olmuştur. 15 Şubat 1989 tarihinde Sovyetler Afganistan'dan çıkmak zorunda kalmıştır. Bu savaşla El-Kaide terör örgütü ön plana çıkmıştır. Dünyanın her yerinden Afganistan'a gelen cihatçılar, savaş sonrasında kendi ülkelerine geri dönerek hücreler halinde örgütlenip beklemişlerdir. Ayrıca Kaide, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye karşı terör eylemleri gerçekleştirdiği iddiası ile ABD, Taliban ve El-Kaide'yi en tehlikeli düşman olarak yorumlamış ve uluslar arası devletleri Kaide'ye karşı mücadeleye davet etmiştir. 11 Eylül saldırıları ile Afganistan'a müdahil olma hakkını kendinde bulan ABD, Afganistan'a silahlı kuvvetlerle girmiştir. ABD'nin işgal etmesinin ardından Ebu Mus'ab el-Zerkavi, Irak'a gitmiştir. Zerkavi, Irak'ın kuzey doğusunda tedavi görürken İslamcı örgüt Ansar el-İslam isimli Kürt aktör ile yakınlaşıp beraber hareket etmiştir.²⁰¹

Zerkavi, ABD'nin Irak'ı işgal etme beklentisi ile Irak'a geçmiştir. Zerkavi, Ansar el-İslam grubu ile ABD karşıtı direnişi örgütlemiştir. 5 Şubat 2003

²⁰⁰ Ufuk Ulutaş, Halid Hoca, **A.g.e.**, s.17.

²⁰¹ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.212.

tarihinde Colin Powell, BMGK'ye, “Zerkavi'nin Irak'a geçtiğini ve ABD karşıtı faaliyetler yürüttüğünü” iletmiştir.²⁰²

21 Mart 2003 tarihinde ABD Irak'ı işgal etmiş ve Irak savaşının başlamasının ardından 2004 yılında “Tevhid ve Cihad” adıyla Zerkavi tarafından Irak'ta kurulmuştur. İlk aşamada El-Kaide'ye bağlılığını ilan etmiştir. Daha sonra adını “Irak El-Kaidesi” şeklinde açıklamıştır. Örgüt Ocak 2006 tarihinde birkaç küçük grup ile birleşerek “Mücahit Şura Meclisi” adını almıştır. Ekim 2006 tarihinde ise “Irak İslam Devlet (İİD)” adını almıştır.²⁰³

Mücahitler Şura Meclisi'ne dahil olan gruplar: el-Kâide, Ceyşu't-Taifetu'l-Mansura, Ensâru't Tevhid vel-Sünne, Saraya el-Cihâd, el-Guraba Tugayları, el-Ahval Tugayları.

Örgüt bu tarihe kadar El-Kaide'ye bağlı hareket etmiştir. Nisan 2013 tarihinden sonra örgüt tamamen farklı bir yapıya büründüğünü iddia etmiştir.

ABD'nin 7 Haziran 2006 tarihinde düzenlediği bombalamada Zerkavi hayatını kaybetmiştir. Ebu Ömer El-Bağdadi, Zerkavi'nin yerine geçmiştir. 15 Ekim 2006 tarihinde Bağdadi örgütün adını “Irak İslam Devlet (İİD)” olarak değiştirmiştir. Örgüt kendini devlet olarak görmüş ve faaliyetlerde bulunmuştur. Irak İslam Devleti, Anbar, Felluce, Bakuba, Diyala gibi birçok bölgeyi ele geçirmiştir.²⁰⁴

ABD 2011 yılında Irak'tan çekildikten sonra ve aynı zamanda bu yıl da Suriye'de Arap Baharı ile iç savaşın patlak vermesinin ardından örgütle kendini yeni operasyon alanı bulmuştur. Bağdadi Colani'yi Suriye'yi organize etmek adına görev vermiştir. Bağdadi, Suriye'de kendine alan bulduktan sonra Nisan

²⁰² Abdulkadir Şen, **A.g.e.**, s.82.

²⁰³ Can Acun, “Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)”, **Seta Perspektif Dergisi**, Sayı 53, Haziran 2014, s.5.
http://file.setav.org/Files/Pdf/20140616184404_neo-el-kaide-isid-pdf.pdf

²⁰⁴ Abdulkadir Şen, **A.g.e.**, s.83.

2013 tarihinde örgütün adını Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD) olarak değiştirmiştir. Bağdadi, Nusra Cephesini feshetmiştir.²⁰⁵

İŞİD'in hedeflerine baktığımızda kuruluşundan bu yana Irak'ta koalisyon güçlerinin geri çekilmesini sağlamak ve hükümeti düşürmektir. Ayrıca şeriat kanunları ile yönetilen bir İslam Devleti kurmaktır. İŞİD çatışma ve savaşma yöntemleri ile birçok eylemci gruptan farklıdır. Daha çok bomba yüklü araçlar ya da intihar saldırı ile eylemler gerçekleştirmektedir. İŞİD'in bu taktik ile saldırı gerçekleştirmesini Filistinli imam Ebu Enes el Şami, Kur'an ve Sünnetlere dayandığını söylemiştir. Şami, Hz. Muhammed'in şu sözüne dayandırmıştır: *"Her kim Allah yolunda bir gayrimüslime öldürürse Allah ona cehennemi yasak eder."* Ayrıca Enfal Suresinin 12. Ayette yer alan *"o anda Rabbin meleklere şu vahiyi veriyordu: ben sizinle beraberim haydi imanı sağlamlaştırın! Kafirlerin yüreklerine dehşet bırakacağım, hemen boyunlarının üstüne vurun, vurun onların parmaklarına!"*²⁰⁶

İŞİD terör örgütünün tahmini 30 bin militanı olduğu belirtilmiştir. Ağustos 2014 tarihinde Suriye İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından yayınlanan raporda İŞİD militan sayısı Suriye'de 50 bin, Irak'ta ise 30 bin olarak açıklanmıştır. Eylül 2014 tarihinde CIA raporunda ise İŞİD terör örgütünün Suriye ve Irak'ta toplam 20 bin ile 31 bin 500 arasında militana sahip olduğu belirtilmiştir. CIA'nın Eylül 2015 raporuna göre ise Suriye ve Irak'ta toplam yabancı savaşçı sayısı 30 bin olduğu ifade edilmiştir. Beyaz Saray Sözcüsü Josh Earnest ise Şubat 2016 tarihinde daha önce 31 bin 500 olduğu tahmin edilen İŞİD militan sayısının 25 bine indiğini açıklamıştır. Rusya FSB Direktör Yardımcısı Yvgeniy Sısoyev'e göre; 2015 yılında İŞİD militan sayısı 80 bine yaklaştı. Bunların 50 bin örgüt üyesi Suriye'de, 30 bini Irak'ta bulunmaktadır.²⁰⁷

İŞİD Suriye'de yer bulması ile yıllık 2 milyar dolar ana gelir kaynağına sahipken, kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

²⁰⁵ Fehim Taştekin, **A.g.e.**, s.334.

²⁰⁶ Bedirhan Doğan, **"İŞİD Gerçeği"**, Konya, Sıradışı Akademi Yayınları, 2015, s.33.

²⁰⁷ Haber 7, **"İşte İŞİD'in Militan Sayısı"**, 10.06.2016. (Erişim)
<http://www.haber7.com/ortadoqu/haber/1993311-iste-isisin-militan-sayisi> 05.05.2017.

- “Örgütün en önemli gelir kaynağı, kara borsa yoluyla ve resmi şekilde yaptığı günlük 2 milyon dolarlık petrol satışları,
- IŞİD kontrolü içindeki Suriye ve Irak halkından topladığı elektrik, su, genel temizlik vergileri,
- Suriye hükümeti ve Suriye halkına elinde tuttuğu barajlardan sağladığı sabit fiyat üzerinden yaptığı elektrik satışları,
- “Halifelik” toprakları üzerinde yapılan ithalat ve ihracat üzerine koyduğu ve Rakka’dan kontrol ettiği gümrük vergileri,
- Irak-Suriye arasında yapılan meyve, sebze, kumaş, giysi ve hububat satışları,
- Rakka’da neredeyse bir buçuk yıllık internet yokluğu ardından mobil istasyonlar yoluyla sağladığı internet hizmetini sattığı ve sayısı 20’den 500’e ulaşan İnternet Kafeler,
- Dinsel vergiler (sigara içme cezası, namaz kaçırma cezası, ya da herhangi bir şeriat hükmünü ihlal etme cezası)
- İşgal ettiği şehirlerde özel mülkiyete ait arazilere el koyup, ihale yoluyla satarak elde ettiği gelirler,
- El koyduğu şehirlerde müzelerden çaldığı tarihi eserleri karaborsada satarak elde ettiği gelirler.”²⁰⁸

Bu sebeple örgüt petrol yatakları ve banka şubeleri ile finans akışını sürdürmektedir.

Örgütün Suriye iç savaşına müdahil olması ile uluslar arası alanda kendini gösterme çabası içine girmiştir. Amnesty International raporlarında örgütün gizli işkence merkezleri Suriye merkezlerinde bulunuyor. IŞİD hüküm sürdüğü bölgelerde sigara, zina, örgüt kanunlarını hiçe sayma gibi nedenlerle bölge halkına hapis cezası vermektedir. IŞİD, Suriye’de Esed’e karşı savaşmaktadır. Ardından diğer eylemci gruplar ile anlaşmazlık nedeni ile savaşmaktadır. Son dönemlerde de muhalif gruplara saldırmaktaydı. Ayrıca

²⁰⁸ Güldem Atabay Şanlı, “Terörün Ekonomisi: IŞİD’in Beşeri Temelleri Ve Finansal Kaynakları, Para Analiz”, **Para Analiz**, Kasım 2015. (Erişim)

<http://www.paraanaliz.com/terorun-ekonomisi-isisin-beseri-temelleri-ve-finansal-kaynaklari-makale,1385.html> 12.05.2017.

IŞİD, Şiiilerin kafasını kesip internet aracılığı ile paylaşmaktaydı. Bu nedenle birçok aktörlerin tepkisini almaktadır.

IŞİD, Suriye’de eylemlerine devam ederken 11 Mayıs 2013 tarihinde Türkiye’nin Hatay vilayetinin Reyhanlı ilçesinde iki bomba yüklü aracı patlatmıştır. 51 kişinin yaşamını yitirmesine yol açmıştır. Reyhanlı saldırısında Suriye rejimi destekli olduğu tutuklananlar tarafından iddia edilmiştir. Ayrıca IŞİD, Reyhanlı saldırısını üstlenerek bu saldırıların devam edeceğini internet aracılığı ile bildirmiştir. Örgüt Ağustos 2013 tarihinde Menagh Hava Üssü’ne saldırı düzenlemiştir. Eylül 2013 tarihinde ise ÖSO’nun kontrolündeki Azaz’ı ele geçirmiştir. Ekim 2013 tarihinde *“IŞİD kuzey Suriye’deki en güçlü gruptur ve size bunun dışında bir şey söyleyen yalan söylüyor.”* açıklamasını yapan Suriye İnsan Hakları Örgütü uyarıda bulunmuştur. 2013 Aralık ayında Makana’da IŞİD ve Ahnar el-Şam çatışmaya başlamıştır.

2014 yılına gelindiğinde IŞİD kontrolündeki alanlar daha da genişlemiş durumdadır. 3 Ocak 2014 tarihinde Felluce’de bağımsızlığını ilan etmiştir. IŞİD’e karşı İslami Cephe ile ÖSO Halep’te çatışmıştır. IŞİD, Lübnan’da örgütlenen Şii Hizbullah grubuna 25 Ocak 2014 tarihinde çatışmak için yeni milis kolunu oluşturmuştur. Azaz kasabasını IŞİD’e kaptıran ÖSO, 1 Mart 2014 tarihinde geri almıştır. 17 Martta ise Sarin’de IŞİD, YPG ile çatışarak Sarin’i ele geçirmiştir. Ayrıca burada Süleyman Şah Türbesi bulunmaktaydı. Süleyman Şah Türbesi Türkiye’nin sınırları dışında bulunan tek toprak parçası niteliğindedir. IŞİD internet aracılığı ile bir video yayımlayarak Türk askerlerinin çekilmesi için 3 gün zaman vermiştir. Türkiye türbeyi boşaltarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. 27 Nisan 2014 tarihinde IŞİD konvoyuna Irak helikopterleri Suriye’de saldırmıştır. 10 Haziranda IŞİD, Musul ve Ninova’yı ele geçirmiştir. Ardından Türkiye’nin Musul başkonsolosluğunu kontrolüne almıştır. Akabinde Musul merkez bankasını IŞİD yağmalamıştır. İnternet aracılığı ile IŞİD, altın ve paralara el koyduğunu duyurmuştur.²⁰⁹

IŞİD, Haziran 2014 tarihinde halifeliğini açıklayarak Suriye dışında da eylemlerini gerçekleştireceğinin sinyallerini bu şekilde vermiştir. Halifeliğin ilan

²⁰⁹ Bedirhan Doğan, **A.g.e.**, s.41.

edilmesinin ardından örgüte yabancı milislerin katılımı artmıştır. ABD Güvenlik danışmanı Soufan Group, Aralık 2015 tarihinde bir rapor yayınlayarak, 86 ülkeden 27 bin kişi IŞİD'e katıldığını açıklamıştır. Katılanların birçoğunun Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletlerinden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca IŞİD 2016 yılında Fransa, Endonezya, Bangladeş, Belçika'daki eylemleri üstlendiğini açıklamıştır. Ancak Türkiye'de gerçekleştirilen bombalı intihar saldırılarını kabul etmekten kaçınmıştır.

Stratejik konumu itibari ile önemli olan Kobani, IŞİD'den geri alınmıştır. Kobani çatışması yaklaşık iki ay sürmüştür. Çatışmada yaklaşık bin 600 kişi hayatını kaybetmiştir. Mart 2016 tarihinde Rusya Suriye Ordusuna yardım ederek tarihi öneme sahip Palmira şehrini Suriye Ordusu IŞİD'den geri almıştır.²¹⁰

3.2.4.7. Demokratik Birlik Partisi (PYD) / Halk Savunma Birlikleri (YPG)

Abdullah Öcalan liderliğindeki Kürdistan İşçi Partisi-Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK), 1978 yılında kurulmuştur. PKK terör örgütü, Marksist ideolojisine dayanmaktaydı. Örgütün siyasi hedefi ise merkezi Türkiye olacak şekilde Suriye, İran ve Irak'ta bir Kürt devleti kurmak yatmaktaydı. Ancak bu hedefi Sovyetlerin yıkılması ile birlikte uluslar arası konjunktürde Marksist ideolojisinin etkinliğinin yok olması ile 1991 yılında son bulmuştur. böylece örgütün ulus devlet anlayışı Sovyetler ile birlikte yıkılmıştır. Ancak demokratik özerklik ile Suriye, Türkiye, Irak ve İran'da Kürtlerin kendi kendini yönetmesini hedeflemiştir. Kürdistan İşçi Partisi; Batı Kürdistan olarak adlandırılan Suriye'de 2003 yılında Demokratik Birlik Partisi-Partiya Yekîtiya Demokrat (PYD)'yi kurmuştur. Ayrıca PKK, Güney Kürdistan şeklinde isimlendirilen Kuzey Irak'ta Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi (PÇDK) ve Doğu Kürdistan olarak tanımlanan İran'da 2003 yılında Kürdistan Özgür Yaşam Partisi (PJAK)'ı kurmuştur.

²¹⁰ BBC Türkçe, "2014'ten bugüne Suriye ve Irak'ta IŞİD Tehdidi", 04.11.2016. (Erişim) <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37858815> 12.05.2017.

Örgüt lideri Öcalan, Şam'da terör eylemlerini planlamış ve yapılan planları gerçekleştirmiştir. Ayrıca Suriye yönetimi Öcalan'a destek vererek Beyrut'a 1981 yılına dek Bekaa Vadisine konuşlanması sağlanmıştır. Ayrıca Türkiye de 1980 darbesinden kaçanları Öcalan Bekaa Vadisinde yer almasını sağlamıştır.²¹¹

PYD; *“otoriteryen Suriye rejimine karşı Kürtlerin demokratik ve ulusal haklarını barışçıl yöntemle kullanmak sureti ile sağlamak ve geliştirmek. Demokratik bir çözüm süreci içinde Kürtlerin anayasal haklara ve özerk-demokratik bir yönetime kavuşması için mücadele etmek”* şeklinde parti kendi hedefini belirtmektedir.

, PYD eş başkanları Salih Müslim Muhammed ve Asya Abdullah'tır. Salih Müslim her ne kadar PKK'nin Suriye kolu olduğunu kabul etmese de PYD'nin siyasi, ideolojik, simge ve yapılanmasına baktığımızda PKK ile ilişkili olduğu görülmektedir.

Yekîneyên Parastina Gel-Halk Koruma Birlikleri (YPG), Demokratik Birlik Partisi'nin silahlı kanadını oluştururken, YPG bünyesinde barındırdığı Partiya Yekitiya Jinan-Kadın Savunma Birlikleri (PYJ) kadın kanadını oluşturmaktadır. YPG 2004 yılında kurulmuştur. Kurulma nedeni ise Baas'ın Suriye Kürtlerine karşı katliam sonucu oluşturulmuş bir silahlı yapılanmadır. Kürtler Rojava'da silahlı güç olmadan yaşanamayacağı kanaatindeydi. YPG'nin kurulma sonrasında PYD'nin kontrolündeki özerk bölgeyi korumaktır.

PYD sürekli güç kazanmıştır. Esed rejimi ile bağımlı karşılıklı çıkarlar doğrultusunda devam ettirmiştir. Bazen de rejimin desteğini almasına neden olmuştur. PYD, Kürtlerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerde okul ve kültür merkezlerini açmıştır. Ayrıca bu durumu kullanarak seçimlerde yer almıştır.²¹²

Arap Baharı dalgasının son durağı niteliğindeki Suriye'de iç savaşın başlaması ile ayaklanmanın bir sonucu olan muhalifler Esed'i yıkmak için silahlı

²¹¹ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.241.

²¹² “Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve Bölgesel Aktörlerle İlişkileri”, **ORSAM**, 18.12.2014. <http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1261&s=orsam|turkish>

mücadele içinde iken Suriye Kürtleri rejimi yıkmak yerine Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde siyasi ve askeri kontrolü sağlamaya çalışmıştır. Esed rejimi ise Kürt bölgelerinden askeri ve siyasi güçlerinin çekmiş, bu durum Kürtler için büyük avantaj olmuştur. PYD, iç savaş başlamasının ardından Esed güçleri ile askeri çatışma içine girmemiştir. Aynı zamanda bu süreçte Özgür Suriye Ordusu'na da katılmamıştır. Nedeni ise kendi bölgelerinde hakimiyeti sağlayıp güçlendirmektir.²¹³

Esed Kürtlerin yoğunlukta olduğu bölgelerden çekilmesi ile fırsat yakalayan Suriye Kürtleri, Suriye'de güçlü aktör haline gelmiştir. PYD, YPG ile Esed'in bölgeden çekilmesi sonucu Afrin, Kobani, Sere Keniye, Derik, Ras el Ayn bölgelerini kontrolüne geçirmiştir.²¹⁴ Aynı zamanda Cinderis, Amuda, El Darbasiye, Resulayn, Tirbesipiye alanlarını da ele geçirerek siyasi ve ekonomik kontrolü sağlayıp bu bölgelerde özerklik ilan etmiştir.²¹⁵ PYD Afrin ve Cizire kantonlarını ilan ettikten sonra Kobani'yi de IŞİD'den alarak üçüncü ve merkez kanton ilan etmiştir.

2014 yılında IŞİD Kobani bölgesine saldırı düzenlemiştir. Merkezi ile birlikte Kobani'i ele geçirmiştir. ÖSO, YPG ve ABD'nin hava saldırıları ile peşmerge IŞİD'e karşı karadan saldırı düzenledi. Saldırıları sonucunda IŞİD, Kobani'den çekilmek zorunda kalmıştır. PYD ise Kobani'yi bölge kantonların ortasında olması nedeni ile üçüncü ve merkez kanton olarak ilan etmiştir. Ayrıca IŞİD terör örgütünün kontrolünde bulunan ve eski kalesi niteliğindeki Tel Abyad, koalisyon güçlerinin hava saldırıları sonucu YPG güçlerinin kontrolüne geçmiştir. PYD Tel Abyad'ı merkez kanton olan Kobani'ye bağlamıştır.²¹⁶

Cenevre Konferansında Kürt temsilcileri davet edilmemiştir. Nedeni ise iç savaşta Kürtlerin muhalefetin bir parçası olarak görülmemiş olmasıdır. Ya da

²¹³ Rahman Dağ, "Ortadoğu Denkleminde Suriye Kürtleri", ORSAM, VII. Cilt, Sayı 69, t.y.,s.12. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/69/2rahmandag.pdf>

²¹⁴ Radikal, "**Binlerce Kürt Peşmerge Suriye'ye Geçti**", 24.07.2012. (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/turkiye/binlerce-kurt-pesmerge-suriyeye-gecti-1095124/> 01.05.2017.

²¹⁵ Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve Bölgesel Aktörlerle İlişkileri, **A.g.e.**

²¹⁶ "PYD lideri Salih Müslim kimdir?", **Stratejik Ortak**, 18.02.2016 (Erişim) <https://www.stratejikortak.com/2016/02/pyd-lideri-salih-muslim-kimdir.html> 01.05.2017.

Esed'e daha yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Bir sonraki konferansta ise PYD'nin siyasi, askeri ve ekonomik anlamda güç kazanması ile bölgede önemli aktör haline gelerek konferansta yer almasına neden olmuştur. Ayrıca Rusya'nın düzenlediği çözüm isimli toplantıya sadece PYD ile Esed rejimi katılım göstermiştir. Ancak bu toplantıda PYD'nin talepleri dikkate alınmamıştır.²¹⁷

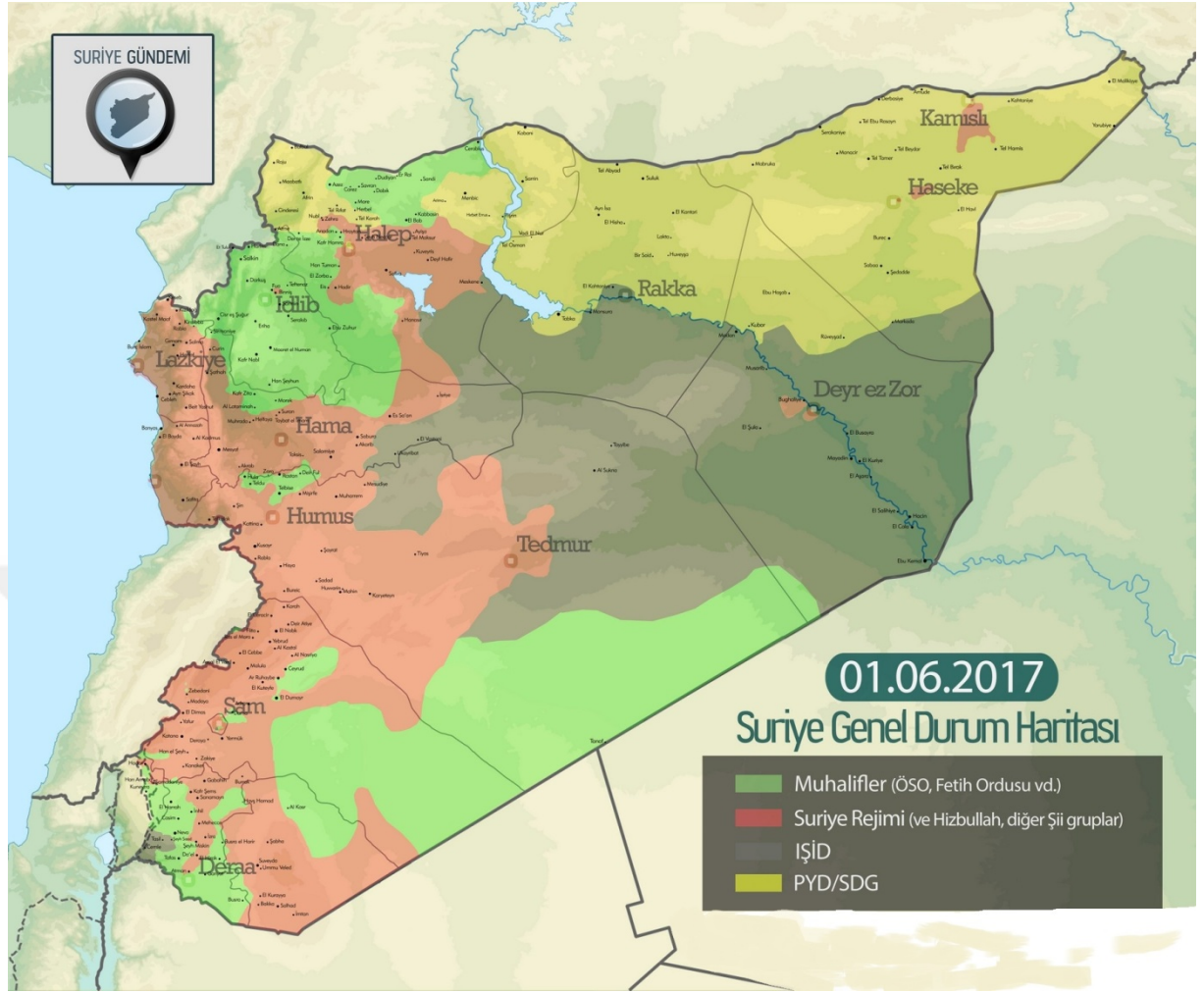
PYD'nin faaliyetleri ile Türkiye, Suriye'de çözüm projesine engel olarak görülmekteydi Ankara PYD'yi açık bir şekilde uyarılmış ve gerekli müzakereleri başlatmıştır. Türkiye Salih Müslim'i İstanbul'a çağırarak endişe ve fikirlerini açık olarak dile getirmiştir. Türkiye, PYD politikasında iç ve bölgesel argümanları dikkate alarak adım atmak zorunda kalmıştır.²¹⁸

Merkez kanton Kobani olmak üzere Afrin ve Cizire'yi de içine alan federatif bir yapı ile birleşme kararı almıştır. Bu karar hem Esed rejimi hem de muhalifler tarafından kabul edilmemiştir. Demokratik bir öz yönetimle kurulacak "Kuzey Suriye Federasyonu " fikrine ABD yönetimi destek vermemiştir. Rusya ise her ne kadar Suriye çözümünde federatif yapıyı savunsa dahi Kuzey Suriye Federasyon fikrine sıcak bakmamıştır. Federasyon fikri ile Haseke ve Kamışlı bölgeleri ile birlikte idari kontrolü sağlayan ve Rumeylan bölgesindeki petrol gelirlerini birlikte finans kaynağı olarak kullanan PYD ve Esed ilişkisi federasyon düşüncesi ile bitmiştir. YPG'nin özerklik ilan ettiği Kamışlı bölgesine Suriye ordusu bu özerkliği kaldırmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Şanlıurfa vilayetinin ÖSO Genel Kurmay Başkanı Tuğgeneral Ahmed Berri, yapılan toplantıda 45 Arap aşireti önderinin almış olduğu karar ile YPG bitirilinceye kadar mücadele edeceklerini açıklamışlardır.²¹⁹

²¹⁷ Rahman Dağ, **A.g.e.**, s.13.

²¹⁸ Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve Bölgesel Aktörlerle İlişkileri, **A.g.e.**

²¹⁹ Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, **A.g.e.**, s.249.

Harita: Suriye Son Durum Haritası (Haziran 2017)²²⁰

3.3. SURIYE İÇ SAVAŞININ SONLANDIRILMASINA YÖNELİK ÇABALAR

3.3.1. Annan Planı

Birleşmiş Milletler-Arap Birliği Özel Temsilcisi Kofi Annan, Suriye’de yaşanan çatışmalı sürecin insani boyutuna dikkat çekerek BMGK’de açıklamada bulunarak Suriye’de barışın sağlanması adına hazırlanan 6 maddelik barış planının “iç savaşı önlemek için son fırsat” olduğunu vurgulamıştır. Annan, bu planın “sonsuz bir taahhüt” olmadığını net bir biçimde ifade ederken aynı

²²⁰ Harita Kaynak: “Suriye Son Durum Haritası (Haziran 2017)” 07.06.2017. (Erişim) <https://www.stratejikortak.com/2017/06/suriye-son-durum-harita-haziran.html> 01.07.2017

zamanda Suriye’de devam eden ihlallere vurgu yapmıştır. Ayrıca Annan, 9 Mayıs 2012 tarihinde *“Suriye ordusunun bugün daha az sayıda ağır silah kullandığını, fakat insan hakları ihlallerinin artmakta olduğunu”* ifade etmiştir.

Annan, Suriye iç savaşında yaşanan toplu tutuklama, işkence veya insan haklarının ihlal edilmesinden huzursuz olduğunu ifade ederken çatışmaları bitirme sorumluluğunun en başta Cumhurbaşkanı Beşar Esed’e düştüğünü açıklamıştır.²²¹

Kofi Annan’ın çözüm bulmak adına sunduğu 6 maddelik barış planını Suriye yönetimi Mart 2012 tarihinde kabul ettiğini bildirmiştir. Kofi Annan’ın sözcüsü Ahmet Fevzi alınan kararın *“şiddet ve kan dökülmesine son verebilecek, muhtaçlara yardım ulaştıracak, Suriye halkının meşru taleplerinin yerine getirilmesi için siyasi diyalog sağlanmasına elverişli ortam yaratacak önemli bir ilk adım olarak gördüğünü”* açıklamıştır.²²²

Suriye iç savaşında yapılan insan hakları ihlalleri ve diğer sorunlara çözüm olarak sunulan Kofi Annan’ın 6 maddelik barış planı şöyledir:

1 – *“Suriye yönetimi, “halkın meşru istek ve kaygılarına yanıt vermek için başlatılacak olan ve Suriyelilerin liderlik edeceği kapsamlı siyasi süreç” için Annan’la işbirliği içinde çalışmayı taahhüt etmektedir.*

2 - *Suriye, çatışmaları durdurmayı ve insanların yaşadığı bölgelerde görülen askeri hareketliliği ve ağır silahların kullanılmasını derhal durduracağını taahhüt eder. Bu adımlar atılırken Suriye, şiddeti sonlandırmak için BM gözetimi altında Annan’la birlikte çalışacaktır. Annan, muhalefetten de bütün çatışmaların sona erdirilmesi için benzer taahhütler beklemektedir.*

3 - *Suriye insani yardımın iletilmesi ve yaralıların tahliye edilmesi için günlük iki saatlik “insani duraklama”yı kabul etmekte ve uygulamaktadır.*

²²¹BBC Türkçe, **“Annan: Barış planı Suriye için son fırsat”**, 09.05.2012. (Erişim) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/05/120509_annan_syria.shtml 12.05.2017.

²²² BBC Türkçe, **“Suriye Annan Planı’nı kabul etti”**, 27.03.2012. (Erişim) http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan.shtml 12.05.2017.

4 - Suriye “rastgele tutuklanan kişilerin serbest bırakılma hızını ve kapsamını” ve bu kişilerin tutulduğu yerlerin bir listesini sunmayı taahhüt etmektedir.

5 - Suriye ülke genelinde gazeteciler için hareket özgürlüğünü sağlamayı ve “ayrımçı olmayan bir vize politikası uygulamayı” taahhüt etmektedir.

6 - Suriye “yasalarca garantilenen çerçevede toplanma özgürlüğü ve barışçıl gösteri yapma hakkına saygı duyacağını” taahhüt etmektedir.”

Hazırlanan barış planı Esed tarafından 28 Mart 2012 tarihinde uygulanmaya konuldu.²²³

5 Nisan 2012 tarihinde BMGK'nın açıklaması ile Annan'ın barış planı gereğince Esed'in 10 Nisan 2012 tarihinde tamamlamış olması gereken yerleşim merkezlerinde ağır silahların kullanımının sonlandırılmış ve askeri güçlerin geri çekilmiş olmasını taahhüt etmiş olsa da yerine getirmemiştir. Ayrıca şiddet ve baskıları daha da arttırarak devam etmiş ve çatıştığı görülmüştür. Aynı zamanda Esed, Türkiye'deki Suriye mülteci kamplarına da ateş açmıştır.²²⁴

3.3.2. Cenevre Konferansı I

Nisan 2012 tarihinde ortalama 40 ülkenin de katılımıyla gerçekleştirilen “Suriye Halkının Dostları” başlığı ile toplantı düzenlenmiştir. Suriye iç savaşının sonlandırılması adına ve çözüm arayışı içinde olan en önemli taraflardan biri de Türkiye olmuştur. Clinton, Suriye iç savaşındaki baskı ve şiddetin son bulmasını istemiştir. Ancak baskı ve şiddetin devam etmesi sonucu ciddi sorunlar doğuracağına vurgu yapmıştır. Esed rejiminin Annan'ın 6 maddelik barış

²²³ Dünya Bülteni, “Kofi Annan'ın Suriye Planı nedir?”, 10.04.2012 (Erişim) <http://www.dunyabulteni.net/haber/205440/kofi-annanin-suriye-plani-nedir> 12.05.2017.

²²⁴ TC Dışişleri Bakanlığı, “Suriye'nin Annan Planı Çerçevesindeki Taahhütlerini Yerine Getirmemesi”, No 102,10.04.2012. (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/no_102_10-nisan-2012_-suriye_nin-annan-plani-cercevesindeki-taahhutlerini-yerine-getirmemesi-hk_.tr.mfa 12.05.2017.

planına sadık kalmama ihtimalini önceden beyan etmiştir. Ayrıca Clinton, iç savaş bitene kadar tüm ihtimalleri gözden geçirip gerçekleştirebileceği tehdidinde bulunmuştur.

Cenevre I görüşmeleri 30 Haziran 2012 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Konferansta Suriye iç savaşı nedeni ile yaşamını yitirenlerin sayısının 10 bin olduğu ve iç savaştan kaçıp başka ülkelerde sığınmacı duruma düşenlerin sayısının 112 bin olduğu açıklanmıştır. Ancak iç savaşın çözüme ve barışa kavuşması adına adım atılan Cenevre Konferansında ne Suriye rejimi ne de muhalifler yer almamıştır. Bu şekilde konferansta Suriye'den herhangi bir taraf olmadan çözüm arayışına gidilmiştir. Konferansa Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'nun beş daimi üyesi katılım sağlarken aynı zamanda ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere, AB Temsilcileri, Arap Birliği Temsilcileri, Türkiye, Katar, Kuveyt ve Irak katılımcı olarak yer almışlardır. Konferans devam ederken alınan önemli kararlardan biri de ateşkesin sağlanması adına Birleşmiş Milletler gözetiminde bir mekanizmanın oluşturulması kararlaştırılmıştır ve Esed rejimi ile muhaliflerin onayı sonucu geçici hükümetin kurulması kararı alınmıştır.

ABD, bu konferansta Beşar Esed'in geçiş hükümetinde yer almamasını istemiştir. Ancak Rusya, İran ve Esed ABD'nin bu kararına tepki gösterince konferansta alınan kararların geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur.

Kofi Annan'ın sunduğu 6 maddelik barış planının uygulanması için yeterince zemin oluşturulmadığını fark ederek İran ve Rusya'dan destek isteyip Esed'in görevden uzaklaştırılmasını talep etmiştir. Ardından da Kofi Annan, temsil görevinden istifa etmiştir.²²⁵

İlk Cenevre Konferansı sonrasında bir sonuç bildirgesi oluşturulmuştur. Bu bildiriye göre Suriye'nin geleceğine ülke halkının karar vermesi gerektiği ve Suriye'de bulunan bütün grup ve rejimin ulusal diyalog sürecine katılması öngörülmüştür. Ayrıca adalet sistemi ve anayasal düzenin yeniden düzenlenmesi gerektiği ve halk onayına gidilmesi gerektiği, ardından çok partili

²²⁵ "Cenevre'den Cenevre'ye Suriye Görüşmeleri" **SDAM**, 27.02.2017 (Erişim) <http://www.stratejidusunce.org/Detay/Haber/1029/cenevreden-cenevreye-suriye-gorusmeleri.aspx> 15.05.2017

hayata geçişin özgür ortamda hazırlanması gerektiği, kadınların da demokratik bir biçimde bu sürece dahil edilmesi gerektiği bildiride yer almaktadır. Aynı zamanda şiddet ve baskının yanı sıra güven ve istikrar ortamının sağlanması ve bunun için geçiş hükümeti ile işbirliği içine girmesi zorunlu kılınmıştır. Ülkenin bağımsız bir biçimde devam etmesi, toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerektiği bildiride maddeler halinde yer almaktadır.

Cenevre Konferansına bu süreçte İran'ın rol almaması için davet edilmemiştir. İran, sürecin dışında tutulmaya çalışılmıştır. Ancak Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban ki-Mum, "Kofi Annan, toplantının ardından İran hükümetini Cenevre'deki toplantının sonucuyla bilgilendirecek" ifadelerini kullanarak İran'ı da sürece dahil edeceğini açıklamıştır. ABD ise İran'ın dahil olmasına tepki göstermiştir.²²⁶

Cenevre görüşmesi sonrasında ABD Esed rejiminin geçiş hükümetinde yer almasını istememektedir. Ancak Rusya, ABD'nin aksine geçiş hükümetinde Esed'in de dahil olması gerektiğini savunmaktayken, rejimin en büyük destekçilerinden olan İran bu sürecin dışında tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Cenevre sonucunda ortaya konulan yol haritası net olmamıştır.²²⁷

3.3.3. Cenevre Konferansı II

Suriye iç savaşına yönelik çözüm arayışına gidilen Cenevre II Konferansı 22 Ocak-16 Şubat 2014 tarihlerinde iki oturum olarak gerçekleştirilmiştir. Suriye'de yaşanan iç savaşla birlikte muhalif gruplar ile Esed rejimi Cenevre II

²²⁶ Al Jazeera, "İlk Cenevre'den Bugüne", 24.01.2014. (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune> 15.05.2017.

²²⁷ "Cenevre Görüşmeleri: 2012, 2014 ve 2016", **Stratejik Ortak**, 27.01.2016. (Erişim) <http://www.stratejikortak.com/2016/01/cenevre-gorusmeleri-2012-2014-ve-2016.html> 15.05.2017.

Konferansında ilk kez aynı masaya oturdular. Konferansın açılışını Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban ki-Mum konuşma yaparak başlatmıştır.²²⁸

22 Ocak 2014 tarihli Cenevre II Konferansının ilk oturumu İsviçre'nin Montrö kentinde gerçekleştirilmiştir. Konferansa ortalama 40 ülkenin dışişleri bakanı ve temsilcileri katılım göstermiştir.²²⁹

Cenevre II Konferansında Suriye'de yaşamını yitirenlerin sayısının 135 bine ulaştığı, 3 milyona aşkın Suriyelinin de başka ülkelerde sığınmacı olarak hayatına devam ettiği ve Suriye içinde göç sayısının 6 milyona ulaştığı görüşmede açıklanmıştır.²³⁰

Konferansa ABD ve Rusya öncülüğünde Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi beş daimi üyeleri, Arap Birliği, Avrupa Birliği, İslami İşbirliği Teşkilatı, Brezilya, Danimarka, Cezayir, Kanada, Mısır, Endonezya, Almanya, Hindistan, Irak, Kuveyt, Ürdün, İtalya, Japonya, Lübnan, Fas, Umman, Norveç, Katar, Suudi Arabistan, Güney Afrika, İsviçre, İspanya, İsveç, Birleşik Arap Emirlikleri ve Türkiye gibi devletlerin dışişleri bakanları katılım sağlamışlardır.

Cenevre Konferansının, Suriye iç savaşı ile insanların yaşamını yitirmesi sonucu çatışmaların durdurulması amaçlanmıştır. Ayrıca insani yardım koridorlarının açılması ve Suriye'de geçiş hükümetinin oluşturulması öngörülmüştür. Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan istifa etmesi üzerine yerini Lakhdar Brahimi olarak bu süreçte arabuluculuk görevini üstlenmiştir. Konferansta Esed'in yönetimden uzaklaşması-uzaklaşmaması gerektiği tartışma konusu olup anlaşmazlığa gidilmiştir.

²²⁸ Trt Haber, "**Cenevre-2 Görüşmeleri Başladı. Günlerdir, Sabırsızlıkla Beklenen Görüşmeler Başladı**", 22.01.2014. (Erişim) <http://www.trthaber.com/haber/dunya/cenevre-2-gorusmeleri-basladi-116019.html> 15.05.2017.

²²⁹ Ali Semir, "Suriye Krizi, PYD ve 2. Cenevre Konferansı", **BİLGESAM**, 05.02.2014. (Erişim) <http://www.bilgesam.org/incele/96/-suriye-krizi--pyd-ve-2--cenevre-konferansi/#.WRrW-ZLylU> 15.05.2017

²³⁰ "Cenevre'den Cenevre'ye Suriye Görüşmeleri", **Stratejik Düşünce**, 27.02.2017. (Erişim) <http://www.stratejidusunce.org/Detay/Haber/1029/cenevreden-cenevreye-suriye-gorusmeleri.aspx> 15.05.2017.

İran hükümeti Cenevre I Konferansında olduğu gibi Cenevre II Konferansında da süreç dışında tutulmaya çalışılmıştır. Cenevre II Konferansına bölgedeki en önemli rejim müttefiki olan İran, son ana kadar davet edilmemiştir. BM Genel Sekreteri Ban ki-Mum, Suriye iç savaşında İran destekli bir çözüme gidilmesini istemesi üzerine konferansa üç gün kala İran yönetimini davet etmiştir. Ancak İran hükümetinin daveti onaylaması üzerine SUK itiraz ederek İran'ın katılması durumunda SUK Temsilcilerinin katılmayacağını ifade etmiştir. Böylelikle Ban ki-Mm İran davetini geri çekmek zorunda kalmıştır.

Suriye'de birçok Kürt partisi olmasına karşın kendi içlerinde ayrık durumdadır. PYD ile on Kürt partisi Cenevre II Konferansına davet edilmemiştir. Oysaki PYD bu dönemde Cizire'yi kanton bölge olarak ilan etmiş ve özerklik kurmuştur. Ancak on Kürt partisi içinde bulunan ve Irak Bölgesel Kürdistan Yönetimi (IBKY) önderi Mesud Barzani'ye daha yakın duran partiler SUK altında Cenevre Konferansına katılmıştır.²³¹

Montrö'de ilk oturumu gerçekleştirilen Cenevre II Konferansının ikinci oturumu 16 Şubat 2014 tarihinde Cenevre'de devam etmiştir. Konferansta muhalifleri SMDGUK Başkanı Ahmed el-Carba ile Esed rejimi tarafından Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim katılmıştır. İkinci oturumda kimyasal silahların yok edilmesini onaylayan Esed, Suriye muhalifleri ile rejim arasında görüşmelerin gerçekleştirilmesi ve tarafların görüşme sonucunda bir geçiş hükümeti oluşturulması amaçlanmıştır. Konferansın hemen ardından taraflar görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Ancak Humus'un güvenlik çıkışı haricinde herhangi bir uzlaşma sağlanmamıştır. Böylelikle Cenevre II konferansı sonrasında hiçbir sonuç elde edilmemiştir. Humus'un güvenlik çıkışı da uygulanmamıştır.²³²

Cenevre II Konferansı iki aşamalı gerçekleştirilmesine rağmen herhangi bir uzlaşma ya da anlaşmaya gidilmeyerek görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Esed rejimi Suriye iç savaşında yaşananları terör olarak

²³¹ İpek Yezdani, "10 soruda Cenevre II Konferansı", **Hürriyet**, 23.01.2014. (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/10-soruda-cenevre-ii-konferansi-25629289> 15.05.2017

²³² Ali Semin, **A.g.e.**

nitelendirmesi ve muhalif grupların kendi içinde sorun yaşaması sonucunda Konferansta asıl istenilen “ateşkes ve geçiş hükümeti” başlıkları gerçekleştirilememiştir. Konferansın başarısızlıkla sonuçlanması ile Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Brahimi, Annan gibi istifasını sunmuştur.²³³

3.3.4. Cenevre Konferansı III

Cenevre III Konferansı 29 Ocak 2016 tarihinde başlatılmıştır. Bu tarihe gelindiğinde Suriye iç savaşı nedeni ile hayatını kaybedenlerin sayısının 250 bini bulunduğu, sığınmacıların sayısının ise 6 milyona ulaştığı, aynı zamanda ülke içinde göç edenlerin sayısının 7 milyon 600 bine dayandığı Cenevre III Konferansında açıklanmıştır. Görüşmeler devam ederken Şubat 2016 tarihinde tarafların karşılıklı suçlamaları ile Şubat ayının sonunda konferans durmuştur.²³⁴

Cenevre III görüşmeleri Cenevre I ve II görüşmelerine oranla daha geniş ve bölgesel-küresel aktörlerin güçlerinin mutabık olduğu bir konferans olmuştur. Konferansta kimlerin bulunması gerektiği hususunda anlaşmazlık yaşanırken bazı katılım sağlamak isteyen temsilciler PYD’yi istemezken bazı temsilciler ise cihatçı grupların katılımını istememektedir. PYD dışında çoğu Suriye aktörleri katılım sağlamıştır. Cenevre III Konferansı Birleşmiş Milletler Suriye Özel Temsilcisi Brahimi’nin yerini alan Mistura öncülüğünde gerçekleştirilmiştir.

Konferansa katılan rejim tarafı, Rusya destekli muhaliflerle çatışan ve rejim heyeti Başkanı ile Suriye BM Büyükelçisi Beşar Caferi katılım sağlamıştır. Muhaif tarafından ise SMDGUK, Ulusal Koordinasyon Heyeti ile iç savaşta silahlı mücadele veren aktörlerin bir kısmı görüşmelere katılım göstermiştir.

²³³ Cenevre Görüşmeleri: 2012, 2014 ve 2016, **A.g.e.**

²³⁴ Cenevre’den Cenevre’ye Suriye Görüşmeleri, **A.g.e.**

Ayrıca Konferansa bağımsız gruplardan temsilci olarak Muhammed Sabra, Basma Kudmani, Muhammed Attur ve Halid Mahamid katılım sağlamıştır.²³⁵

Cenevre III görüşmeleri devam ederken Suriye iç savaşında dengeleri değiştirecek bazı gelişmeler yaşanmıştır. Esed ordusu ile Rusya Halep'e askeri operasyon düzenlemiştir. Halep'i Rusya ile Esed bombardımana tutmuşlardır. Suriye muhalifleri o bölgede yok etmek adına operasyon düzenleyen Rusya, 3 gün içinde 260'a aşkın hava harekatı düzenlemiştir. Bombardıman beş gün devam etmiştir. Bunun üzerine yüzlerce sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Türkiye'nin yaptığı açıklamaya göre 70 bin sivil, Türkiye'nin Kilis kentinin sınır kapısına dayanmıştır. Bölgedeki muhalifler ise Cenevre görüşmelerinin olamayacağını açıklamışlardır. Bombardımanlar sonlandırılmadıkça ve ateşkes sağlanmadığı sürece konferansa dahil olmayacaklarını açıklamışlardır. Mistura bu olayın ardından "*masa dağılmış değil sadece durduruldu diyebiliriz*" açıklamasında bulunarak Cenevre konferansını devam ettirmek niyetindeydi.²³⁶

Böylelikle Cenevre Konferansları, Suriye'de iç savaş devam ettiği sürece ve uzlaşmaya gidilmediği sürece ilk olmadığı gibi son da olmayarak görüşmeler devam edecektir.

3.4.SURİYE İÇ SAVAŞINDA TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Türkiye'nin komşu ülkelerine baktığımızda en uzun sınır hattına sahip olan ve 910km'lik Suriye-Türkiye sınır çizgisinde Türkiye'nin 6 vilayetini kapsamaktadır. Türkiye-Suriye sınırına yakın alanlarda yaşayan iki ülke vatandaşları arasında hısımlık bağı bulunmaktadır. Aynı zamanda Türkiye için Arap ülkelere açılan kapı niteliğindeki Suriye, konumu itibari ile önemlidir.

²³⁵ Cenevre-3 Görüşmelerine Katılanların Güncel Listesi, **Stratejik Ortak**, 05.02.2016. (Erişim) <https://www.stratejikortak.com/2016/02/cenevre-3-gorusmeleri-listesi.html> 16.05.2017

²³⁶ Merve Yazıcı, "Cenevre-3 –Başlamadan Duran Görüşmeler–", **TUİCAKADEMİ**, 16.02.2016. (Erişim) <http://www.tuicakademi.org/cenevre-3-baslamadan-duran-gorusmeler/> 17.05.2017.

Türkiye-Suriye ilişkileri bölümünde de belirttiğimiz gibi Türkiye-Suriye ilişkileri genel olarak inişli-çıkışlı olup ve hatta daha çok sorunlu olarak devam etmiştir.

Türkiye’de, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)’nin 2002 yılında iktidara gelmesi ile ve aynı zamanda Beşar Esed’in Suriye’de yönetime getirilmiştir. Ardından iki yönetim arasındaki ilişkilerde olumlu bir ilerleme kaydedilmiş. Ancak “Arap Baharı” ile Suriye’de yaşanan iç savaşta, Esed’in kendi halkına karşı uyguladığı baskı ve şiddet politikaları yanında yer yer insancıl dışı davranması ile Türkiye-Suriye ilişkileri yeniden bozulmuş ve yeni bir döneme geçilmiştir.

Suriye’de yaşanan iç savaşa yönelik Arap Birliği tarafından hazırlanan çözüm planına Esed uymayarak Arap Birliği üyeliğinin askıya alınmasına ve bölgedeki komşu ülkeler ile de ilişkilerin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Bir yandan da Türkiye, Suriye’ye tek taraflı olarak yaptırım uygulamaya başlamıştır. Nitekim 30 Kasım 2011 tarihinde Türkiye’nin, Suriye’ye olan yaptırımları şöyledir:

- *“Suriye’de halkıyla barışık bir yönetim kurulana kadar Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi mekanizmasının askıya alındığını,*
- *Baas iktidarında halka karşı şiddete başvuran kişilerin Türkiye’ye seyahatlerinin yasaklandığını ve Türkiye’deki mal varlıklarının dondurulacağını, Esed rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki bazı işadamlarına da benzer tedbirlerin getirileceğini,*
- *Suriye ordusuna her türlü askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulacağını,*
- *Türkiye üzerinden Suriye’ye silah ve askeri malzeme transferinin önleneyeceğini,*
- *Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulacağını,*
- *Suriye hükümetinin Türkiye’deki finansal mal varlıklarının dondurulacağını,*
- *Suriye hükümeti ile kredi ilişkilerinin durdurulacağını,*
- *Suriye Ticaret Bankası ile işlemlerin durdurulacağını,*

- *Suriye'deki altyapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alındığını duyurmuştur."*

2012 yılına gelindiğinde dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın, Esed'in yönetimi bırakması yönündeki tavrına karşılık Esed rejimi PKK terör örgütü öncüleri ile iletişime geçerek Suriye'nin kuzeyinde yer alan PYD'ye serbestlik tanımış olup zaman zaman ortak hareket etmişlerdir. Türk Hava Kuvvetlerinin F-4 tipi savaş uçağının Suriye yönetimi tarafından düşürülmesi ile Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerilim daha da artmıştır.²³⁷ *"Uçak düşürme olayı kaza ya da istenmeden olan bir şey değil. Bir kasıt var. Çünkü bu uçakların şekilleri, işaretleri, kimler tarafından kullanıldığı radarlarda bellidir. Her ülke komşusunun hangi uçağı kullandığı bilinir. Bu uçağı İsrail ve Türkiye kullanıyor. Dolayısıyla Suriye'nin özrü de anlamsız. Bir uçak bir saniyede 1 km gider. 1 km içeri girdi diye uçak vurulmaz. Öyle olsaydı Yunanistan'la her gün savaşa girerdik. Suriye kasıtlı olarak uçağı düşürmüştür" "Suriye, Türkiye'nin muhaliflere silah ve para yardımında bulunduğu inaniyor. Bize gözdağı vermek istedi. Suriye bunu İran, Suriye ve Çin'e güvenerek yaptı. Vuralım, savaşalım demek çok kolay. Ama bir şeyi halletmez. Suriye'de iktidar kendi arasında üçe ayrılıyor. Esed'in kontrol ettiği saray grubu, Esed'in kardeşinin başını çektiği istihbarat grubu ve asker grubu var..." (Akgönenç, 2012).²³⁸ Şeklinde ifade etmiştir.*

Türkiye, Suriye iç savaşında muhaliflerden yana tavır sergilerken, aynı zamanda muhaliflerin üssü niteliğinde olmuştur. Ayrıca iç savaşın başlamasının ardından en büyük rolü üstlenen merkez ülke konumundadır. Nitekim Türkiye, Suriye iç savaşından kaçan milyonlarca insana kapılarını açan ve savaşın maddi-manevi bütün yükünü üstlenen ülke olmuştur. Bu bağlamda Suriye iç savaşında Türkiye'ye gelen Suriyeli mültecilerin sığınabilecekleri güvenli bir ülke haline gelerek uluslar arası alanda kendini göstermiştir. Suriyeli mülteciler iç

²³⁷ Afranur Arıkan, "Suriye İç Savaşı ve Türkiye'ye Etkileri", **Stratejik Ortak**, 16.01.2017. <https://www.stratejikortak.com/2017/01/suriye-turkiyeye-etkileri.html>

²³⁸ Oya Akgönenç, "Türkiye, Savaşın Tarafı Yapılmak İsteniyor", **Milli Gazete** 24.06.2012. (Erişim) <http://www.milligazete.com.tr/haber/1089944/turkiye-savas-in-tarafi-yapilmak-isteniyor> 02.07.2017.

savaş nedeni ile başta Hatay, Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep yoğunlukta olmak üzere Türkiye'nin diğer birçok illerine göç etmek zorunda kalmışlardır.

Suriye'de yaşanan iç savaş aynı zamanda Türkiye'nin sınır güvenliği açısından tehdit oluşturmuştur. Türkiye'ye doğrudan etki eden iç savaş, ekonomimizi de etkilemiştir. Türkiye ile Suriye rejiminin kontrolündeki de facto tampon bölgelerinde muhalifler, PYD, IŞİD çatışmaları sonucunda güvensizlik ortamı oluşmuştur. Çatışmalar zaman zaman Türkiye'ye de yansımıştır.²³⁹

Suriye'de iç savaş nedeni ile ülkesini terk eden Suriyeli sığınmacıların sayısı 5 milyonu aşarak bunun 3 milyon kadarı Türkiye'de yaşamaktadır. Yaşam standartlar düşük olan Suriyeli sığınmacıların sayısı Türkiye'deki sınır bölgelerinde yaşayan vatandaşlarımızın nüfusuna oranla fazla olması Türkiye içinde Suriyeli sığınmacıların kalıcı olabileceği tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Ancak Suriyeli sığınmacıların bir kısmı Türkiye'yi, üçüncü bir ülkeye veya Avrupa'ya geçiş için transit ülke olarak kullanmışlardır. Türkiye'nin Suriyeli mültecilere kapılarını açma politikası ile Avrupa Birliği sınır güvenliği açısından tehdit oluşturmuş ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerini etkilemiştir.

16 Aralık 2013 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanan "Geri Kabul Anlaşması" ile Türkiye üzerinde Avrupa Birliği ülkelerine girebilecek, Ortadoğu ülkelerinden gelen sığınmacı veya göçmenlere karşı Avrupa Birliği kendini güvenceye alarak sığınmacı ve göçmen sorunlarını Türkiye'ye bırakmıştır. Buna karşılık Avrupa Birliği Türkiye vatandaşlarına 3,5 yıl sonra vize muafiyeti vereceğine söz vermiştir. Türkiye'de kalan Suriyeli mülteciler için sadece ortalama 200 milyon dolar ayırmıştır. Ancak Türkiye, mülteciler için kendi bütçesinden 6 milyar dolar gibi bir para harcamıştır.²⁴⁰

26 Haziran 2014 tarihinde Türkiye ve Avrupa Birliği toplantısında Suriyeli mülteciler konu edilmiş ve görüşmede "*madem bu kadar Suriyeliyi aldınız bunların bize gelmesine izin vermeyin, Türkiye'de kalmaları için adımlar atın*"

²³⁹ Halid Hoca, Ufuk Ulutaş, **A.g.e.**, s.13.

²⁴⁰ Hanife Çetin, "Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Göçmen Krizi", **TÜRKSAM**, 29.09.2015. <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1250-avrupa-birliqi-ve-turkiye-acisindan-gocmen-krizi>

yukarıda da değindiğimiz gibi Avrupa Birliği taleplerde bulunmuş olup maddi destek sağlayacaklarını bildirmişlerdir. Ancak Avrupa Birliği Komisyon yetkilileri, Suriyelilerin Türkiye'ye entegre edilmesi durumunda ekonomik destek verebileceklerini açıklamıştır. Bununla birlikte vize muafiyetinin sağlanması için adımların atılacağı kararları verilmiştir.

Avrupa Birliği her ne kadar Türkiye üzerinden Suriyeli mülteciler sorununa çözüm bulmaya çalışmış olsa da tam anlamı ile başarıya ulaşamamış ve Avrupa Birliği kota uygulama kararı olarak Avrupa Birliği ülkelerine gelen mültecileri bütün Avrupa ülkelerine paylaşırma kararı almıştır.²⁴¹

3.5. SURİYE’NİN GELECEĞİNE İLİŞKİN ÖNGÖRÜLER

2011 yılında Ortadoğu ve Afrika’da hızla yayılan Arap Baharı, son olarak Suriye’yi sarmış ve Suriye kaosa sürüklenmiştir. Suriye ordusu tankları, Dera ve Humus’ta eylemcilerin üzerine yürümüştür. Esed ise olayları baskı, silah ve şiddet ile bastırmaya çalışmıştır. Esed, Suriye iç savaşını, 1982 yılında Hafız Esed’in Hama Katliamı’nda yaptığı gibi olayları baskı ve şiddetle bitirmeye çalışmıştır. 1980 yılında Halep çalkalanmaya başlamıştır. 1982 yılında ise halk ayaklanması başlamıştır. Hafız Esed halk ayaklanmalarını bastırmak adına sert baskıcı önlemler almıştır. Suriye ordusu binlerce sivili katletmiştir. Günümüzde ise benzer şekilde Beşar Esed kendi halkını öldürerek iktidarlığını devam ettirmek istemektedir. Eğer muhaliflerin gücü kırılırsa Esed de baskılarla ayaklanmaları bastırabileceğini düşünmüştür. Esed, halk ayaklanmalarını baskı ve şiddetle bastırması durumunda, kendi halkına karşı daha baskıcı bir biçimde yönetime devam edecektir.

Muhalifler, uluslar arası devlet ve aktörler arasından ABD, Türkiye, Avrupa Birliği ülkeleri gibi güçlü devletlerin ekonomik, askeri, sağlık eğitim gibi desteğini almaktadır. Muhalifler dışarıdan aldığı destekler ile Esed rejimi

²⁴¹ Enes Bayraklı, Kazım Keskin, “Türkiye, Almanya ve Ab Üçgeninde Mülteci Krizi”, **SETAV**, Sayı 143, Kasım 2015, s.24.
http://file.setav.org/Files/Pdf/20151221191329_turkiye-almanya-ve-ab-ucgeninde-multeci-krizi-pdf.pdf

karşısında güçlü durup savaşmaktadır. Muhalif güçlerin Suriye’de ABD, AB, Türkiye, Körfez ülkeleri gibi devletlerden destek alması muhaliflere küçük başarılar sağlamıştır. Muhaliflerin asıl amacı olan Esed rejiminin yıkılması ve özgür ve demokratik huzura erişme hedefine ulaşamamıştır. Muhaliflerin Suriye’de etnik, dini, ideolojik gibi farklılıklarla dağınık halde olması muhaliflerin iç savaşta kazanmasına engel olmuştur. Ancak uluslar arası güçler bu desteğini çekerse Esed’in zaferi ile sonuçlanacaktır. Kazanılan bu zafer uluslar arası devletlerce ve özellikle ABD tarafından yenilgi sayılıp, günümüzce tanımlan “vekalet savaşının” aslında ikinci bir soğuk savaş döneminde Rusya’nın başarısı olarak görülecektir. Bu duruma şimdi olduğu gibi ABD ve AB ülkeleri muhalif güçlere destek vererek engel olmaktadır. Rusya ve ABD’nin bulunduğu iki kutuplu bir sistemde, Suriye’de vekalet savaşı vermesi bölgede yüz binlerce insanın yaşamını yitirmesine neden olmuştur.

Suriye’de bugün iç savaş yaşanırken çözüm planlarını etkisiz kalması, bir sonuca varılamamasına neden olmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz Esed’in iç savaşta galip gelip muhalifleri bastırma ihtimali olduğu gibi muhaliflerin galip gelip Esed rejiminin son bulması ihtimal dahilindedir. Suriye’de muhalifler arasında yaşanan din, etnik, ideolojik gibi farklılıklar, birlikte hareket etme olgusu, tam anlamı ile sağlanamamasına neden olmaktadır.

Esed rejiminin yıkılma ihtimali güçlü bir ihtimal olmakla birlikte, bu ihtimalin gerçekleşmesi durumunda tıpkı Mısır’da yakın bir tarihte yaşanan rejim değişikliği olabilecektir. Esed rejiminin yıkılmasının ardından yerine gelecek olan yeni rejim Batı yanlısı olabilme ihtimali yüksektir. Çünkü muhalif güçlere destek veren ABD, AB ülkeleri gibi yönetimler, kendilerine uyum sağlayabilecek bir rejimin getirilmesine olanak sağlayacaktır. Esed’in ise Rusya tarafından destek görmesi ile yine bu iç savaşı, ikinci bir soğuk savaşta Batının zaferi olarak görülecektir. Çünkü Suriye’de Esed’li bir çözümün olması mümkün görülmemektedir.

SONUÇ

2010 yılında başlayan siyasi ve ekonomik incelemeler sonucunda Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki halk ayaklanmaları “Arap Baharı” olarak literatüre geçmiştir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan siyasi istikrarsızlık ve ekonomik krizler nedeni ile uluslar arası sistemde yeni bir dalga oluşturmuştur. Bunun sonucunda literatürde “Arap Baharı” olarak adlandırılan dalga bu ülkelerde yeni bir umut belirtisi olarak görülmüştür. Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan ekonomik adaletsizlik, siyasi baskılar, eşitsizlikler ve işsizlik oranının yüksek olması nedeniyle halk tepki göstererek ayaklanmıştır. Öyle ki I. Dünya Savaşı sonrasında Batılı devletlerin masaya oturup cetvellerle çizdikleri Ortadoğu’daki yapay sınırlar ve oluşturulan siyasal sistemler ile asıl sorunların temeli bu dönemde atılmıştır diyebiliriz. Bu nedenle Ortadoğu’da oluşturulan yapay sınırlar sonucunda ülkelerinin millet bilinci yerine dini ve etnik yapılar ile günümüzde de olduğu gibi çeşitli çatışmalara zemin oluşturmuştur.

Suriye, bağımsızlığını 1946 yılında kazanmıştır. Ülkede demokrasi, 1949 yılında darbe ile son bulmuştur. Ardından darbeler dönemi başlamıştır. Aynı yıl Suriye’de iki darbe daha gerçekleştirilmiştir. 1954 yılına gelindiğinde halk ayaklanması ile Suriye Ordu’su yönetimi sivillere bırakmak zorunda kalmıştır. 1958 yılında Suriye ve Mısır birleşme kararı almıştır. 1963 yılında Suriye Baas Partisi, darbe gerçekleştirerek yönetime el koymuştur. 1970 yılında dönemin Savunma Bakanı General Hafız Esed, darbe sonucu iktidara geçmiştir. Tek partili ve baskı ile yönetimi elinde tutan Hafız Esed, 2000 yılına kadar iktidarda kalmıştır. Hafız Esed’in vefatı ile yerine geçen oğlu Beşar Esed, Batı’da eğitimini almış olmasıyla ülkede demokrasi beklentisini oluşturmuştur.

2010 yılına gelindiğinde Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da yeni bir dönem başlamıştır. Tunus, Mısır, Libya ve Suriye gibi ülkelerde halk ayaklanmaları başlamıştır. Bu ayaklanmaların ortak noktaları ise; ülke içinde yaşanan adaletsizlik, baskıcı yönetim, gelir eşitsizliği, işsizlik oranlarının yüksek olması ve ülke yöneticilerinin lüks içinde yaşamaları gelmektedir. Böylece halk bu duruma artık tepkisini koymaktadır. Öyle ki Tunus, Libya, Mısır rejim

değişikliğine gitmiş ve baskıcı yönetimler halkın zaferi ile sonuçlanmıştır. Suriye halkı; Tunus, Mısır ve Libya halkı gibi ayaklanmışlar. Ancak “Arap Baharı” dalgası Suriye’de farklı boyuta ulaşmıştır. Diğer ülkelerde reform ve rejim değişikliğiyle zafere ulaşılmış ancak Suriye’de iç savaşa dönüştüğünü görmekteyiz. Arap Baharı dalgasının son halkası Suriye olmuştur. Arap Baharı son bulmuş ve Suriye’de artık bir iç savaşa dönüşmüştür. İç savaş günümüzde hala devam etmektedir.

Suriye’de ilk gösteriler 28 Ocak 2011 tarihinde başlamıştır. Kısa sürede Şam ve Halep’te yankı uyandırarak büyük gösterilere sahne olmuştur. 20 Mart 2011 tarihinde Dera’da eylemcilerin Baas İl Başkanlığını yakmasının ardından Esed rejimi baskı ve şiddeti artırmıştır. Esed, “Suriye’ye karşı uluslar arası bir komplo kurulduğunu ve göstericilerin de bu komploların yerli işbirlikçileri olan teröristler” olduğuna vurgu yapmıştır. Ardından Esed, siyasi tutukluları serbest bırakma kararı almıştır. 7 Nisan’da ise muhalifler; siyasi tutukluların bırakılmasını, olağanüstü halin kaldırılmasını, yolsuzluk ile mücadeleye gidilmesini istemiştir. Muhalifler aynı zamanda Esed rejiminin son bulmasını istemiştir. Esed, bu istekleri yerine getirmeyerek kendi halkına ateş açmayı, şiddeti ve baskıyı artırmıştır. Kendi halkı ile savaşmayı tercih etmiştir. Böylece Arap Baharı, Suriye iç savaşı ile son bulmuştur.

Suriye iç savaşı yaşanırken bazı yeni grup ve oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu grupların en önemlileri ise IŞİD, PYD, SUK ve ÖSO olmuştur. IŞİD terör örgütü Irak ve Şam merkezli bir İslam Devleti kurmak adına Suriye’de iç savaşa müdahil olmuştur. Ancak bölgede PYD terör örgütü ile çatışmıştır. PYD’nin amacı Suriye’nin kuzeyinde özerk bir bölge oluşturmaktır. SUK, rejime karşı muhalif güçler tarafından oluşturuldu. ÖSO’nun da içinde olduğu Türkiye merkezli Konsey, farklı etnik, politik ve aktivist gruplardan meydana gelmektedir. Ancak Konsey’in farklı geçmişleri ve iç savaştaki beklentileri neticesinde varlıklarını etkin bir biçimde devam ettirememiştir. ÖSO, Suriye Ordusu ile Eylül 2011’de çatışırken yenilip Türkiye’ye geçmiştir. Ardından Türkiye, ÖSO’ya destek vermiştir. Türkiye, ÖSO’ya Hatay’da karargah kurmuştur. Türkiye’nin desteğini alan ÖSO, kısa sürede Suriye’nin kuzeyinde hâkimiyeti eline almıştır.

Suriye'nin kuzeyinde ÖSO ile PYD çatışmıştır. Türkiye, Fırat Kalkanı Harekâtı ile iç savaş sonucunda oluşan terör örgütlerine karşı sınır güvenliğini korumaya çalışmıştır.

2010 yılında başlayan "Arap Baharı" dalgası ile birçok ülkede başlayan halk ayaklanmaları Suriye'de farklı boyutlara ulaşmıştır. Suriye'de yeni bir umut uyandıran ayaklanma ülke içinde kısa sürede iç savaşa dönmüştür. Suriye'de ortalama 90 ülkenin desteğiyle hareket eden çeşitli terör örgütleri veya grupların savaşa dahil olmaları neticesinde ülkenin durumu "Vekalet Savaşı"na dönüşmüş ve bugünkü halini almıştır. Esed rejimi hala, Sünni çoğunluğun dış aktörlerden aldığı desteğe rağmen, ayakta durmaktadır.

Esed rejimi Suriye'nin kalbi olan Şam, Halep, Lazkiye, Hama, Humus, Tedmur bölgelerini elinde tutmaktadır. Ancak gelinen nokta ile henüz ülkeyi tekrar ortak paydada buluşturabilecek düzeyde değildir. Suriye güneyinde ÖSO, Nusra, Fetih Ordusu vd. himayesinde olması, Deyr el Zor, Rakka gibi kritik bölgelerin IŞİD'in işgalinde olması, ülkenin kuzey sınırlarındaki Kamışlı, Haseke, Kobani gibi jeo-stratejik öneme sahip bölgeleri PYD'nin kontrolünde olması ile ülke resmi olarak bölünmemiş olsa da fiili olarak bölünmüş görünmektedir. Suriye'de yaşanan iç savaş neticesinde İsrail ise yaşananları keyifle takip etmektedir.

Suriye'de 2011 yılının baharında meydana gelen ayaklanmalar sonucu Esed, Suriye Ordusu ve El Muhaberat'tan destek alarak muhalif güçlere karşı sert önlemler almıştır. Bunun neticesinde birçok sivil ve muhalif öldürülmüştür. Ancak Esed rejimin uyguladığı baskı ve şiddet muhalif tarafı bastırmaya yetmemiştir. Aksine Esed'in, muhaliflere uyguladığı baskıları artırması ile muhalif güçler; ABD, Türkiye, Katar, Suudi Arabistan ve Batı Avrupa'dan gelen destekler ile Esed rejimine karşı daha da güçlenip silahlanmışlardır. Ancak muhaliflerin silahlanması ile Esed'e karşı sadece küçük zaferler kazanmalarına neden olmuştur. Muhaliflerin asıl amacı olan Esed rejiminin devrilmesine yetecek kadar güçlenmemişlerdir. Buna karşın rejim ise Rusya ve Çin tarafından desteklenmiştir. Bunun sonucunda Suriye'deki iç savaş artık bir "Vekâlet Savaşı"na dönüşmüştür.

Suriye’de iç savaş devam ederken birçok silahlı grup veya örgütler ortaya çıkarak iç savaşı körüklemişlerdir. Aynı zamanda El Kaide, El Nusra, IŞİD gibi terör örgütleri ülke dışından gelerek iç savaştan faydalanarak nüfuz etmek istemişlerdir. Bununla birlikte Esed rejiminin Suriye’yi kontrol altına alma çabası gittikçe zayıflamıştır ve Suriye’de özerk bölgeler oluşturularak fiili anlamda parçalanmıştır diyebiliriz. İç savaşın seyrini değiştiren IŞİD terör örgütü ülkedeki Kürtlere, Esed yanlısı sivillere, Nusayrilere ve Hristiyanlara yönelik katliamlar gerçekleştirerek kendini dünyaya gösterme amacına ulaşmıştır. Olay bu noktaya gelince Esed’in daveti üzerine Rusya, IŞİD’e ve diğer muhaliflere hava harekâtı başlatmıştır. Böylece Suriye’nin kaderini değiştirecek olan Esed’in devrilmesine engel olmuştur. Genel anlamda Rusya’nın, Suriye müdahalesi ile Ortadoğu’daki dengeler değişmiştir.

Suriye iç savaşının şekillenmesine yönelik atılan adımlardan biri de 14 Şubat 2012 Tarihinde Birleşmiş Milletler (BM) tarafından, Esed yönetimine uygulanması istenilen ambargo kararı olmuştur. Ancak Rusya ve Çin dış müdahaleye karşı olduklarını bildirerek ambargo kararını veto etmişlerdir. Böylece Rusya tekrar bu iç savaşın seyrini değişirmiştir.

Suriye iç savaşında geline nokta ile yaşanan “Vekâlet Savaşı” boşuna değildir. Bu savaşın temelinde belki de Ortadoğu’da tüm dengeleri değiştirebilecek yer altı kaynaklarına sahip olmasıdır. Birçok aktör bu nedenle kendi payını almak için burada “Vekâlet Savaşı” vermektedir. Böylelikle bu iç savaşın bitirilmesi istenmemektedir. Ancak 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye’de yaşanan darbe girişimi sonrası Kürt, Türk, Arap, Çerkez, Laz, Alevi ve Sünni ayrımı demeden Türkiye milletinin birlik ve beraberlik içinde ülkenin demokrasi, özgürlük ve adalet adına sokaklara dökülerek darbe girişimine engel olmaları sonucunda başarıya ulaşılmıştır. Aynı şekilde Suriye’de yaşanan halk ayaklanmalarına da Esed rejimine karşı Türkiye’de olduğu gibi halkın din, etnik ve kimlik ayrımı yapmaksızın birlikte bir millet olgusunu oluşturup rejime karşı güç kazanarak Suriye’de demokratik barışa ulaşılabilirdi. 15 Temmuz Milli İrade örneği çerçevesinde milli bir birlik ve beraberlik var olduğu sürece halkın isteği

doğrultusunda olaylar gelişeceğini ve ülkenin kaosa veya iç savaşa sürüklenmesi yerine bir tarih yazmalarına gidilebileceğini söylemek mümkündür.

Son olarak Suriye iç savaşında muhaliflerin ayrık hareket etmesi ve hatta muhalif grupların kendi içlerinde de çatışması sonucunda iç savaş son bulmamış, aksine daha da alevlenmiştir. Ancak Suriye için bir çözüm isteniyorsa ABD ve Rusya bölgede uzlaşmaya gitmek zorundadır. İlk etapta Suriye üzerinde bu iki süper gücün vekâlet savaşını sonlandırması gerektiğidir. Ayrıca Suriye için öne sürülen çözüm önerilerinin sunulması ve uygulanabilirliği bağlamında bölgede model olarak tanınan Türkiyesiz çözüm olabileceği düşünülmemelidir.

Suriye iç savaşı yaşanırken, iç savaşın sonlandırılmasına yönelik bazı adımlar atılmıştır. Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi Kofi Annan ve Birleşmiş Milletler, Esed rejimi ve muhalifler arasında barış anlaşması imzalanması için adım atılmıştır. Ancak başarılı olunamamıştır. Ve ardından Cenevre Görüşmeleri başlatılmıştır. Ancak İran bu görüşmeye davet edilmemiştir. Bir başka çözüm planı ise Çin'den gelmiştir. Çin, iç savaştaki tarafları bir araya getirmek istemiş fakat başarılı olamamıştır.

Suriye iç savaşının bitirmeye yönelik atılan adımlardan Cenevre görüşmelerine destek olarak Ocak 2017'de Astana Görüşmelerine başlanmıştır. Ancak Astana görüşmeleri de somut bir sonuca varılamamıştır. Astana Görüşmeleri, iç savaştan günümüze kadar Esed rejiminin geleceğinden ziyade çatışmaların nasıl sonlandırılacağı olmuştur. Aynı zamanda çatışmasızlık sürecinin devamlılığının korunması sağlanmaktadır. I. Astana Görüşmesi, Esed ve muhalifleri temsil eden heyetler, doğrudan görüşmeye katılmayacakları bildirmiştir. Görüşmede ateşkesin denetlenmesi için Türkiye, Rusya ve İran tarafından üçlü bir mekanizma kurulması kararı alınmıştır. II. Astana Görüşmesi'nde, denetleme mekanizması masaya taşınmıştır. Ancak bu turda da başarı elde edilememiştir. III. Astana Görüşmesi'nde ise muhalifler görüşmeleri boykot etmiştir. IV. Astana Görüşmesi'nde Mayıs 2017 tarihinde düzenlenmiştir. IV. Astana Görüşmesi, Halep'ten İdlib kentine doğru yola çıkan sivil konvoyuna yönelik gerçekleştirilen hava saldırılarından ve ABD'nin rejime

yönelik hava harekâtından olumsuz etkilenmiştir. Bütün bunlara rağmen “çatışmasızlık alanları” kurulması kararı alınmıştır. Temmuz 2017 tarihinde de V. Astana Görüşmeleri yapılmıştır. Bu görüşmelerde çatışmasızlık alanları ile ilgili detaylar için Ortak Çalışma Grubu oluşturuldu.

6 yıldır devam eden Suriye iç savaşının bitirmek amacıyla Türkiye-Rusya- İnan üçlü ittifak oluşturmak için ön görüşmeler olumlu geçmiştir. Ancak Aralık 2016 tarihinde Rusya’nın, Türkiye Büyükelçisi Andrey Karlov’a yönelik düzenlenen suikast ile üçlü ittifakı bozmaya yönelik hamleler gerçekleştirilmiştir. Ancak başarılı olunamamıştır.

Suriye iç savaşında son durum itibariyle Rakka, İdlib ve Suriye’nin çöl bölgelerinde savaş yoğun olarak devam etmektedir. İdlib’te savaşan Nusret Cephesi, ÖSO, ittifak halinde olan Ahrar El Şam arasında çatışma yaşanmıştır. Ahrar El Şam sınırdaki birçok bölgeyi Nusret Cephesi ve ÖSO’ya kaptırmıştır. İdlib-Türkiye sınırının büyük bir bölümünü kontrol eden ÖSO- Nusret Cephesi ile Ahrar El Şam bazı koşullar altında anlaşmaya varmıştır. Rakka’da, ABD öncülüğündeki koalisyon desteğiyle ilerleyen PYD ile IŞİD arasında çatışma devam etmektedir. ABD ile Rusya’nın vekâlet savaşı verdiği Suriye’nin güneyinde ateşkes anlaşması yapılmıştır. Suriye’nin stratejik öneme sahip olan Deyr’a Zor’da rejim güçleri, çöl alanlarında IŞİD ile çatışmaları arttırmış ve ilerleme sağlanmıştır.

KAYNAKÇA

KİTAP KAYNAKLARI

AKGÖNENÇ, Oya: **Türkiye'nin AB Stratejisi**, 2. Baskı, Ankara, Nobel Yayınevi, 2010.

ALKAN, Cihan: **Türklerin Ortadoğu Hâkimiyeti (Ortadoğu Tarihi'ne Türklerin Etkisi)**, İstanbul, Kamer Yayınları, 2017.

ARI, Tayyar: **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 5. Baskı, I. Cilt, Bursa, MKM Yayınları, 2012.

ATALAY, Osman: **Suriye Direnişi 42 yıllık Baas Diktatörlüğünün Sonu**, 1. Baskı, İstanbul, Yarın Yayınları, 2013.

AYDIN, Nurullah: **Küresel Güçler Ortadoğu ve Türkiye**, 1.Baskı, İstanbul, Kamer Yayınları, 2014

BADEMÇİ, Ali: **Suriye'de Türkmenler ve Bayır Bucak**, 2. Baskı, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2016.

BENK, Adnan: **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi**, XXI. Cilt, Haz. Oya Adalı v.d., İstanbul, Interpress, 1986.

BÜYÜM, Nazar: **AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, XXVIII. Cilt, Ed. Çiğdem Kağıtçıbaşı v.d., İstanbul, Ercan Ofset 1986.

CHOUEIRI, Youssef M. *Ortadoğu Tarihi Dini, Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Perspektiften*, Aytuna, Fethi (Çev.), İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2017.

CLEVELAND, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*, Harmancı Mehmet (Çev.), Agora Yayınevi, İstanbul, 2008.

ÇOMAK, Hasret; SANCAKTAR, Caner; YILDIRIM, Zafer: **Uluslar arası Politikada Suriye Krizi** 1. Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 2016.

ÇOMAK, Hasret; SANCAKTAR, Caner: **Ortadoğu Analizi İki Kutuplu Sistem Sonrası Ortadoğu ve "Arap Baharı"**, 1. Baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2014.

DEMİR, Sertif; BİNGÖL, Oktay: **Yeni Ortadoğu Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları**, Ankara, Barış Yayınları, 2017.

DOĞAN, Bedirhan: **İŞİD Gerçeği**, Konya, Sıradışı Akademi Yayınları, 2015.

FISK, Robert; COCKBURN, Patrick; SENGUPTA Kım: (2014). *Suriye Cehenneme Dönüş*, Aslı Adalier, Senem Çevik, Buğra Yasin. (Çev.), Matbuat Yayın, İstanbul, 2014.

GLASS, Charles. *Suriye Yanıyor İŞİD ve Arap Baharının Sonu*, Saylık, İkbal (Çev.), Matbuat Yayın, İstanbul, 2016.

GÜRSON, Ali Poyraz: **Büyük Güçlerin Suriye Planı**, 5. Baskı, Ankara, Kripto Yayınevi, 2016.

GÜLLER, Mehmet Ali: **Suriye'nin Sevr'i Amerikan Koridoru**, 3. Baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2016.

Grolier International Americana Ansiklopedi, XII. Cilt, İstanbul, Medya 1993.

İSHAKOĞLU, Ömer: **Suriye Tarihi Osmanlı Dönemi Suriye'sinde Edebi ve Kültürel Hayat (1800-1918)**, 1. Baskı, İstanbul, Kabalcı Yayıncılık, 2012.

İZOL, Ramazan; ÖZTÜRK, Tolga: **21. Yüzyılda Ortadoğu Bölgesel Politikalar**

Uluslar arası Sorunlar Küresel Aktörler, 1. Baskı, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2016.

KARABAT, Ayşe: Suriye Savaşları, 1.Baskı, İstanbul, Timaş Yayınevi, 2013.

KARADAĞ, Raif: **İsrail Ortadoğu ve Amerika**, 1. Baskı, İstanbul, Emre Yayınları,2004.

KEPSUTLU, Benan: **Amerika'nın Ortadoğu Politikası 90'lardan Bugüne,**

Başkandan Başkana Ortadoğu Politikası, İstanbul, İnkılâp Yayınevi, 2016.

LEWİS, Bernard: *Ortadoğu*, Kölay, Selen Y. (Çev.), 12. Baskı, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2016.

MAHALLİ, Hüsnü: **Al Sana Arap Bahar**, 18. Baskı, İstanbul, Destek Yayınevi, 2017

Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, XVIII. Cilt, y.y, t.y.

MEYER, Karl E. ; BLAİR BRY SAC, Shareen. *Ortadoğu Tarihi Kral Yaratanlar*, Eminel, Emine (Çev.), Ankara, Akılçelen Yayınevi, 2016.

OKUR, Mehmet Akif; SALIK, Nuri: **Bağımsızlıktan Arap Baharı'na Suriye İç ve Dış Politika**, 1. Basım, Ankara, Nobel Yayınevi, 2016.

ÖZCAN, Mustafa; ÖZCAN, Leyla: **İŞİD ve Kökenleri Haricilik ve Selefilik**, İstanbul, Safa Yayınevi, 2015.

ROGAN, Eugene: *Araplar Bir Halkın Tarihi*, Demirkan, Cem (Çev.), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2017.

SARIALIOĞLU, Ozan Kemal: **Suriye Savaşının Gizlenen Gerçekleri İsrail İçin Suriye'yi Yok Etmek**, 1. Basım, İstanbul, Önsöz Yayıncılık, 2017.

SOYSAL BOZDOĞAN, Betül: **DAEŞ 3. Dünya Savaşının Deşifresi**, 1. Baskı, İstanbul, Hayygrup Yayınevi, 2016

TAŞTEKİN, Fehim: **Suriye: Yıkıl Git, Diren Kal!**, 5. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2016.

TAŞDEMİR, Fatma: **Suriye Çatışma ve Uluslar arası Hukuk**, 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayınları, 2016.

UÇAROL, Rifat: **Siyasi Tarih 1789-2014**, 10. Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2015.

YAVUZ, Ahmet: **Vesayet Savaşları İleri Demokrasi Hayalinden Darbe Gerçeğine**, 2. Baskı, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi, 2017.

YENİACUN, Selim Han: **Osmanlı Suriye'sinde Bitmeyen Mücadele Amerika'nın ve Misyonerlerinin Ortadoğu Macerasının Başlangıcı**, 1. Baskı, İstanbul, İlgü Kültür Sanat Yayınları, 2017.

YILDIRIM, Yavuz; ATLIOĞLU, Yasin: **Değişen Ortadoğu'da Değişmeyen Sorunlar (Irak İşgali'nden Arap Baharı'na**, 1. Baskı, Bursa, Dora Yayınevi, 2014.

YILMAZ Salih: **Rusya, Neden Suriye'de?**, 1. Baskı, Ankara, Yazar Yayınevi, 2016.

YILMAZ, Türel: **Uluslar arası Politikada Ortadoğu (I.Dünya Savaşından 2000'e)**, 1. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

YİĞİT, Hamide: **Libya'da Kanlı Bahar Sizi Özgürleştirmek İçin Öldürdük**, 1. Baskı, Ankara, Tekin Yayınları, 2014.

AKADEMİK YAYIN KAYNAKLARI

AKGÖNENÇ, Oya: “Ortadoğu’da Problem Bol, Barış Zor”, **Milli Gazete**, 06 Mayıs 2010,(Erişim)
<http://www.milligazete.com.tr/haber/1151676/ortadoğuda-problem-bol-baris-zor>,
 07.04.2017.

AKGÖNENÇ Oya: “Değişim Kaçınılmaz: Bir Halk Devriminin Analizi”, **Milli Gazete**, Ocak 2011.
<http://www.milligazete.com.tr/haber/1028337/degisim-kacinilmaz-bir-halk-devriminin-analizi>

AKGÖNENÇ,Oya: “Başarısı Çalınan İhtilal Mısır'ın Aldatılan Halkı”, **Timetürk**, 16 Şubat 2011. (Erişim)
<http://www.timeturk.com/tr/makale/oya-akgonenc/basarisi-calinan-ihtilal-misir-in-aldatilan-halki.html>, 10.04.2017.

AKGÖNENEÇ, Oya: “Türkiye, Savaşın Tarafı Yapılmak İsteniyor”, **Milli Gazete** 24.06.2012. (Erişim)
<http://www.milligazete.com.tr/haber/1089944/turkiye-savasin-tarafi-yapilmak-istleniyor>, 02.07.2017.

AKDEMİR, Salih: “Suriye’deki Etnik ve Dini Yapının Siyasi Yapının Oluşmasındaki Rolü”, **Avrasya Dosyası Uluslar Arası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, VI. Cilt, I. Sayı, 2000.

AKGÜN, Birol: “Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü**, Haziran 2012, (Erişim)
<http://www.sde.org.tr/userfiles/file/suriye%20analiz.pdf>, 23.01.2017.

AYHAN, Veysel: “Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşini Yakması” **Ortadoğu Etütleri**, III. Cilt, Ocak 2012.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/209672>

AKBAŞ, Zafer; ARSLAN DÜZGÜN, Zeynep: “Libya’daki Arap Baharı’na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, VIII. Cilt, Sayı 2, 2012.

<http://asosindex.com/cache/articles/article-1423878633.pdf>

ALTINKAŞ, Evren: “Tarih Boyunca Suriye-ABD İlişkileri”, (Erişim)

https://www.academia.edu/2229042/Tarih_Boyunca_Suriye

[ABD %C4%B0li%C5%9Fkileri Kitap %C4%B0%C3%A7i B%C3%B6l%C3%BCm](https://www.academia.edu/2229042/Tarih_Boyunca_Suriye), 21.01.2017.

ALTUNBAŞ, İbrahim: “Özgür Suriye Ordusu” **ANKASAM**, 27.01.2017.

<https://ankasam.org/ozgur-suriye-ordusu/>

ACUN, Can: “Neo el-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)”, **Seta Perspektif Dergisi**, Sayı 53, Haziran 2014.

http://file.setav.org/Files/Pdf/20140616184404_neo-el-kaide-isid-pdf.pdf

ATABAY ŞANLI, Güldem: “Terörün Ekonomisi: İŞİD’in Beşeri Temelleri Ve Finansal Kaynakları, Para Analiz”, **Para Analiz**, Kasım 2015. (Erişim)

<http://www.paraanaliz.com/terorun-ekonomisi-isidin-beseri-temelleri-ve-finansal-kaynaklari-makale,1385.html>, 12.05.2017.

ARIKAN, Afranur: “Suriye İç Savaşı ve Türkiye’ye Etkileri”, **Stratejik Ortak**, 16.01.2017.

<https://www.stratejikortak.com/2017/01/suriye-turkiyeye-etkileri.html>

BAYRAKLI, Enes; KESKIN, Kazım: “Türkiye, Almanya ve Ab Üçgeninde Mülteci Krizi”, **SETAV**, Sayı 143, Kasım 2015.

http://file.setav.org/Files/Pdf/20151221191329_turkiye-almanya-ve-ab-ucgeninde-multeci-krizi-pdf.pdf

“Cenevre’den Cenevre’ye Suriye Görüşmeleri”, **Stratejik Düşünce**, 27.02.2017.

(Erişim) <http://www.stratejidusunce.org/Detay/Haber/1029/cenevreden-cenevreye-suriye-gorusmeleri.aspx>, 15.05.2017.

Cenevre Görüşmeleri: 2012, 2014 ve 2016”, **Stratejik Ortak**, 27.01.2016. (Erişim) <http://www.stratejikortak.com/2016/01/cenevre-gorusmeleri-2012-2014-ve-2016.html>, 15.05.2017.

Cenevre’den Cenevre’ye Suriye Görüşmeleri” **SDAM**, 27.02.2017 (Erişim) <http://www.stratejidusunce.org/Detay/Haber/1029/cenevreden-cenevreye-suriye-gorusmeleri.aspx>, 15.05.2017.

Cenevre-3 Görüşmelerine Katılanların Güncel Listesi, **Stratejik Ortak**, 05.02.2016. (Erişim) <https://www.stratejikortak.com/2016/02/cenevre-3-gorusmeleri-listesi.html>, 16.05.2017.

Çin’in Suriye Sorununa Bakışı, **Academia China**, Mart 2016. (Erişim) <http://www.academiachina.org/cinin-suriye-sorununa-bakisi/>, 28.03.2017

ÇETİN, Hanife: “Avrupa Birliği ve Türkiye Açısından Göçmen Krizi”, **TÜRKSAM**, 29.09.2015. <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/1250-avrupa-birligi-ve-turkiye-acisindan-gocmen-krizi>

DAĞ, Rahman: “Ortadoğu Denkleminde Suriye Kürtleri”, **ORSAM**, VII. Cilt, Sayı 69, t.y. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/69/2rahmandag.pdf>

“Demokratik Birlik Partisi (PYD) ve Bölgesel Aktörlerle İlişkileri”, **ORSAM**, 18.12.2014. <http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1261&s=orsam|turkish>

DOĞAN, Gürkan; DURGUN, Bülent: “Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 15, 2012. <http://sosyalbilimler.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/102/files/4-22042012.pdf>

ERYILMAZ, “Selçuk: Arap Baharı Sürecinde Rusya’nın Suriye Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, **Beykent Üniversitesi, SBE**, 2014.

ELBİSTAN Yavuz: “**Arap Baharı'nın Mısır'daki Etkisi**”, t.y.

https://www.academia.edu/7288726/ARAP_BAHARI_NIN_MISIR_DAK%C4%B0_ETK%C4%B0S%C4%B0

ERDOĞAN, Seven: “Bir Dış Politika Aktörü Olarak Avrupa Birliği ve Suriye Krizi”, **Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM)**, t.y.

<http://www.orsam.org.tr/files/OA/66/4sevenerdogan.pdf>

KARA, Eyüp: “Dünden Bugüne Türkiye-Suriye İlişkileri”, **Uluslar arası Politika Akademisi (UPA)**, Ağustos 2012.

<http://politikaakademisi.org/2012/08/18/dunden-bugune-turkiye-suriye-iliskileri/>.

KARAATLI, Bülent: “Tunus'ta Arap Baharı: Fransa'nın Tunus Yaşamına Etkisi Üzerinden Bir Değerlendirme”, Doktora Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi SBE**, 2015.

KALEMDAROĞLU, Sibel: “Suriye Muhalefetinin Aktörleri”, **21.YY Türkiye Enstitüsü**, 01.03.2012. (Erişim)

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/suriye/2012/03/01/6514/suriye-muhalefetinin-aktorleri>, 22.04.2017.

KEYVAN, Özlem Zerrin: “Çin'in Suriye Politikası”, **Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM)**, Şubat 2017.

<https://ankasam.org/cinin-suriye-politikasi/>

KUŞ, Ömer: “Suriye Muhalefetinin Siyasal Görünümü: Geriye Dönük Bir Analiz”, **ORSAM**, No 15, Kasım 2014,

<http://www.orsam.org.tr/files/Degerlendirmeler/15/15tr.pdf>

MADEN, Tuğba Evrim: “Geçmişten Günümüze Türkiye-Suriye İlişkilerinde Sınıraşan Sular”, **ORSAM**, 25.06.2014.

<http://www.orsam.org.tr/index.php/Content/Analiz/4163?c=guvenlik%7Carabic>

MERCAN, Sezgin: “Avrupa Birliği Suriye’de Ne Kaybediyor?”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, Eylül 2012.

<http://www.21yyte.org/tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2012/09/05/6728/avrupa-birligi-suriyede-ne-kaybediyor>

NAZIM, Mervan: “**Arap Baharı'nda Sancılı Bir Devrim: Libya**”, (Erişim)

https://www.academia.edu/25841801/ARAP_BAHARINDA_SANCILI_B%C4%B0R_DEVR%C4%B0M_L%C4%B0BYA, 11. 04. 2017

OĞUZLU Tarık: “Arap Baharı ve Yansımaları”, **ORSAM, Ortadoğu Analiz**, III. Cilt, Sayı 36, Aralık 2011.

<http://www.orsam.org.tr/files/OA/36/1tarik.pdf>

ÖZTÜRK, Bilgehan: “Avrupa Birliği’nin İran ve Suriye Politikasının Türkiye’ye Etkisi”, **ORSAM Ortadoğu Analiz**, Aralık 2012.

<http://www.orsam.org.tr/files/OA/48/4bilgehan.pdf>

ÖZEL, Merve Suna: “Rusya ve Arap Baharı: Rusya’nın Suriye Politikası”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, Eylül 2011. (Erişim)

http://www.21yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2011/09/29/6318/rusya-ve-arap-bahari-rusyanin-suriye-politikasi#_ftn2, 02.02.2017.

“PYD lideri Salih Müslim kimdir?”, **Stratejik Ortak**, 18.02.2016 (Erişim)

<https://www.stratejikortak.com/2016/02/pyd-lideri-salih-muslim-kimdir.html>, 01.05.2017.

SARIKAYA, Burak: “Suriye İç Savaşı Perspektifinde Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri”, **TASAM Dergisi**, t.y., (Erişim) <http://www.tasam.org>. 26.01.2017.

SARGI, İslam: “**Küresel Ve Bölgesel Güçlerin Suriye Politikası**”, Eylül 2015.

<http://www.kenandabirkuyu.org/kuresel-ve-bolgesel-guclerin-suriye-politikasi>

SİNKAYA, Bayram: “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, **ORSAM**, **Ortadoğu Analiz**, Eylül 2011.

<http://www.orsam.org.tr/files/OA/33/4bayram.pdf>

SİNİJAB, Lina; GRİTTEN, David; LONGMAN, James; IRSHAİD, Faisal: “Suriye Krizi: Muhalif Siyasi Güçler ve Silahların Ardında Kimler Var?”, **Alternatif Siyaset**, 01.11.2013. (Erişim)

<http://alternatifsiyaset.net/2013/11/01/suriye-krizi-muhalif-siyasi-gucler-ve-silahlarin-ardinda-kimler-var/>, 22.04.2017.

SEMİN, Ali: “Suriye Krizi, PYD ve 2. Cenevre Konferansı”, **BİLGESAM**, 05.02.2014. (Erişim)

<http://www.bilgesam.org/incele/96/-suriye-krizi--pyd-ve-2--cenevre-konferansi/#.WRrW-ZLylU>, 15.05.2017.

ŞAHİN, Mehmet-SARI, Buğra; SİNKAYA, Bayram; ABBAS, Ziya: “Akademik Ortadoğu” **Akademik Ortadoğu Dergisi**, 11. Cilt, Sayı 2, 2017.

ŞEN, Yağmur: “Suriye’de Arap Baharı” **Yasama Dergisi**, Sayı 23. t.y.

http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2013/sayi23/54-79.pdf

ŞEN, Abdulkadir: “Suriye Askeri Muhalefeti” **ORSAM**, Rapor No 202, Ekim 2015.

<http://www.orsam.org.tr/files/Raporlar/rapor202/202tr.pdf>

TAŞKESEN, Abdullah: “**Arap Dünyası’nda Demokratikleşme Hareketleri**”, VI. Cilt, Sayı 2, 2011.

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049787/500047074>

TELCİ, Numan İsmail: “Devrim Sonrası Mısır’da Güç Müdahalesi: İslamcı İktidar vs. Seküler Muhalefet”, **ORSAM**, V. Cilt, Sayı 49, Ocak 2013.

<http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1224&s=orsam%7Cturkish>

TEMİZ Kadir: “Rusya Müdahalesinden Sonra Çin’in Suriye Politikası”, **ORSAM**, Aralık 2015. <http://www.orsam.org.tr/files/OA/71/10.KadirTemiz.pdf>

TORAMAN, İbrahim: “Arap Baharı ve Suriye” Yüksek Lisans Tezi, **Yalova Üniversitesi SBE**, 2015.

TÜRKMEN Volkan: “Arap Baharı Sonrasında Değişen Ortadoğu”, **Akademik Perspektif**, Şubat 2014.

<http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1224&s=orsam%7Cturkish>

ULUTAŞ, Ufuk; HOCA, Halid: “Suriye Devrim Mi, Bölünme Mi?”, **Siyaset, Ekonomi Ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)**, Sayı 95, Mayıs 2014.

http://file.setav.org/Files/Pdf/20140529180542_suriye-devrim-mi-bolunme-mi-pdf.pdf

UZUN, Hakan: “Suriye İç Savaşı Aktörlerinin Ağ Bağ Teorisi Yöntemiyle İncelenmesi”, **Ankara Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM)**, Rapor No 1, Aralık 2016.

<https://ankasam.org/wp-content/uploads/2017/01/Rapor.pdf>

YAŞAR, Selen: “2000’li Yıllar Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri”, **ORSAM**, 09.07.2015.

<http://www.orsam.org.tr/index.php/edu/gencorsam?item=1294&s=orsam%7Cturkish>

YAZICI, Merve: “Cenevre-3 –Başlamadan Duran Görüşmeler–”, **TUİCAKADEMİ**,

16.02.2016. (Erişim) <http://www.tuicakademi.org/cenevre-3-baslamadan-duran-gorusmeler/>, 17.05.2017.

YİĞİT, Dilek: “İsrail’in Suriye politikası İŞİD ve Kürtler”, **21.YY Türkiye Enstitüsü**,

Haziran 2015. <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/israil/2015/06/30/8216/israilin-suriye-politikasi-isid-ve-kurtler>

YÜCEL, Zeynep: “AB’nin Orta Doğu Perspektifinden Suriye Politikası” **Dergipark Akademik**, t.y. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/203445>

BASIN-YAYIN-ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Al Jazeera, “Nusra Cephesi’nde neler oluyor?”, 01.08.2016. (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/nusra-cephesinde-neler-oluyor>, 25.04.2017.

Al Jazeera, “İlk Cenevre’den Bugüne”, 24.01.2014. (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ilk-cenevreden-bugune>, 15.05.2017.

Al Jazeera, “Suriye’de göz yumulan büyük tehlike: Kimyasal ve biyolojik silahlar”, 05.04.2017. (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/suriyede-goz-yumulan-buyuk-tehlike-kimyasal-ve-biyolojik-silahlar>, 21.04.2017.

Al Jazeera, “Suriye’nin dini ve etnik haritası”, 01.12.2011, (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/suriyenin-dini-ve-etnik-haritasi>, 18.01.2017.

Al Jazeera, “Zaman Çizelgesi: Tunus ayaklanması”, 23 OCAK 2011.(Erişim) <http://www.aljazeera.com/indepth/spotlight/tunisia/2011/01/201114142223827361.html>, 03.04.2017.

Al Jazeera, “Kronoloji: Libya Devrimi Libya’da Şubat Ayında Başlayan İsyanla Birlikte Yaşanan Önemli Gelişmeler”, 2011, (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/kronoloji-libya-devrimi>, 11.04.2017.

ATLIOĞLU, Yasin: “Suriye Arap Cumhuriyeti’nde Etnik ve Dini Yapı”, 2006, (Erişim) <http://heartoforient.blogspot.com.tr/2006/01/suriye-arap-cumhuriyetinde-etnik-ve.html>, 18.01.2017.

BBC Türkçe, “2014’ten bugüne Suriye ve Irak’ta IŞİD Tehdidi”, 04.11.2016. (Erişim) <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37858815>, 12.05.2017.

BBC Türkçe, "Suriye krizi: Muhalif siyasi güçler", 30.10.2013. (Erişim)
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/10/131029_suriye_muhalif_gruplar,
 25.04.2017.

BBC Türkçe, "Annan: Barış planı Suriye için son fırsat", 09.05.2012. (Erişim)
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/05/120509_annan_syria.shtml,
 12.05.2017.

BBC Türkçe, "Suriye Annan Planı'nı kabul etti", 27.03.2012. (Erişim)
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan.shtml,
 12.05.2017.

BBC Türkçe, "Suriye'de altı örgüt Nusra Cephesi'ne karşı Ahrar'uş Şam'a katıldı",
 26.01.2017. (Erişim) <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-38732006>,
 25.04.2017.

BBC Türkçe, "Suriye muhalefesinde kim kimdir", 12.11.2012. (Erişim)
http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/11/121112_syrian_opposition_guide,
 22.04.2017.

BİA Haber, "Dünden Bugüne El Nusra", 22.12.2016. (Erişim)
<http://bianet.org/bianet/dunya/181975-dunden-bugune-el-nusra>, 25.04.2017.

CNNTÜRK, "Yine Neler Oluyor Libya'da?", 21.05.2014, (Erişim)
<http://www.cnnturk.com/haber/dunya/yine-neler-oluyor-libyada>, 11.04.2017.

ÇELİK, Cengizhan: "Suriye'de iç savaş nasıl başladı?", Gazete Vatan, 15 Mayıs 2013
 (Erişim) <http://www.gazetevatan.com/suriye-de-ic-savas-nasil-basladi--538013-gundem/>,
 22.04.2017.

Çin'in Suriye ve Ortadoğu Politikası, Stratejik Ortak, Ocak 2016, (Erişim)
<http://www.stratejikortak.com/2016/01/cinin-suriye-ve-ortadoğu-politikas.html>,
 28.03.2017.

Dünya Bülteni, “Kofi Annan'ın Suriye Planı nedir?”, 10.04.2012 (Erişim)

<http://www.dunyabulteni.net/haber/205440/kofi-annanin-suriye-planı-nedir>, 12 05 2017.

“En Son Haber, “25 Ocak Devrimi'nden bugüne Mısır'da yaşananlar”, 2016. (Erişim)

<http://www.ensonhaber.com/25-ocak-devriminden-bugune-misirda-yasananlar-2016-01-26.html>, 10.04.2017.

European Civil Protection And Humanitarian Aid Operations, (Erişim)

<http://ec.europa.eu/echo/>, 11.03.2017.

Haber 7, “İşte IŞİD'in Militan Sayısı”, 10.06.2016. (Erişim)

<http://www.haber7.com/ortadoqu/haber/1993311-iste-isidin-militan-sayisi>, 05.05.2017.

Haberler.com, “Tunus'ta Diplomalı İşsizlerin Gösterileri Ülkeye Yayılıyor”, 21 Ocak

2016, (Erişim) <http://www.haberler.com/tunus-ta-diplomali-issizlerin-gosterileri-bircok-8087356-haberi/>, 09.04.2017.

Habertürk, “El Nusra Cephesi Kimdir? (El Nusra Terör Örgütü Ne Zaman Kuruldu?)”,

18.06.2014. (Erişim) <http://www.haberturk.com/dunya/haber/959258-el-nusra-cephesi-kimdir-el-nusra-teror-orgutu-ne-zaman-kuruldu>, 25.04.2017.

Habertürk, “El Nusra Cephesi Kimdir? (El Nusra Terör Örgütü Ne Zaman Kuruldu?)”,

18.06.2014. (Erişim) <http://www.haberturk.com/dunya/haber/959258-el-nusra-cephesi-kimdir-el-nusra-teror-orgutu-ne-zaman-kuruldu>, 25.04.2017.

Harita Kaynak: “Arap Baharı' haritasında Türkiye'nin işi ne?”, Radikal, 22.08.2013

(Erişim) <http://www.radikal.com.tr/dunya/arap-bahari-haritasinda-turkiyenin-isi-ne-1147262/>, 11.04.2017.

Harita Kaynak: “Suriye Son Durum Haritası (Haziran 2017)” 07.06.2017. (Erişim)

<https://www.stratejikortak.com/2017/06/suriye-son-durum-harita-haziran.html>, 01.07.2017.

Hürriyet Gazetesi, "1947'den bu yana İsrail Suriye ilişkileri", Ekim 2003, (Erişim) http://www.hurriyet.com.tr/1947den-bu-yana-israil-suriye-iliskileri-175466_06_Ekim_2003, 07.04.2017.

KEMAL, Melahat: "Devrim Pişmanlığı: Kaddafi'den Sonra Libya", Timetürk, Ekim 2015 (Erişim) <http://www.timeturk.com/devrim-pismanligi-kaddafi-den-sonra-libya/haber-68806>, 11.04.2017.

Milliyet, "Suriye'de kimyasal silah kullanıldı", 13 Aralık 2013. (Erişim) <http://www.milliyet.com.tr/suriye-de-kimyasal-silah/dunya/detay/1807056/default.htm>, 21.04.2017.

Ntv Haber, "Suriye'de kaç kez kimyasal silah kullanıldı?", 5 Nisan 2017 (Erişim) <http://www.ntv.com.tr/dunya/suriyede-kac-kez-kimyasal-silah-kullanildi,343l8TRITkCj8jjH061zXA>, 21.04.2017.

NTV Haber, "Suriye iç savaşında 6 yılda neler yaşandı?", 15 Mart 2017. (Erişim) http://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ic-savasinda-6-yilda-neler-yasandi,1k0VGC0sPUqbvDUE_EDsqA, 19.04.2017.

Ntv Haber, "Suriye Ulusal Konseyi feshedilsin", 1 Kasım 2012. (Erişim) <http://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-ulusal-konseyi-feshedilsin,T6hTUuMdUEGsunC5ddjBAQ>, 22.04.2017.

Radikal, "Binlerce Kürt Peşmerge Suriye'ye Geçti", 24.07.2012. (Erişim) <http://www.radikal.com.tr/turkiye/binlerce-kurt-pesmerge-suriyeye-gecti-1095124/>, 01.05.2017.

Sabah, "ÖSO Nedir? ÖSO'nun Açılımı Nedir?", 25.8.2016 (Erişim) <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/08/25/oso-nedir-ostonun-acilimi-nedir>, 26.04.2017.

Sabah Gazetesi, "Çin'in ilk "terörle mücadele yasası" onaylandı", Aralık 2015,(Erişim) <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/12/28/cinin-ilk-terorle-mucadele-yasasi-onaylandi>, 28.03.2017.

SADİ, Rafael: “İsrail Suriye İlişkileri 2011”, Has Türk, Kasım 2011. (Erişim)
<http://www.hasturktv.com/arsiv/3109.htm>, 07.04.2017.

Suriye Gerçekleri, “İmad Hamis: İran-Suriye ilişkileri stratejiktir”, Ocak 2017, (Erişim)
<http://www.suriyegercekleri.com/2017/01/20/imad-hamis-iran-suriye-iliskileri-stratejiktir/>,
 07.04.2017.

Tablo 2 Kaynak: Mehmet Enes Bağlama, “Suriye'nin Stratejik Önemi ve Demografik Yapısı”, Stratejik Ortak, Ekim 2016. (Erişim)
<https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.html>,
 12.04.2017.

Tablo 1 Kaynak: Mehmet Enes Bağlama, “Suriye'nin Stratejik Önemi ve Demografik Yapısı”, Stratejik Ortak, Ekim 2016. (Erişim)
<https://www.stratejikortak.com/2016/10/suriyenin-demografik-yapisi.html>,
 12.04.2017.

TC Dışişleri Bakanlığı, “Türkiye - Suriye Siyasi İlişkileri”, (Erişim)
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, 20.03.2017.

TC Dışişleri Bakanlığı, “Tunus'un Siyasi Görünümü” (Erişim)
<http://www.mfa.gov.tr/tunus-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, 09.04.2017.

TC Dışişleri Bakanlığı, “Suriye'nin Annan Planı Çerçevesindeki Taahhütlerini Yerine Getirmemesi”, No 102, 10.04.2012. (Erişim) http://www.mfa.gov.tr/no_102_10-nisan-2012_-suriye_nin-annan-plani-cercevesindeki-taahhutlerini-yerine-getirmemesi-hk_.tr.mfa, 12.05.2017.

Timetürk, “Esed'in 'Kimyasal Silah' Kullandığı Guta Katliamının 3. Yıl Dönümü”, 21 Ağustos 2016 (Erişim) <http://www.timeturk.com/esed-in-kimyasal-silah-kullandigi-guta-katliaminin-3-yil-donumu/haber-258476>, 21.04.2017.

Timetürk, “Esed'in 'kimyasal silah' kullandığı Guta Katliamının 3. yıl dönümü”, 21 Ağustos 2016 (Erişim) <http://www.timeturk.com/esed-in-kimyasal-silah-kullandigi-guta-katliaminin-3-yil-donumu/haber-258476>, 21.04.2017.

Trt Haber, "Cenevre-2 Görüşmeleri Başladı. Günlerdir, Sabırsızlıkla Beklenen Görüşmeler Başladı", 22.01.2014. (Erişim) <http://www.trthaber.com/haber/dunya/cenevre-2-gorushmeleri-basladi-116019.html>, 15.05.2017.

Trt Haber, "Barack Obama'nın 4 yıllık Suriye politikası", 02 Ekim 2015. (Erişim) <http://www.trthaber.com/haber/dunya/barack-obamanin-4-yillik-suriye-politikasi-206565.html>, 21.04.2017.

TUNÇ, Mine: "Soğuk Savaş-2015 Türkiye Suriye İlişkileri", İleri Dünya, Mart 2016. (Erişim) <http://www.ileridunya.com/sojuk-savas-2015-turkiye-suriye-iliskileri/>, 15.05.2017.

UYŞAL, Ahmet: "Tunus, Arap Baharı'na model olabilir mi?", 25 Oca 2014. (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/tunus-arap-baharina-model-olabilir-mi>, 09.04.2017

YEZDANİ, İpek: "10 soruda Cenevre II Konferansı", Hürriyet, 23.01.2014. (Erişim) <http://www.hurriyet.com.tr/10-soruda-cenevre-ii-konferansi-25629289>, 15.05.2017

Yeni Şafak, "ÖSO: Fırat Kalkanı'yla Hedefimiz Büyüdü", İnternet Haber Merkezi, 18.11.2016. (Erişim) <http://www.yenisafak.com/dunya/oso-firat-kalkaniyla-hedefimiz-buyudu-2566272>, 29.04.2017.

Yeni Akit, "Esed'in kimyasal silah kullandığı kesinleşti Dışişleri Bakanlığı açıkladı", 27.08.2016. (Erişim) <http://www.yeniakit.com.tr/haber/esedin-kimyasal-silah-kullandigi-kesinlesti-disisleri-bakanligi-acikladi-206410.html>, 21.04.2017.

ZORLU, Begüm "Suriye İç Savaşında Dört Yılda Neler Oldu?", BİA Haber Merkezi, İstanbul, Mart 2015. (Erişim) <http://bianet.org/bianet/siyaset/163049-suriye-ic-savasinda-dort-yilda-neler-oldu>, 14.04.2017.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Tuba YILMAZ

Doğum Yeri ve Tarihi : Şanlıurfa/1991

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Uluslararası İlişkiler

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İletişim

E-Posta Adresi : tuba4075@hotmail.com

Tarih : 2017